

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R19:1981

Samhälleligt förändringsarbete

**Traditioner i Sverige, USA, Canada
och Latinamerika**

**Hans-Edward Roos
Harald Swedner**

R/LA

INSTITUTET FÖR BYGGDOKUMENTATION	
Accnr	81-0492
Plac	<i>ser</i>

Byggeforskningsrådet

ser

R19:1981

SAMHÄLLELIGT FÖRÄNDRINGSARBETE

Traditioner i Sverige, USA, Canada och
Latinamerika

Hans-Edward Roos
Harald Swedner

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 751007,
770322-4 och 780817-7 från Statens råd för byggnadsforskning
till Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R19:1981

ISBN 91-540-3445-0

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

LiberTryck Stockholm 1981 150797

INNEHÅLL

FÖRORD	5	
I	VITTSJÖKONFERENSEN OCH CARTAGENAKONFERENSEN - EN JÄMFÖRANDE PRESENTATION	7
I:1	Harald Swedner: Vittsjökonferensens bakgrund . . .	8
I:2	Harald Swedner: Åskådarparadigmet och aktör- paradigmet - ett grundtema vid Cartagenakonferensen	12
I:3	Cecilia Henning, Mats Lieberg, Arne Persson, Harald Swedner och Eva Öresjö: Aktionsforskning och förändringsarbete - en presentation av den svenska diskussionen om aktionsforskning mot slutet av 1970-talet	24
I:4	Cecilia Henning, Mats Lieberg, Arne Persson, Harald Swedner och Eva Öresjö: Vittsjökonferen- sens syfte och utformning	32
I:5	Två bakgrundsbeskrivningar	36
I:5a	Kerstin Vinterhed: Klyftorna ökar i socialvården .	37
I:5b	Lena Hellblom: Anteckningar om aktionsforskning . .	40
I:6	Harald Swedner: Synen på aktionsforskning och samhällsarbete hos föredragshållarna vid Vittsjö- konferensen	53
II	FÖRELÄSNINGARNA VID VITTSJÖKONFERENSEN	59
II:1	Harald Swedner: Välkomstanförande	60
II:2	Hans-Edward Roos: Sammanfattande presentation av plenarföreläsningar och motinlägg	64
II:3	Yngvar Løchen: Aksjonsforskning og samfunns- arbeid	73
II:4	Karl-Erik Lundgren: Samhällsarbete - en fråga om metod?	88
II:5	Alf Ronnby: Samhällsarbete - en fråga om mobili- sering	103
II:6	Ronny Svensson: Går det att aktivera människor om de bara får vara "rådgivare"?	122
II:7	Åke Sandberg: Samhällsarbete och samhällsplanering - en fråga om makt	131
II:8	Lars Hjärne: Några reflexioner med utgångspunkt från Åke Sandbergs föredrag ¹	137
III	PROJEKTBEKRIVNINGARNA PÅ VITTSJÖKONFERENSEN . . .	141
III:1	Långgateprojektet i Göteborg (Gunnel Gustavsson & Christina Ottosson)	142
III:2	Östergårdsprojektet i Malmö (Hans-Edward Roos & Bo Werner)	146

III:3	Kristallenprojektet i Luleå (Sören Jörngården & Clarence Crafoord)	150
III:4	Krokbäckprojektet i Malmö (Hans-Edward Roos)	155
IV	DISKUSSIONERNA VID VITTSJÖKONFERENSEN	161
IV:1	Diskussionen i grupp 1	162
IV:2	Diskussionen i grupp 2	164
IV:3	Diskussionen i grupp 3	166
IV:4	Diskussionen i grupp 4	168
IV:5	Diskussionen i grupp 5	170
IV:6	Diskussionen i grupp 6	172
IV:7	Diskussionen i grupp 7	175
BILAGA	Samhällsstyrt och gräsrotsstyrt förändringsarbete Reseberättelse från en studieresa till Canada, USA och Columbia i april 1977	181

Förord

Vittsjökonferensen om "Aktionsforskning och förändringsarbete i bostadsområden" möjliggjordes genom anslag "Statens Råd för Byggnadsforskning" och "Delegationen för Social Forskning". Detsamma gäller för Harald Swedners deltagande i den konferens om "Action Research and Scientific Analysis", som ägde rum i april 1977, kort före Vittsjökonferensen och som också berörs i vissa avsnitt av denna rapport.

Denna rapport har utarbetats av Hans-Edward Roos och Harald Swedner. Harald Swedner är huvudansvarig för del I och Hans-Edward Roos är huvudansvarig för del III och del IV. I övrigt är rapporten ett resultat av ett nära samarbete mellan de bägge rapportförfattarna.

Vi ber att få tacka den som svarat för de bidrag som ingår i rapporten och de deltagare i Vittsjökonferensen som gav liv åt debatten och diskussioner.

Rapporten bygger till stora delar på det arbete som Mats Lieberg, Cecilia Henning, Arne Persson, Birthe Vang och Eva Öresjö lagt ner på den preliminära rapporten från Vittsjökonferensen.

Vittsjö i januari 1980

Hans Edward Roos

Harald Swedner

I Vitsjökonferensen och Cartagenakonferensen - en
jämförande presentation

I:1 Harald Swedner: Vittsjö-konferensens bakgrund

I slutet av april månad 1977 deltog jag i ett symposium, som Internationella Sociologförbundet ("International Sociological Association") anordnade i Cartagena i Colombia kring temat "Aktionsforskning och vetenskaplig analys" ("Action Research and Scientific Analysis"). En grupp latinamerikanska forskare hade där - under ledning av sociologen Orlando Fals Borda - lyckats samla ett sextiototal kolleger från hela världen till väl förberedda och ambitiösa överläggningar och diskussioner. Det måste betraktas som ett politiskt mirakel att det gick att ordna ett symposium av detta slag i Latinamerika vid denna tidpunkt. Samhällskritiska forskare arbetar i Latinamerika i ett hårt politiskt klimat - och det gäller i särskilt hög grad för forskare som ser sin kunskapsproduktion som ett led i ett samhälleligt förändringsarbete till förmån för och i samarbete med de resursfattiga och exploaterade folkgrupperna på den fattiga landsbygden och i storstädernas slumdistrikt.

Sex veckor senare deltog jag hemma i Sverige i en konferens om "Aktionsforskning och förändringsarbete i bostadsområden". Konferensen, som ägde rum i Vittsjö i norra Skåne, bekostades av Byggforskningsrådet. Huvudparten av de trettio deltagarna var forskare som hade medverkat i olika former av förändringsarbete i bostadsområden runt om i Sverige men en del av deltagarna - ungefär en tredjedel - var administratörer och politiker.

När jag som medlem av organisationskommittén för konferensen i Vittsjö hälsade deltagarna välkomna dit, betraktade jag det som naturligt att knyta an till vad jag hade upplevt under symposiet i Cartagena.

Till det som jag betonade i mitt välkomstanförande var att många av föredragshållarna vid Cartagena-symposiet hade hävdat att aktionsforskning förutsätter och kräver ett nära samband mellan å ena sidan forskning - själv talar jag hellre om kunskapsproduktion - och å andra sidan samhälleligt förändringsarbete.

Kunskapsproduktionen är för aktionsforskaren ett led i förändringsarbetet. Aktionsforskaren betraktar det som naturligt att han eller hon tillsammans med andra människor medverkar i ett rationellt och målmedvetet förändringsarbete. Han eller hon fogar in sin verksamhet i ett nytt och vidare perspektiv än det positivistiska arbetssätt, som under efterkrigstiden i stort sett styrt samhällsforskarnas syn på sitt arbete vid universiteten världen över. Enligt detta positivistiska synsätt är samhällsforskarna helt enkelt leverantörer av objektiv kunskap till politiker och administratörer.

Det nya synsättet innebär att samhällsforskaren överger sin position som placerad vid sidan av det samhälleliga skeendet - så långt som det nu är möjligt. Han vill inte längre på grundval av sina observationer enbart beskriva och förklara det som händer i samhället, ungefär som när en insiktsfull teaterbesökare berättar om och kommenterar det som han eller hon bevittnar på scenen.

Aktionsforskaren tillhör inte publiken utan befinner sig mitt bland dem som agerar på scenen. Han producerar kunskap, som kan användas för att driva händelserna framåt, och han deltar själv i skeendet. Kunskapsproduktionen - forskningen - ingår som ett led i arbetet på att förverkliga mål, som formulerats i samarbete med dem som forskaren lierar sig med i förändringsarbetet.

Forskaren som åskådare, forskaren som aktör, är uttryck som kan användas för att ange skiljelinjen mellan dessa två paradigmer för kunskapsproduktion och vetenskapligt arbete. Ordet paradigm - tankeram eller tanke-mönster - användes här i den mening som Thomas S. Kuhn har använt det i sin bok "The Structure of Scientific Revolutions": "A paradigm is what the members of a scientific community share, and conversely, a scientific community consists of men who share a paradigm. There are schools in the sciences, communities, that is, which approach the same subject from incompatible viewpoints" ("The Structure of Scientific Revolutions", andra upplagan, 1970, s. 176 - 177).

Robert W. Friedrichs har vidareutvecklat denna tanke i en bok, som tar upp frågan om paradigmyten och vetenskapliga revolutioner inom sociologien, medan Thomas S. Kuhn huvudsakligen ägnar sig åt en analys av utvecklingen inom naturvetenskaper som fysik och kemi: "The acceptance of the new frame (the new paradigm) is apt to call forth a new definition of the disciplin itself. Certain old issues will be described as "unscientific" or relegated to the gray zone of applied science. Others that had been peripheral at best now will take the center of the stage, may perhaps be viewed as archetypical of that entire branch of science. Methods and tools will change, as will the standards or criteria for identifying solutions" ("A Sociology of Sociology", 1970, s. 9 - 10.).

John Dewey såg tidigare än andra samhällstänkare under 1900-talets första hälft vad som är grundtanken i detta nya paradigm för vetenskapligt arbete - att kunskapsproduktionen är ett väsentligt led i förändringsarbetet. Han betonade att målet för vetenskapligt arbete inte består i framletandet av eviga sanningar utan i produktionen av användbara redskap för förändringsarbetet: "The organs, instrumentalities and operations of knowledge are inside nature, not outside. Hence they are changes of what previously existed; the object of knowledge is a constructed, existentially produced object" ("Quest for Certainty", 1929 s. 201 - 202).

Denna syn på kunskapsproduktionen genomsyrar tankesätt och arbetssätt hos sådana föregångsmän inom aktionsforskning och förändringsarbete som Saul Alinsky och Paulo Freire. Den utgår från att kunskapsproduktionen är en målinriktad aktivitet, i vilken forskarens värderingar - hans mål och normer - på ett oskiljaktigt sätt är sammantvinnade med hans kunskap om den värld han lever i. Värderingarna styr valet av mål för förändringsarbetet och därmed också för kunskapsproduktionen. Värderingar är följaktligen ofrånkomliga element i det vetenskapliga arbetet. De finns med som styrande faktorer i detta arbete. Samtidigt påverkas och modifieras de kontinuerligt av resultaten av kunskapsproduktionen.

Aktionsforskarna i Latinamerika arbetar som redan sagts i ett hårt politiskt klimat. De attackeras ständigt av makthavarna även i de få länder i Latinamerika, där de har en viss möjlighet att driva sina tankar och idéer - till dem hörde år 1977 i första hand Colombia, Venezuela, Mexico och Costa Rica.

De latinamerikanska aktionsforskarna - med Orlando Fals Borda som en uppmärksammas talesman - kritiserades under Cartagena-symposiet stundtals hårt av forskarkolleger, som mera direkt satsade på ett revolutionärt arbete. Dessa kritiker talade hellre om militant forskning än om aktionsforskning och argumenterade för en kunskapsproduktion, vars resultat direkt och exklusivt ställes till de kämpande upprorsmännens förfogande.

De flesta aktionsforskarna i Cartagena intog dock en medlande position, baserad på en förhoppning om att de förtryckta och exploaterade människorna genom att förvärva och producera kunskap, genom att medvetandegöra sig själv och andra och genom att mobilisera sina latent resurser skall kunna verka för sina mål inom ramen för den existerande samhällsstrukturen.

Men de aktionsinriktade samhällsforskarna i Latinamerika attackeras inte enbart av den politiska vänstern och den politiska högern utan också av hårdföra motståndare inom sin egen profession. Dessa motståndare tar avstånd från det nya paradigmet för vetenskapligt arbete, som aktionsforskarna har utformat, baserat på idén om forskaren som aktör i motsats till forskaren som åskådare. Denna kritik har blivit ett allvarligt hinder för aktionsforskarna i deras arbete, eftersom de akademiska etablissemangen i USA och Latinamerika - som hänger samman på många sätt - kontrollerar huvudparten av forskarjobben och forskningsanslagen

I:2 Harald Swedner: Åskådarparadigmet och aktörparadigmet - ett grundtema vid Cartagenakonferensen

De föredrag som hölls vid Vittsjö-konferensen gav tillsammans en god inblick i hur aktiva aktionsforskare och förändringsarbetare i Norge och Sverige mot slutet av sjuttioalet såg på sitt arbete. Innan jag gör ett försök till en sammanfattande analys av deras sätt att resonera och argumentera, ska jag försöka teckna en internationell bakgrund till Vittsjö-konferensen genom att berätta om huvudtankarna i några av de föreläsningar som hölls vid Cartagenasymposiet. Jag har valt ut föreläsningar, som enligt min bedömning presenterade aktionsforskarnas anspråk på att representera ett nytt och radikalt annorlunda forskningsparadigm på ett intresseväckande sätt. I ett följande avsnitt i denna skrift ska jag sedan kommentera de sex föredragen vid Vittsjö-konferensen mot denna bakgrund.

* * *

Michael Bodemann från University of Toronto presenterade en lärd och innehållsrik uppsats om deltagarobservation ("participant observation"). Uppsatsen, som hade getts en svårtolkad rubrik, "Critiques and Paradigms of Sociological Practise", har senare tryckts i tidskriften "Theory and Society" (nr 5:1978, s. 387 - 420) med den nya titeln "A Problem of Sociological Praxis: The Case for Interventive Observation in Field Work". Den består av fyra avsnitt, som tar upp kravet på en aktionsorienterad forskning, på ett kunskapsbaserat förändringsarbete och på en fungerande "praxis" - på en form för vetenskapligt arbete som är meningsfullt för dem som är politiskt organiserade.

I det första avsnittet påpekar han att de sociologer, som under mellankrigstiden och efterkrigstiden har diskuterat och ifrågasatt påståendet att samhällsforskarna måste vara värdeneutrala med enstaka undantag i praktiken ändå har accepterat detta krav. Han tar bland annat upp Howard S. Beckers uppsats "Whose Side Are We On?". I denna uppsats säger Becker att enskilda samhällsforskare ofta upplever det som ett ofrånkomligt krav att solidarisera sig med de under privilegierade grupper och individer, som han eller hon studerar. Men detta behöver

enligt Becker inte leda till att man ger upp tanken på att samhällsforskarna som grupp ska fungera värdenetralt. De kritiska samhällsforskarna kan söka tröst i tanken att det med stor sannolikhet alltid kommer att finnas andra forskare, som "neutraliserar" deras eget ställningstagande genom att ta ställning för "etablissemang". Detta "balanstänkande" har blivit universitetssociologernas svar på kravet på en praxis-orienterad samhällsforskning.

Michael Bodemann diskuterar också resonemang och tankegångar hos tidiga förespråkare för "action-research" bland sociologer och antropologer. Alan R. Holmberg och Sol Tax ledde under femtiotalet aktionsprojekt på den peruanska landsbygden och bland fox-indianerna i sydvästra USA, som syftade till att förbättra underprivilegierade och exploaterade befolkningsgruppers levnadsförhållanden. Holmberg drev emellertid sitt förändringsarbete i Peru på ett auktoritärt sätt, utan att förankra sin målsättning och sina interventionsmetoder hos de problemdrabbade grupperna. Dessa sociala experiment har han beskrivit i artiklar i tidskriften "Human Organization" (i volym 14 från år 1955, s. 23 - 28 och i volym 17 från år 1958, s. 12 - 16). Sol Tax och hans studenter var angelägna om att klarlägga hur foxindianerna själva ville lösa sina problem men de gjorde detta utan att analysera problemens politiska bakgrund (se "Human Organization", volym 17, år 1958, s. 17 - 19).

De sociologer, som under 1960-talet sysslade med aktionsforskning, engagerade sig i regel inte heller i de problemdrabbade gruppernas problem på deras villkor. Som exempel på sådana forskare nämner Michael Bodemann bland annat Arthur Shostak, redaktör för boken "Sociology in Action: Case Studies in Social Problems and Directed Social Change" (1966) och Henry Etzkowitz och Gerald N. Schaflander, författare till artikeln "A Manifesto for Sociologists" i tidskriften "Social Problems" (nr 15:1968, s. 399 - 408).

En oreserverad förespråkare för ett öppet hävdande av kravet på en värde-baserad ("value-committed") samhällsforskning, som Michael Bodemann äberopar, är Hilde Weiss, som år 1936 publicerade en intressant analys av ett frågeformulär, som Karl Marx utarbetade omkring år

1880 och som han detta år publicerade anonymt i den franska tidsskriften "Revue Socialiste". Hans syfte var att ta reda på arbetarnas levnadsförhållanden i Frankrike genom att ställa en rad teoretiskt genomtänkta frågor till personer, som själva var arbetare.

Frågeformuläret hade också en pedagogisk funktion; den som läst och besvarat de 101 frågorna fick samtidigt som han besvarade frågorna en grundlig lektion i Marx' sätt att analysera ekonomi och arbetsliv.

Den andre av de två förespråkare för en "värdebaserad" samhällsforskning, som Michael Bodemann nämner, är amerikanen Robert Lynd, som i "Knowledge for What" (1939) publicerade ett välformulerat angrepp på doktrinen om samhällsvetenskapernas värdefrihet - en bok som fram till år 1968 i stort sett nonchalerades av en hel generation av amerikanska samhällsforskare.

Detta första avsnitt av uppsatsen - om amerikansk aktionsforskning under mellankrigstiden och efterkrigstiden fram till 1960-talets slut - kallar Michael Bodemann för ett kapitel om "Pseudo-Praxis".

Uppsatsens andra och tredje avsnitt handlar om strävandena att förvandla deltagarobservationsmetoden till ett instrument för en "verklig praktik", för ett kunskapsbaserat förändringsarbete. Michael Bodemann kritiserar en rad amerikanska sociologer (bland andra Herbert J. Gans och Raymond L. Gold) för att de ser på deltagarobservatören som ett slags "outsider" och inte som den främling ("stranger") som han de facto är i den grupp han studerar. Det är, säger Bodemann, först när deltagarobservatören accepterar att han är en främling, som han på ett realistiskt sätt kan börja arbeta på att bli accepterad av den grupp han söker sig till.

Om man - som Robert Ezra Park och en del av hans lärjungar inom den ekologiska Chicago-skolan - ser på deltagarobservatören-främlingen som en del av den miljö han studerar, så "upplöses" den rollkonflikt, som är förenad med "outsider"-rollen. Everett Hughes - en av Robert Ezra Parks lärjungar - beskriver detta förlopp på följande sätt: "The observer, in greater or less degree, is caught up in the very web of

social interaction which he observes, analyses and reports" ("The Sociological Eye", 1971, p. 498). Genom ett "naturligt" och helhjärtat deltagande blir han eller hon engagerad i en kritisk samhällsanalys men samtidigt i en självanalys och självkritik ("self-discovery") och i aktiviteter som mynnar ut i en kunskapsbaserad "praktik".

Michael Bodemann hänvisar till ett begrepp, som han hämtat från den tysk-amerikanske socialpsykologen Kurt H. Wolff. Deltagarobservatören måste - säger Wolff - "underkasta sig" den miljö och de människor som han studerar. Detta krav upplever sociologen - med sin medelklassbakgrund - i de flesta miljöer som han studerar som ett påfrestande och komplext krav. Men han måste underkasta sig, om han - klassfrämlingen - ska kunna fungera som ett agerande subjekt i den miljö han söker sig till som deltagarobservatör.

Att underkasta sig ("to surrender") är enligt Kurt H. Wolff en handling med många aspekter. Den inbegriper bland annat "cognitive love", "total involvement", "suspension of received notions", "pertinence of everything", "identification", och "risk of being hurt" (Kurt H. Wolff, "Surrender and Community Study": "The study of Loma", i Arthur J. Vidich et al, "Reflections on Community Studies", 1964, s. 233 - 263). Kurt H. Wolff förespråkar ett intensivt engagemang i den miljö som han eller hon studerar - samtidigt som forskaren måste upprätthålla en analytisk hållning.

I det fjärde avsnittet i sin uppsats konstaterar Michael Bodemann att Karl Marx i sin redan nämnda "Enquête Ouvrière" - som bland annat Hilde Weiss skrivit om på ett insiktsfullt sätt - har gett ett exempel på en kunskapsbaserad "praxis". Han visar i denna analys hur en intellektuell kan producera kunskap i samarbete med arbetarklassen men han pekar också på hur resultaten av teoretiska analyser kan vidarebefordras till arbetarklassen på ett effektivt sätt.

Detta resonemang mynnar ut i några viktiga förhållningsregler:

- (1) att forskaren som deltagarobservatör ska delta i livet i det studerade samhället fullt, fritt och självkritiskt
- (2) att forskaren som deltagarobservatör ska göra detta som ett led "i sitt eget liv"

och

- (3) att forskaren som deltagarobservatör ska ställa sina kunskaper och sin analytiska förmåga till förfogande för dem som arbetar på att förändra det samhälle han studerar i en riktning som han bedömer som positiv.

* * *

Orlando Fals Bordas föredrag vid Cartagenakonferensen hade den suggestiva rubriken "For Praxis: The Problem of How to Investigate Reality in Order to Transform It".

Han berättar i denna uppsats på ett engagerande sätt om hur han och några forskarkolleger under åren 1970 - 1976 försökte introducera en form av aktionsforskning ("investigacion activa") i Colombia. Det gjorde de genom att hjälpa grupper av underprivilegierade och exploaterade arbetare, jordbrukare och indianer att hävda sina rättigheter. De kunde göra detta bland annat genom att själva formulera sina krav i böcker, sånger, artiklar och uppsatser i en av dem själva publicerad tidskrift ("Alternativa"). Arbetet bedrevs i fem landsbygdsdistrikt och två städer i Colombia. Det leddes och stöddes av forskare och intellektuella, som inte på ett direkt och påtagligt sätt representerade något politiskt parti eller någon politisk grupp.

Dessa "inspiratörer" förenades dock i accepterandet av en rad teoretiska resonemang. Till dessa resonemang hörde en kritisk syn på traditionell positivistisk sociologi med dess "sterila" kausalitetstänkande och dess bristande kännedom om den fond av kunskaper som finns ute hos "folket". De colombianska aktionsforskarna ville att intervjuer och annan datainsamling skulle ske i ett ömsesidigt givande och tagande mellan forskaren och dem han samarbetade med. Fakta var för dem viktiga om de var betydelsefulla för de människor,

som de samarbetade med i sitt förändringsarbete. De talade om "things-for-us" i motsats till "things-for-themselves", om en fortlöpande bearbetning och utveckling av viktiga begrepp på grundval av erfarenheter från fältarbetet ("ad-hoc-statements"), och de betonade starkt den historiska bakgrunden till den problemladdade sociala situationen i Colombia och i Latinamerika i sin helhet.

Dessa idéer försökte man förverkliga i en praxis, i en förening av teori och praktik. Praxis var för dem "the dialectical unit formed by theory and practice, in which practice is cyclically determinant" (s. 22 i Orlando Fals Bordas uppsats).

Som ett exempel på arbetssättet berättar Orlando Fals Borda: "With preliminary information on the Vietnamese experience, it was decided to encourage "the cultural front", in a region where popular music held a strong foothold. As a result of this attempt, groups were formed which altered traditional, romantic music, giving it a content of revolutionary protest which served in mobilizing and politicizing the masses of peasant workers in that region" (s. 24). Han citerar Enrico Gramsci, som har framhållit att det existerar en "spontan filosofi" i språket, i "common sense" och i folkets trosföreställningar och berättelser. Även om den består av osammanhängande och disparata element, är den av värde genom att den artikulerar praxis på ett lättfattligt sätt (s. 29).

Orlando Fals Borda är definitivt inte någon revolutionär utan av mycket att döma en person som är ganska väl förankrad i det politiska etablissemanget i Colombia, men han formulerade i denna uppsats påfallande radikala synpunkter och hållningar. Avslutningsvis skriver han så här: "As is already known, without the organized masses and revolutionary change the construction of the future is not possible, and without them is it not possible to acquire the scientific knowledge necessary for such a vital task. However, for the good or the bad, this responsibility continues to fall to the scientists. Evidently, there will be more consistent, efficient and productive scientists, if they maintain the balance, the rhythm and

the dialectic of this position, and if the political organization encourages, admits and respects the scientists as such". Jag vill gärna markera att det är en grundsyn som jag själv delar och som Orlando Fals Borda i sin uppsats har formulerat på ett intresseväckande och uppfordrande sätt, på grundval av egna erfarenheter som aktionsforskare.

* * *

Heinz Moser (från Schweiz) kommenterade insiktsfullt Orlando Fals Bordas uppsats i ett välskrivet papper, där han ställde en del av hans djärvaste teser under kritisk granskning. Historiska analyser har, säger Moser, ingen mening "i sig". Praktiskt arbete behövs för att göra de historiaka aspekterna av ett socialt problem relevanta för förändringsarbetet. Vi ska ta kunskapen hos "folket" på allvar, men vi kan inte alltid lita på den. Ska aktionsforskaren själv försöka bygga upp de grupper ("cadres"), som han ska samarbeta med eller ska han samarbeta med redan existerande grupper? Måste inte aktionsforskarna samarbeta med etablerade grupper i samhället, om deras arbete ska spela en roll för utvecklingen i samhället? Aktionsforskaren och dem han samarbetar med kan inte - åtminstone i inledningsfasen av ett gemensamt projekt - jobba tillsammans på lika villkor. Det är ett faktum att de går in i det gemensamma arbetet med olika förutsättningar, när det gäller kunskaper och erfarenheter.

I en egen uppsats om "Action Research as a New Paradigm in the Social Sciences" tar Heinz Moser upp framför allt idéer i Kurt Lewins aktionsforskningstänkande och vidareutvecklar dem i riktning mot Paulo Freires tankar om "medvetandegöring". Heinz Moser ser på medvetandegöring som en pedagogisk metod, men han markerar inte hur långt bort från traditionell pedagogik som Paulo Freires grundsyn faktiskt leder. Att aktionsforskningen leder in i ett nytt paradigm för vetenskapligt arbete, därom tvekar Moser dock inte.

Samtidigt betonar Heinz Moser att han använder ordet paradigm i en annan mening än Thomas S. Kuhn, som gav detta begrepp den innebörd det nu oftast har i den vetenskapsteoretiska debatten. Heinz Moser använder det som en beteckning på ett generellt sett att se på

kunskapsproduktion och använder det inte som Thomas S. Kuhn enbart i en diskussion om hur man producerar vetenskaplig kunskap.

* * *

Amerikanen Paul Oquists uppsats om "The Epistemology of Action Research" var nog den Cartagena-uppsats, som analyserade aktionsforskningens status på det mest djupgående sättet. Paul Oquist, som har arbetat som aktionsforskare i Equador, visade i en noggrann och insiktsfull analys att traditionella empirister, logiska positivister och marxistiska strukturalister (som Louis Althusser) avvisar grundtankarna bakom aktionsforskningstraditionen, medan pragmatister (som John Dewey) och dialektiska marxister (som Karl Marx) tänker på ett sätt som är förenligt med aktionsforskningstänkandet. Detta kommer han fram till genom att ställa fyra frågor om relationen mellan "knowledge" och "reality" till typiska representanter för dessa fem forskningstraditioner:

- Hur producerar människor kunskap?
- Hur kontrollerar människor att en viss kunskap är korrekt ("the justification problem")?
- Vilken är relationen mellan kunskap och praktik ("knowledge and practice")?
- Vilken är relationen mellan ideologi och vetenskap?

På grundval av omsorgsfullt formulerade "svar" på dessa frågor - för de fem analyserade tanketraditionernas räkning - kommer Paul Oquist fram till svaret på den huvudfråga som han ställt sig. Svaret har vi redan gett. Pragmatister (som Dewey) och dialektiska marxister (som Marx) tänker på ett sätt som är förenligt med aktionsforskningstraditionen. I appendix 3 till denna uppsats har jag i symbolisk form försökt sammanfatta huvudresonemangen i Paul Oquists uppsats.

Det mest intressanta i hans analys är nog den klara boskillnad han gör mellan den franska nymarxismens (=Althusser) syn på aktionsforskningen och den syn som Karl Marx och den dialektiska marxismen

står för. Den förra säger nej, den senare ja till aktionsforskning, i god överensstämmelse med vad man kan konstatera när man lyssnar på hur olika grupper av marxister resonerar och fungerar i den politiska debatten.

* * *

James F. Petras, en amerikansk sociolog som under många år bedrivit sociologiska studier i Latinamerika, först i Chile och senare bland annat i Argentina, höll en föreläsning, där han gav uttryck för en mycket pessimistisk syn på möjligheterna att bedriva aktionsforskning i Latinamerika i samspel med undertryckta och exploaterade folkgrupper. Han formulerade sig inledningsvis mycket fränt: "Present circumstances in Latin America have done little to facilitate the union of theory and practice. Under the aegis of a series of quasi-totalitarian US-supported military dictatorships, the major research and teaching centres in Latin America have been dismantled and their personnel rejected, jailed, exiled and assassinated. Intellectuals with a vocation for conduction action research have no place in today's Latin America. In Uruguay, Argentine, Chile, Brazil, Bolivia, Paraguay, and, increasingly, in Peru the social scientists have been purged and, in some cases, whole departments have been abolished. Under contemporary conditions of struggle the social scientist must function as a guerilla, carrying on a clandestine existence which does not permit for the freedom of research" (p. 4).

Den typ av forskning, som James F. Petras här syftar på - utförd av forskare som arbetar inom en motståndsrörelse - har i Latinamerika fått sitt eget namn: "investigacion militante". Dessa forskare ger ut en egen tidskrift, "Espesanerto". Tryckorten är Caracas, huvudstad i Venezuela, ett av de få länder i Latinamerika där det fortfarande finns ett visst spelrum för en kritisk forskning. Andra länder med ett liknande spelrum är Mexico och Costa Rica - men friheten i dessa länder saknar inte sina restriktioner. Många latinamerikanska samhällsforskare har under senare år förenat sig med de politiska aktivisterna - och pliktat med livet. Till dem hör Ernesto Guevara, Camillo Torres och Luis Cabanes, för att här nämna endast tre av de tolv vetenskapens "martyrer" som James F. Petras namngav i sitt föredrag (s. 22).

Huvuddelen av hans uppsats berättar om de svårigheter och hinder, somhans själv stött på som ledare för en rad forskningsprojekt i Chile och Argentina. Hans huvudtes är att samhällsforskarna inte kan göra en effektiv insats i revolutionsarbetet i Sydamerika, eftersom de inte kan eller vill göra sig kvitt möjligheten att göra en akademisk karriär.

Men revolutionskampens politiska ledare tycks inte heller ha något emot att de radikala forskarna håller sig borta från det revolutionära arbetet. De accepterar att forskarna lever i ett slags "relativ autonomi", vid sidan av dem i samförstånd med motståndsrörelsen - som en latent stödjepunkt och som ett slags trojansk häst inne i det samhälle som ska erövrats.

* * *

I en uppmärksammas föreläsning avvisade den svenske sociologen Ulf Himmelstrand tanken att aktionsforskningstänkandet utgår från ett nytt paradig för vetenskapligt arbete, en tanke som ligger bakom resonemangen i de uppsatser av Michael Bodemann, Orlando Fals Borda, Heinz Moser, Paul Oquist och James F. Petras, som jag har berättat om här. Hans synsätt avvek radikalt från de tankegångar, som till exempel Orlando Fals Borda stod upp för.

Ulf Himmelstrand utgick från att man behöver en dialektisk modell för samhällsforskning, när man studerar sociala motsättningar. En fullt utvecklad dialektisk modell måste enligt Ulf Himmelstrand utnyttja flera forskningsmetoder:

- (a) positivistiska forskningsmetoder för att fastställa objektiva förhållanden i samhället
- (b) hermeneutiska forskningsmetoder för att fastställa hur de exploaterade och undertryckta grupperna upplever sin situation
och
- (c) aktionsforskningsmetoder för att finna vägar att "befria" de exploaterade och undertryckta grupperna "mentalt" och "materiellt".

Ulf Himmelstrand presenterade ett utförligt resonemang om sambandet mellan olika forskningsmetoder och olika typer av aktionsforskning. Det kan en smula schematiskt beskrivas med hjälp av följande fyrfältsdiagram:

	<u>NON-ACTION RESEARCH</u>	<u>ACTION RESEARCH</u>
<u>Reproduction research</u> to the benefit of "dominant modes of production" - based on <u>positivistic</u> research methods	X	X
<u>Dialectial research</u> to the benefit of "popular forces" - based on <u>positivistic</u> and <u>hermaneutic</u> research methods	-	X

Det diskutabla i denna modell är att den inte accepterar aktionsforskningens kungstanke: att den kunskap, som behövs i förändringsarbetet, måste produceras med alla till buds stående medel, i intimt samarbete mellan forskare och vanliga människor. Frågan om valet av forskningsmetoder inom ett aktionsforskningsprojekt blir för Ulf Himmelstrand en fråga om att till de traditionella metoderna föga nya hermaneutiska metoder - och definitivt inte en fråga om ett paradigmskifte.

* * *

Ulf Himmelstrands additiva grundsyn blev föremål för en hård kritik från några symposiedeltagare och avvisades av dem som ett uttryck för en positivistisk syn på förhållandet mellan kunskap och aktion och som ett försvarstal för en traditionell tillämpad forskning. Att Ulf Himmelstrand själv såg på aktionsforskning på detta sätt markerade han uttryckligt i den inledande meningen i sin uppsats, där han säger: "Action research could be concieved as an example of applied social science". Ulf Himmelstrands uppsats blev livligt debatterad och bidrog till det stimulerande meningsutbytet under

konferensen genom att han på ett klart och tydligt sätt tog avstånd från tanken att aktionsforskningstänkandet utgår från ett annat perspektiv på forskarens arbete än det som bestämmer positivismens synsätt.

Ulf Himmelstrand framstod vid Cartagenakonferensen som den forskare som mest konsekvent och mest effektivt försvarade åskådarparadigmet. Han hade accepterat grundtanken att aktionsforskning är en form för förändringsarbete, där forskaren tillsammans med problemdrabbade, underprivilegerade och hunsade människor producerar den kunskap som behövs i förändringsarbetet. Men samtidigt höll han fast vid den traditionella forskarrollen - rollen som kunskapsproducent, och ville inte ta upp frågan om forskarens funktion i förändringsarbetet som totalitet till en ingående och kritisk granskning i ljuset av aktörsparadigmet.

* * *

Min egen syn på sambandet mellan kunskapsproduktion och politisk aktion hade jag försökt att sammanfatta i slutorden till min egen föreläsning på Cartagenakonferensen - nedskrivna hösten 1976 hemma i Sverige på basis av mina erfarenheter från arbetet i Östergård och Kroksbäck: "A mature way of carrying on action research will have to reveal its true character. One can never, in the long run, hide the fact that action research - like other kinds of consciously carried on change activities - must be based upon some basic values, as must of course also the activities of administrators and politicians. The political aspects of particular action research projects are nothing of which action researchers should be ashamed, nothing that they should reveal with hesitation and fear."

Om jag någonsin tvivlat att detta är en rimlig utgångspunkt för en diskussion av sambandet mellan forskning och politik, så befriades jag från detta tvivel genom vad jag hörde och upplevde under Cartagena-konferensen.

I:3 Cecilia Henning, Mats Lieberg, Arne Persson, Harald Swedner och Eva Öresjö: Aktionsforskning och förändringsarbete - en presentation av den svenska diskussionen om aktionsforskning mot slutet av 1970-talet

I den ansökan om medel till Vittsjö-konferensen, som arbetsgruppen i Lund sände in till Byggforskningsrådet våren 1976, beskrev arbetsgruppen kring konferensen - några forskare vid Sociologiska Institutionen i Lund - diskussionsläget kring aktionsforskningen på följande sätt:

Aktionsforskning och förändringsarbete

Aktionsforskning kan - mycket generellt uttryckt - definieras som en verksamhet där man försöker förena forskning och praktiskt handlande till en sammanhängande verksamhet. Det innebär bland annat att forskningsresultatet utnyttjas i det praktiska arbetet. Aktionsforskning innebär att forskaren blir en medaktör i de sociala skeenden som han studerar genom att han tillsammans med övriga aktörer deltar i beslutsarbetet inom samhällseliga institutioner och i genomförandet av beslutande åtgärder.

Det finns inte någon allmänt accepterad definition av begreppet aktionsforskning. Forskare har använt detta begrepp i olika mening. Genomgående är emellertid att man betonar den nära förknipningen mellan dem som initierar och verkställer aktionsprogrammet och dem som analyserar programmet och dess effekter. I vissa aktionsforskningsprojekt är det en och samma grupp av personer som har hand om båda dessa arbetsuppgifter. Detta är emellertid inte särskilt vanligt. Vanligare är att dessa båda arbetsuppgifter handhas av olika grupper av personer och att dessa samråder och samarbetar med varandra.

Olika typer av aktionsforskningsprojekt

Under senare år har en rad forskare delat in aktionsforskningsprojekt i olika kategorier, bland annat (1) efter forskarens roll, (2) efter vem/vilka som initierat forskningen och (3) efter vilka grupper och intressen forskningsprojektet tjänar.

Arnstein Finset menar - i boken "Aktionsforskning" (Oslo 1974) - att det som mer än något annat avgränsar aktionsforskning från andra former för forskning är forskarens inställning till sitt arbete som forskare. Aktionsforskning innebär att forskaren inte enbart försöker förstå de sociala förhållanden han/hon studerar utan att han också försöker påverka dem.

Han delar följaktligen in aktionsforskningsprojekten i följande tre typer:

- (a) Forskaren samlar in data. Han/hon forskar först och handlar sedan, genom att bedriva upplysningsverksamhet eller genom att ge sina resultat till politiker.
- (b) Forskaren bedömer och värderar en social process, som han/hon tar mer eller mindre aktiv del i.
- (c) Forskaren sätter igång ett försök eller en aktion, som han/hon samtidigt följer upp som forskare. Aktion och forskning samspelar intimt med varandra.

Typ (c) är för Arnstein Finset den ideala modellen för aktionsforskning.

Denna indelning ställer inte frågan vilka mål aktionen är riktad mot. Den utgår från att aktionsforskning är ett slags forsknings-teknik.

Harald Swedner (1975) menar att man kan vinna en hel del på att hålla isär tre olika typer av sociala program eller åtgärder:

- (a) Forskningsinitierade åtgärder (de kallas ofta för fältexperiment) syftar till att fastställa hur förändringar i människors sociala omgivning påverkar deras beteende.
- (b) Myndighetsinitierade åtgärder (de kallas ofta för pilotprojekt) syftar till att fastställa om det prövade åtgärdsprogrammet

har de åsyftade effekterna.

- (c) "Gräsrotsinitierade" åtgärder (man talar i detta fall ofta om samhällsarbete) syftar till att lösa sociala problem genom att medvetandegöra och aktivera underprivilegerade och utslagna individer.

Alla dessa tre typer av åtgärder kan självfallet bli föremål för vetenskaplig analys och därigenom bli utgångspunkter för aktionsforskningsprojekt.

Monica Johansson (1974) menar att det i ett politiskt perspektiv är intressantast att dela in aktionsforskningsprojekt efter vilka värderingar och intressen som projekten tjänar. Hon delar in dem i tre grupper, efter det sätt att påverka människor som man använder sig av. Hon talar om

- (a) auktoritär pedagogik (eller förmedlingspedagogik)
 (b) fri pedagogik (eller utvecklingspedagogik) och
 (c) frigörande pedagogik (eller dialogpedagogik).

Denna tredelning kan jämföras med Jürgen Habermans särskiljande av teknisk, praktisk och frigörande kunskap. Paulo Freire använder i sina skrifter, (bl a "Pedagogik för förtryckta") uttrycket "medvetandegörandepedagogik" i ungefärligen samma betydelse som Monica Johansson talar om "frigörande pedagogik".

Principer för aktionsforskning och samhällsarbete

Från 1940-talet och framöver introducerade representanter för aktionsforskningstraditionen och samhällsarbetetraditionen en rad nya idéer för hur förändringsarbete bör bedrivas: medvetandegöringsprincipen, fältexperimentprincipen, återföringsprincipen, mobiliseringsprincipen, konfliktbearbetningsprincipen och participationsprincipen. Dessa presenteras översiktligt i diagrammet på sidan 17.

Accepterandet av dessa principer innebär inte att man tar avstånd från de föreställningar, om hur man bör bedriva ett rationellt och målinriktat förändringsarbete, som har växt fram bland framför allt samhällsplanerare och ekonomer. Gemensamt och specifikt för dessa båda traditioner är emellertid att dess företrädare lägger stor vikt vid en - i regel - klart uttalad målsättning: att förändringsarbetet skall gynna de resurssvaga och problemdrabbade individerna och grupperna i samhället. Detta mål kommer ofta i motsättning till det ofta men inte alltid klart uttalade målet för de former av förändringsarbete, som initieras och ledes av traditionellt arbetande ekonomer och samhällsplanerare: att förändringsarbetet skall gynna en lugn och harmonisk samhällelig utveckling i linje med de maktägande gruppernas intentioner och mål. Målet som skall förverkligas består för aktionsforskaren och samhällsarbetaren inte i att tillgodose använt ekonomiska lönsamhetskriterier och status-quo-kriterier utan i en ökad och mera rättvist fördelad välfärd.

Aktionsforskarna utvecklade och prövade nya metoder i förändringsarbetet genom att experimentera ute "på fältet" (= "ute i samhället"). De nöjde sig inte - som den tidens psykologer - med att göra experiment inne i laboratorier på universitetens beteendevetenskapliga institutioner. De började också använda sofistikerade undersökningsdesign, avancerade mätmetoder och statistiska analysmetoder för att utvärdera effekten av sina experiment. Till pionjärerna för detta sätt att arbeta hörde Elton Mayo och hans medarbetare vid Harvard Business School i Cambridge i USA. Denna forskningsgrupp stod bland annat bakom de välkända fältförsöken vid Western Electric's fabriker i Hawthorne i närheten av Chicago (fältexperimentprincipen).

Kurt Lewin och hans medarbetare berikade under 1940-talet och 1950-talet detta sätt att arbeta genom att i en rad studier starkt betona vikten av att man såg till att alla berörda parter fick del av resultaten av dessa experiment - och då inte minst de personer som hade drabbats av missförhållandena i den situation man ville förändra (återföringsprincipen). För honom var det närmast en självklarhet att förändringsarbetet skulle inriktas på att förbättra förhållandena för resurssvaga, diskriminerade, exploaterade och problemdrabbade

grupper och individer. Genom en rad norska forskare (bl a Vilhelm Aubert, Yngvar Löchen och Thomas Mathiesen) har hans syn på förändringsarbetet i dag fått ett starkt fotfäste i de nordiska länderna.

Uppfattningen att förändringsarbetet bör bedrivas på ett sådant sätt att det gynnar de resursfattiga, diskriminerade, exploaterade och problemdrabbade grupperna spelade också en stor roll i tänkandet bland de forskare och praktiker, som byggde upp den tradition, som vi betecknar som samhällsarbets-traditionen. Den härstammar ytterst från de socialantropologiskt skolade administratörer och forskare, som under mellankrigstiden försökte finna ett sätt att arbeta som skulle göra det möjligt för den infödda befolkningen i bysamhällena i de brittiska kolonierna i Afrika och Asien att delta i ett aktivt förändringsarbete med siktet inställt på ett effektiviserat jordbruk inom ramen för ett kapitalistiskt produktionssätt och en parlamentarisk demokrati (i bl a Västafrika, Indien och Pakistan). De utvecklade ett arbetssätt, som de kallade för "community development", där man starkt betonade vikten av att byinnevånarna själva deltog i beslutsprocessen kring förändringsarbetet. Man talade i detta sammanhang mycket om participation eller medinflytande (participationsprincipen). Detta sätt att arbeta blev så småningom ett viktigt inslag i FN-organens biståndsverksamhet i u-länderna världen över, och metoden kom så småningom också till användning i förändringsarbete i slumområden i storstäderna i Nordamerika (USA och Canada) och Västeuropa (till att börja med i Storbritannien och Nederländerna och så småningom också i Sverige och Danmark).

Särskilt i USA, Storbritannien och Nederländerna kunde man bygga på lokala traditioner för förändringsarbete av detta slag ("community organisation" och "community work" i USA, "community work" i Storbritannien och "opbouw-werk" i Nederländerna). I de nordiska länderna kunde man knyta an till det förändringsarbete, som sedan artonhundratalets mitt hade bedrivits inom ramen för det kommunala "självstyret" och inom de stora folkrörelserna (framför allt arbetarrörelsen). Inom dessa "nationella" traditioner spelade participationsidéen genomgående en viktig roll.

Det utvecklingsarbete, som under det senaste årtiondet har ägt rum inom ramen för denna samhällsarbetetradition, har lett till att dess företrädare utöver participationsprincipen starkt betonar vikten av att följa ytterligare tre grundprinciper för förändringsarbetet. Det gäller att medvetandegöra alla berörda grupper och individer - och speciellt då de som är resursfattiga och exploaterade - om den faktiska arten av och de djupast liggande orsakerna till de samhälleliga missförhållanden som förändringsarbetet skall reducera eller eliminera (medvetandegöringsprincipen). Det gäller också att mobilisera latenta resurser i förändringsarbetet - och speciellt då de latenta resurserna hos de resursfattiga och de exploaterade grupperna och individerna. Det gäller vidare att finna nya vägar att övervinna hinder och motstånd i förändringsarbetet (mobiliseringsprincipen). Många gånger tvingas man i förändringsarbetet att föra hårda förhandlingar under hot om konflikt. Man måste i princip alltid vara beredd på att tvingas ut i pressande konfliktsituationer (konfliktbearbetningsprincipen). Dessa principer kan upplevas som särskilt relevanta under någon av de olika faserna i förändringsarbetet: målformuleringsarbetet, kunskapsproduktionen, genomförandearbetet och utvärderingsarbetet. Konflikter kan bli ett viktigt och konstruktivt moment i den sociala process som leder till ett förverkligande av det uppställda målet. Men en konfliktsituation kan ofta göra det nödvändigt eller lämpligt att "retirera" till någon av de tidigare faserna i förändringsarbetet.

I följande diagram antyds sambandet mellan de olika faserna i förändringsarbetet och de principer för förändringsarbete, som spelar en viktig roll i aktionsforskningstraditionen och samhällsarbetetraditionen.

Faser i förändringsarbetet under vilka de olika principerna är speciellt relevanta:	Den gemensamma och bärande grundvärderingen för den som sysslar med aktionsforskning och samhällsarbete kan formuleras så här: <u>Allt förändringsarbete bör bedrivas på ett sådant sätt att resultatet av arbetet gynnar resursfattiga, diskriminerade (negativt särbehandlade), exploaterade och problemdrabbade grupper och individer.</u> Detta mål försöker man förverkliga bland annat
<u>målformuleringsfasen</u> och <u>kunskapsproduktionsfasen</u>	(A) genom att medvetandegöra med hjälp av en "frigörande pedagogik" (i syfte att bygga upp och förmedla "sann" och "meningsfull" kunskap <u>om</u> nuläget, <u>om</u> de sociala processer och mekanismer som lett fram till nuläget och <u>om</u> relevanta framtida tillstånd) (<u>medvetandegöringsprincipen</u>).
<u>genomförandefasen</u>	(B) genom att pröva och utvärdera nya interventionsmetoder och åtgärdsprogram i fältexperiment och genom att återföra kunskapen om dessa fältexperiment och om resultatet av utvärderingen till alla berörda parter (<u>fältexperimentprincipen</u> och <u>återföringsprincipen</u>).
<u>genomförandefasen</u>	(C) genom att mobilisera latent resurser (<u>mobiliseringsprincipen</u>).
<u>genomförandefasen</u>	(D) genom att lära sig att handskas med och utnyttja konflikter (<u>konfliktbearbetningsprincipen</u>).
<u>samtliga faser</u>	(E) genom att skapa möjligheter för medagerande och medinflytande (<u>participationsprincipen</u>).
De angivna principerna bör aktionsforskaren och samhällsarbetaren i varje särskilt fall tillämpa på ett sådant sätt att han eller hon genom sitt agerande gynnar de resursfattiga, diskriminerade, exploaterade och problemdrabbade grupperna och individerna.	
Principerna är baserade på föreställningen att alla människor - alltså även de som är resursfattiga, diskriminerade, exploaterade och problemdrabbade - i grunden är aktiva, skapande och målinriktade varelser.	

* * *

Denna presentation av de grundprinciper, som sätter sin prägel på de former av samhälleligt förändringsarbete som brukar kallas för aktionsforskning och samhällsarbete, tar inte upp frågan om forskarnas medverkan i dessa former av förändringsarbete leder till ett paradigmskifte - från åskådartänkande till aktörtänkande. Medvetenheten om att det existerar en vetenskapsteoretisk problematik växte emellertid sakta fram under förberedelsearbetet för konferensen, under intryck av den fortlöpande diskussionen av de dramatiska och laddade konflikterna mellan medarbetarna i en rad aktionsforskningsprojekt och de politiska organ som helt eller delvis finansierade dessa projekt.

I:4 Cecilia Henning, Mats Lieberg, Arne Persson, Harald Swedner och Eva Öresjö: Vittsjö-konferensens syfte och utformning

Byggeforskningsrådet beslutade våren 1977 anslå medel till en konferens om aktionsforskning i bostadsområden och uppdrog åt en grupp forskare från Sociologiska institutionen - Arne Persson, Cecilia Henning, Mats Lieberg, Harald Swedner och Eva Öresjö att svara för förverkligandet av konferensen.

I den inbjudan till konferensen, som skickades ut till ett femtiotal personer med erfarenhet av och/eller intresse för aktionsforskning, beskrev arbetsgruppen syftet med konferensen på följande sätt:

"Under de senaste sju-åtta åren har ett flertal aktionsforskningsprojekt genomförts inom bostadsområden i Sverige. Till dem hör bl a Aspuddenprojektet, Fagersjöprojektet och Skärholmen-Vårbergprojektet i Stockholm och Östergårdsprojektet och Rosengårdsprojektet i Malmö. Några aktionsforskningsprojekt pågår just nu. Till dem hör bl a Fyrklöverprojektet i Göteborg, Kroksbäcksprojektet i Malmö, Gårdstensprojektet i Göteborg och Kristallenprojektet i Luleå.

Erfarenheter och resultat från dessa projekt är i dag i huvudsak endast kända av en mindre grupp forskare. Men det är viktigt att erfarenheter och resultat från dessa projekt blir mer allmänt kända. En konferens om aktionsforskning, där de aktiva forskarna kan diskutera dessa problem med politiker och med administratörer inom statliga och kommunala organ kan fylla en viktig funktion.

De aktionsforskningsprojekt som genomförts eller just nu pågår i Sverige har vissa gemensamma drag. De är emellertid ändå så olika varandra, att de tvingar fram frågan om hur man lämpligen bör avgränsa aktionsforskning från annan forskning. Vad är det specifika för denna form för vetenskapligt arbete? Det finns också anledning att ställa frågor av typen: Vad är det som gör att det i dagens samhälle tycks existera ett snabbt växande intresse för och behov av detta slags forskning? I vilken utsträckning kan man genom aktionsforskning underlätta samhällsligt förändringsarbete?"

Syftet med konferensen är att ge svenska forskare, som arbetat med aktionsforskningsprojekt, möjlighet att diskutera dessa frågor, med administratörer och politiker. Den planerade konferensen består av följande moment:

- I tre föreläsningar skall aktiva forskare på området belysa några viktiga aspekter på aktionsforskning och samhällsarbete - metodproblem, maktproblem och mobiliseringsproblem.
- Erfarenheter och resultat från avslutade eller pågående projekt kommer att redovisas.
- Seminariediskussioner om de fördelar och nackdelar som är förknippade med aktionsforskning och förändringsarbete.

Till konferensen har vi inbjudit ett tjugotal forskare, ett tiotal politiker med erfarenhet av och intresse för boendeproblem och ett femtontal administratörer som i sitt arbete sysslar med samhällsplanering och boendeproblem.

Kursdeltagarna kommer att få sig tillsänt ett studiematerial som förberedelse till grupparbetet under konferensen. Kursen kommer att dokumenteras i en konferensrapport."

Konferensen ägde rum den 1 - 3 juni 1977 på Trobecks Turisthotell i Vittsjö, en turistort i Norra Skåne. Deltagarna framgår av Bilaga 1.

Programmet såg ut som följer:

Onsdagen den 1 juni

Ankomst senast kl 18.00

18.00 - 19.00 Middag

19.00 Konferensen öppnas av Harald Swedner.

19.15 - 20.30 Föredrag av Yngvar Løchen om "Aktionsforskning och samhällsarbete - en fråga om metod?"
Motinlägg av Karl-Erik Lundgren.
Diskussion.

Under detta arbetspass kommer uppmärksamheten att riktas mot det arbetssätt som man använder sig av vid aktionsforskning, samhällsarbete och andra former av förändringsarbete.

- 20.30 - 22.00 Grupparbete i sex grupper.
 Grupparbetet under seminariet skall inriktas på en analys av fördelar och nackdelar med aktionsforskning och samhällsarbete. Var och en av de sex grupperna har till uppgift att summera sin diskussion i en grupp rapport på 2-4 sidor.

Torsdagen den 2 juni

- 8.00 - 9.00 Frukost.
- 9.00 - 9.30 Film om Sofiaverksamheten i Rosengård, Malmö.
- 9.30 - 10.30 Föredrag av Alf Ronnby om "Aktionsforskning och samhällsarbete - en fråga om mobilisering?"
 Motinlägg av Ronny Svensson.
 Diskussion.
 Under detta arbetspass kommer uppmärksamheten att riktas mot möjligheterna att mobilisera de utslagna och problemdrabbade människornas latenta resurser i förändringsarbetet i boendemiljön.
- 10.30 - 11.00 Förmiddagskaffe.
- 11.00 - 12.00 Grupparbete i sex grupper.
- 12.00 - 13.00 Lunch.
- 13.00 - 14.45 Grupparbete i sex grupper.
- 14.45 - 15.00 Eftermiddagskaffe.
- 15.00 - 16.30 Föredrag av Åke Sandberg om "Aktionsforskning och samhällsarbete - en fråga om makt?"
 Motinlägg av Lars Hjärne.
 Diskussion.

Under detta arbetspass kommer uppmärksamheten att riktas mot relationerna mellan invånarna i bostadsområdena och kommunernas administratörer och förtroendemän.

- 16.30 - 18.00 Grupparbete i sex grupper.
- 18.00 - 19.00 Middag.
- 20.00 - 21.00 Yngvar Löchen berättar om förändringsarbete i Kina (erfarenheter från studieresa hösten 1976).

Fredagen den 3 juni

- 8.00 - 9.00 Frukost.
- 9.00 - 11.00 Exempel på problem i samspelet mellan fältpersonal, administratörer och förtroendemän vid förändringsarbete i den fysiska miljön och verksamhetsutbudet. Presentation av medarbetare från fyra fältprojekt:
- 1) Långgateprojektet i Göteborg
 - 2) Kroksbäckprojektet i Malmö
 - 3) Kristallenprojektet i Luleå
 - 4) Östergårdsprojektet i Malmö.
- Diskussion.
11. - 12.00 Grupparbete i sex grupper.
- 12.00 - 13.00 Lunch.
- 13.00 - 16.00 Avslutande diskussion.
- 16.00 Kaffe. Avslutning.

I:5 Två bakgrundsbeskrivningar

Konferensdeltagarna fick sig tillsänt en del bakgrundstexter, som skulle hjälpa dem att få en bild av utgångsläget för diskussionerna under konferensen. En av dem - skriven av Kerstin Vinterhed och publicerad i Dagens Nyheter i februari 1975 - handlar inte direkt om aktionsforskning - men den ger en bild av det behov av och längtan efter nya arbetsmetoder, som hade växt fram bland socialarbetarna under 1970-talet.

En annan artikel i detta bakgrundsmaterial - av Lena Hellblom - beskrev på ett initierat sätt en rad av de teoretiska och praktiska problem, som hade aktualiserats inom aktionsforskningen. Hon byggde på sina erfarenheter som utvärderare av Jordbroprojektet, som var ett myndighetsinitierat projekt för elevvård i skolorna i Jordbro utanför Stockholm. Uppsatsen har hämtats från tidskriften "Psykologi" (nr 1:1975).

Kerstin Vinterhed hänvisar i sin artikel till den vänsterradikala kritiken mot samhällsarbete och aktionsforskning, som mot mitten av sjuttio-talet växte fram i Storbritannien och som också kunde höras i Sverige. Lena Hellbloms uppsats är ett intressant försök att inränga olika former av aktionsforskning i en överblickande och systematisk presentation av teoretiska distinktioner som formulerades och diskuterades av aktionsforskarna vid denna tid - och särskilt då distinktionen mellan myndighetsstyrt och gräsrotsstyrt förändringsarbete.

I:5a Kerstin Vinterhed: Klyftorna ökar i socialvården

(Artikeln publicerades i Dagens Nyheter i februari 1976)

Socialarbetarna har varit och är en av sjuttioalets mest missnöjda yrkesgrupper. Orsakerna är flera.

De har fått ta emot den allt stridare strömmen av utslagna utan att deras resurser och redskap på något avgörande sätt förbättrats. Samtidigt har kraven och förväntningarna på socialarbetarna ökat både hos politiker och hjälpsökande. De egna yrkesambitionerna har inte blivit mindre - tvärtom.

Jämsides med ökade krav och svårare arbete har socialvården kraftigt rationaliserats. Detta har skett genom sammanläggning av socialhjälp, barnavård och nykterhetsvård. Integrationen har motiverats med den så kallade "familjeprincipen". I realiteten har reformen inneburit att socialarbetarna till 80 procent sysslar med socialhjälpärenden, medan mer kvalificerat arbete ligger nere eller missköts.

I Stockholm har klyftan mellan beslutsfattare på hög administrativ och politisk nivå och de vanliga socialarbetarna vidgats.

Socialarbetarnas tidiga protester mot de jättelika servicecentralerna - socialpalatsen - har inte hörsammats. Deras upprepade beskrivningar av klienternas isolering och vanmakt har inte mötts med tillräckliga resurser för kontakt- och relationsarbete. Fortfarande räknas "pinnar i statistiken", alltså antalet fall, i stället för arbetets kvalitet.

Att familjeassistenterna, som trots allt bedriver kontaktarbete, har den lägsta lönen anger hur man värderar denna insats. Som vanligt: ju närmare klienten, desto lägre status, desto lägre lön. Men så är det ju även inom sjuk- och mentalvård samt kriminalvård. Socialvården går inga nya vägar.

Socialarbetarnas konkreta kritik av den egna arbetssituationen har så ofta avvisats att de drivits in i en mer eller mindre konstant kverulans. Nu blir man kallad till presskonferens därför att personalen

på en ny servicecentral ej fått matsalen färdig! Men vad betyder detta? Jo, det är de maktlösa protest i en bagatellfråga när den väsentliga kritiken alltid avvärs antingen genom tystnad, genom långdragna samarbetskommittéer som blir resultatlösa eller genom direkt avvisande, på vilket socialborgarrådet Ingrid Segerström givit prov.

Socialarbetarna upplever sig försmådda på högre ort - och det har de anledning till. Den omhuldade decentraliseringen i Stockholm - ett av de bärande motiven för samordningen och servicecentralerna - är en chimär. Beslut i viktiga frågor fattas fortfarande centralt. Den ökade byråkratin, däremot, är en realitet liksom den strängt hierarkiska uppbyggnaden av ledningen.

På vilket sätt försöker då socialarbetarna lösa denna otillfredsställande arbetssituation till vardags? I en nyutkommen bok i England med titeln "Radikalt socialarbete" (Radical Social Work, Edward Arnold Publ Comp London 1975) hävdar de bägge sociologerna Roy Bailey och Mike Brake att socialarbetarens vanligaste strategi är en form av "medelklass-banditism", en form av professionellt sabotage, som går ut på att hjälpa den enskilda klienten genom kryphål i lagar och kontroll.

Vanliga former är t ex att inte kolla om klienten är sammanboende eller näst intill och alltså också har partnerns inkomst att räkna med, att inte kolla om den arbetslöse har lite extraknäck, att beskriva någon som sjukare än vad som egentligen är fallet.

Författarna fördömer "banditismen" som en ytterst primitiv form av social agitation, vilken i sin individualism aldrig kan höja gruppen fattiga som sådan.

Men lika kritiska är de mot det nya samhällsarbetet, som de kallar "ytterligare en morot för radikala". Om vanligt socialarbete liknas vid banditism liknas samhällsarbete vid tidig kolonialism. Samhällsarbetarna öppnar färgglada små kontor i slumområden och börjar informera människor om deras rättigheter. De hjälper till att få igenom

en och annan lekplats. De drivs av samma idealistiska vilja att göra gott som de tidiga kolonisatorerna, även om dessa formulerade sig i religiösa termer.

Men i själva verket är deras arbete blott en skenmanöver som döljer var det verkliga förtrycket finns och var den makt gömmer sig som måste störtas - det vill säga i parlament och bankkontor.

Erfarenheterna från England stöds delvis av en svensk rapport som utarbetats av Hässelbygruppen vid Vällingby servicecentral (kommer som bok på Libers förlag). På en talande omslagsbild ser man socialarbetarens förvirrade huvud i genomskärning: behovsprövning, normalbelopp, terapi, kvitto, "ditt svin", "det blev bara så", "så du är väl till för att hjälpa?", uppsökande verksamhet... Allt virvlar omkring i denna splittrade skalle. Rapporten ägnas sedan ett allvarligt försök att bena upp situationen.

Med den "stora rättvisan" i samhället har socialarbetarna ingenting att skaffa, konstaterar man i rapporten. Socialhjälpens ökar inte jämlikheten mellan fattiga och utslagna och övriga medborgare. Uppgiften är reducerad till att värna om "den lilla rättvisan", det vill säga att alla hjälptagare skall få lika mycket.

Både socialarbetare och klienter utvecklar en rad sinnrika strategier för att uppnå åtminstone detta minimikrav. Rapporten har en realistisk resignerad underton. Man utgår från att socialhjälpens kommer att bestå i sin nuvarande form med sin inbyggda sociala kontroll och sin fattigdomsprägel.

Så blir emellertid, enligt de senaste signalerna från socialutredningen, inte fallet. Socialarbetarens dilemma, hans splittring mellan hjälp och kontroll är snart ur världen. Också socialhjälpens står inför en rationalisering. Den kommer att bli en del av samhällets kontantunderstöd och distribueras genom försäkringskassorna.

Men mer härom i en följande kolumn.

I:5b Lena Hallblom: Anteckningar om aktionsforskning

(Artikeln publicerad i tidskriften "Psykologi" nr 1:1975)

Bakgrund

Jag har arbetat i Jordbroprojektet de senaste fyra åren, mest med utvärdering. Jordbroprojektet är en statlig satsning på ett elevvårdsteam under en försöksperiod på 4 $\frac{1}{2}$ år. Jag har två små barn och arbetar med skolfrågor vid sidan av jobbet.

Jag arbetar nu med min psykologexamensuppsats. Där försöker jag skriva om utvärderingsproblem och aktionsforskning utifrån att jag upplevt ett behov av att utveckla en teoretisk referensram för den typ av fältarbete/processforskning som Jordbroprojektet innebär. Jag hade också vaga föreställningar om vad aktionsforskning var. Många talade om aktionsforskning som så progressivt och bra i sig. Det är fel.

Aktionsforskning är en teknik som liksom andra tekniker kan brukas och missbrukas. Vissa former av reklamkampanjer i det privata näringslivet kan karakteriseras som aktionsforskning, reklamkampanjer som följs upp av att man inhämtar information om reklamens verkningar i syfte att förbättra kampanjen. Det läste jag i Mathiesens bok "Det uferdige".

Samhällsvetenskaplig forskning har ofta oklara, diffusa mål och den traditionella metodiken: enkät, observationer, intervjuer, som har inneburit att man inte varit delaktig (som delaktig är man ju inte "objektiv"). Detta förhållande är, tror jag, bakgrunden till att aktionsforskningsmetodiken uppfattas som något gott i sig, dvs äntligen har vi fått en teknik där vi inte behöver objektivera dem vi "utforskar".

Men om inte forskningsprocessen leder fram till gemensam handling för att förändra den verklighet man gemensamt vunnit insikt i, är ju den ändrade forskarrollen inte inte i sig något bra.

Sedan fortsatte jag med att läsa ett temanummer av den nystartade danska tidskriften Teori och praksis om aktionsforskning, där Ole Langsted gör en indelning av tre olika aktionsforskningstraditioner: en manipulatorisk (teknokratisk-funktionalistisk) med rötter i USA och England (40-talet), en icke-manipulatorisk (kulturradikal-progressiv) med rötter i Norge (60-tal) och en tredje som han inte skriver något om, en marxistisk med rötter i Västtyskland. Min tanke var att lära mig mer om dessa olika traditioner och skriva om vad de stod för. Tyvärr kan jag bara ta upp de två första ytligt och den tredje inte alls.

Definition av aktionsforskning

Aktionsforskning brukar definieras ungefär så här: En verksamhet som innebär både forskning och praktisk handling där forskningsresultaten hela tiden förs tillbaka till det praktiska arbetet. Här följer några definitioner som gjorts av olika författare:

Mathiesen

"Det er feed-backprosessen fra praktisk politisk arbeid gjennom systematisk informationsuthentning tilbake til det praktisk politiske arbeid, som her er vesentlig. Denne feed-backprosessen skiller aksjonsforskning fra tradisjonella forskning, der feed-backprosessen går fra en ikke-politisk påvirkning av systemet gjennom informationsuthenting tilbake til en sosiologisk teori - gjerne en hypotetisk deduktiv teori."

Grennes

"I disse to momenter - avvisning av vitenskapelig nøytralitet når det gjelder konsekvenser og avvisning av vitenskapelig objektivitet som forutsetning for inngrep - ligger aktionsforskningens styrke og svakhet."

Clark

"Action research presents problems arising from the facing of two tasks, the theoretical and the practical, and three tasks, masters-scientist, practitioners, and sponsors."

Aubert

"Aksjonsforskning innebaerer et samarbeide om, eller deltakelse i, avgjørelser og gjennomføring av praktiske tiltak fra forskerens side. Ideelt skulle situasjonen være den at en aksjon, et tiltak, blir satt igang på grunnlag av forskningsresultater. I neste omgang blir aksjonen og forløbet av den brukt til å kontrollere teorier eller metoder som forskningen er kommet fram til."

Finset

"Med aksjonsforskning menar vi grovt sett varje verksamhet där man så att säga samtidigt försöker nå två mål, det ena orienterat mot praktisk handling i samhället (aktion), det andra orienterat mot ett sätt att systematiskt förstå verkligheten genom evaluering av aktionen eller på annat sätt (forskning)."

Rapaport

"Action research aims to contribute both to the practical concerns of people in an immediate problematic situation and to the goals of social science by joint collaboration within a mutually acceptable ethics framework. ...Action research is a type of applied social research differing from other varieties in the immediacy of the researchers involvement in the action process." (Rapaport, R.N.: "Three dilemmas in action research", Mimeo. Given to the Social Science Research Conference, York, England 1970).

Några gränsdragningar

Det råder stor förvirring om vad aktionsforskning egentligen är. Hur skiljer den sig från utvärdering? Clark drar skarpa gränser mellan utvärdering, tillämpad forskning och aktionsforskning.

1. Utvärderingsforskning

Clark skiljer mellan två slags utvärdering: summativ evaluering, som är ett mått på skillnaden före och efter ett visst programs genomförande. Den summativa evalueringen är statisk och inte särskilt meningsfull, menar Clark, eftersom den inte säger något om varför det blir en skillnad (om det nu blir det). Den andra formen han

nämner är formativ evaluering som också tar med frågan "vad hände?". Då får man medkrafter som format programmet, eventuell opposition och oväntade händelser.

2. Tillämpad forskning

Den tillämpade forskningen är inriktad på lösningen av ett praktiskt problem. Till skillnad från evalueringsforskningen finns det i den tillämpade forskningen ingen anledning till, varför uppdragsgivarnas referensram skall accepteras som referensram, menar Clark.

3. Aktionsforskning

Clark skiljer aktionsforskning från tillämpad forskning genom att betona att i ett aktionsforskningsprojekt sysslar man med att skapa organisatoriska förändringar samtidigt som man studerar processen, dvs inte bara studium av processen. För att få kunskap om organisatoriska förändringar är aktionsforskning en lämplig strategi. Utvärderingsforskning, menar Clark, syftar till att undersöka ett existerande problem (t ex inom ett företag) men inkluderar ingen strategi för förändring.

Några exempel på aktionsforskning

Den aktionsforskning Clark tar upp är den som initierats från offentliga organ, hela tiden med utgångspunkt i behovet av organisatoriska förändringar.

Det är denna uppfifrån styrda aktionsforskning som Langstedt benämner teknokratisk-funktionalistisk. Han menar att det var vissa betingelser i 40-talets USA som gjorde att aktionsforskningen där fick en kort men intensiv blomstringsperiod. Rasproblemen accelererade, och genom de stora industrierna gick en våg av strejker. Arbetarna krävde organisationsrätt och högre lön och kämpade mot det ständigt ökade tempot.

Det fanns ett överskott av samhällsvetare och industrin ropade på hjälp att komma till rätta med oroligheterna. I brist på andra tekniker hälsade samhällsvetarna den öppna forskning som aktionsforskningen innebar välkommen.

Här vill jag kort referera ett exempel på den manipulatoriska typen av aktionsforskning.

Coch & Frenchs Harwoodprojekt: Den stora konfektionsfabriken ändrade ofta produkter och arbetsmetoder för att kunna hävda sig i konkurrensen. Arbetarna motsatte sig dessa snabba förändringar genom att bråka om nya ackord, lägre arbetstempo, motstånd mot ledningen, genom att sluta.

Industriledningen formulerade de frågor de ville ha forskarnas hjälp att besvara:

1. Varför motsätter sig arbetarna ändringar så starkt?
2. Vad kan göras för att övervinna detta motstånd?

Forskarna valde ut fyra grupper arbetare, som fick olika grad av information under olika tidpunkter. De finner att den grupp, som gemensamt dels får information innan ändringen skall genomföras om varför den är nödvändig, dels får vara med och utforma de nya arbetsbetingelserna och de nya ackorden, är de som anpassar sig bäst. Ingen säger upp sig, ingen visar motstånd mot ledningen - dessutom höjs produktiviteten 14 procent. Forskarna var beroende av ledningens stöd för att kunna genomföra projektet. När man arbetar i sådana institutioner som skola och fängelse är man också beroende av stödet upifrån (för att inte bli utkastad). Monica Johansson menar att detta förhållande i sig innebär att forskningen får legitimerande karaktär, vilket jag tycker låter tveksamt.

Langsted tar upp en annan aktionsforskningstradition som inte styrs upifrån, utan av forskarens solidaritet med underprivilegierade grupper. Denna tradition kallar han den kulturradikalt-progressiva och spårar den tillbaka till Kurt Lewins arbete med underprivilegierade grupper.

Monica Johansson betonar skillnaden mellan att som den humanistiska forskaren/välgöraren vilja förbättra förhållandena för underprivilegierade grupper och att utifrån en upplevd intressegemenskap arbeta för att förändra deras villkor (och därmed sina egna).

Men "Det er også viktig å unngå at det opstår en følelse av nedverdigeelse, av underprivilegerthet som følge av å høre til en gruppe som blir skilt ut til sosiologisk eller psykologisk granskning. Får aksjonsforskningen slike konsekvenser da har den slått feil, uansett hvilken innsikt forskeren måtte ha fått." (Aubert)

Professor Trankells arbete ute i kvarteret Flisan (som ju kan karakteriseras som aksjonsforskning) forbedtrade temporärt en zigenarfamiljs förhållanden så tillvida att de fick tak över huvudet, men någon långsiktig lösning eller utväg ur avvikaridentifikationen fick hans forskningsinsatser inte till resultat. Forskaren fick däremot ökad insikt och självförståelse.

Frigörelsekriteriet

Frigörelse är det viktigaste kriteriet i aktionsforskning. Frigörelse har blivit ett positivt hoonörsord. Men det får inte bara bli fråga om en frigörelse inne i huvudet. Kriteriet för forskningen uppfattar jag som att det gäller för forskaren att bidra till människors förståelse varför de har det som de har det, för att de sedan skall kunna göra något för att förändra sin situation.

Det är inte forskarna som skall förändra situationen åt människorna, utan människorna i situationen. Men självklart kan och bör resultaten och erfarenheterna användas av andra.

I terapi är det inte heller terapeuten som skall förändra individens livssituation utan individen själv med stöd av den relation han/hon har till terapeuten - likadant i en riktig undervisningssituation, där lärare och elever tillsammans arbetar för att förändra undervisningssituationen och bryta rollerna, dvs det är en viktig skillnad mellan förändring av och i - mellan förändring utifrån och förändring inifrån.

Aktionsforskning syftar till sociala förändringar precis som terapi syftar till förändringar i individens livssituation. I terapi måste terapeut och patient samarbeta. Samarbetet mellan forskare och dem man arbetar med och för är lika centralt i aktionsforskning.

Förändringen utifrån kan kortsiktigt vara en lösning (SÖ bestämmer att lärare och elever skall rösta fram gemensamt studiedagsinnehåll), anställda får betalt för att gå i terapi (sensiträning), forskaren påverkar myndigheter så att samhället får en ny industri och ter sig progressivt. Det är inte så enkelt att tjäna de intressen man säger sig solidarisera sig med.

I Jordbro har vi lärt oss att förändringen utifrån är värdelös (t ex tron att samarbete skall växa fram bara alla träffades på allpersonalkonferenser) - den blir inte bestående. Vilja till förändring måste förankras/finnas bland dem i miljön (i detta fall främst bland lärare). Annars kan det aldrig bli någon bestående förändring (jfr terapi).

För den traditionella, positivistiskt förankrade samhällsvetaren existerar inte problemet (dvs att förankra verksamheten, att förena arbetet för kortsiktiga och långsiktiga lösningar). Han/hon arbetar efter en förklara-predicera-kontrollera-modell, där en eventuell aktion består i att använda den kunskap man har för yttre kontroll av ingående variabler.

När kunskapen först och främst skall återföras till en aktion blir de formella metodkraven mindre väsentliga. Därför är det svårt att ställa upp tekniska kriterier för god eller dålig aktionsforskning. De flesta aktionsforskningsprojekt erkänns knappast som forskning. L/öchen pekar på hur svårt det är att giltiggöra aktionsforskningen som forskningsmetod. Att t ex formulera problemställningen utifrån en experimentell modell minskar bredden och rörligheten i projektet och står inte i överensstämmelse med aktionsperspektivet.

Olika indelningsgrunder för aktionsforskningsprojekt

Nedan skall jag redogöra för tre olika indelningsgrunder för aktionsforskningsprojekt.

1. Efter forskarens roll.
2. Efter vem/vilka som initierar forskningen.
3. Efter vilka intressen forskningen tjänar.

1. Forskarens roll

Finset menar att det som mer än något annat avgränsar aktionsforskning från andra forskningsformer är förändringen hos forskarna själva och i deras inställning till detta att vara forskare. Aktionsforskning innebär att forskaren är med och försöker göra något åt de sociala förhållanden han/hon studerar, inte bara förstå dem.

Följande indelning av tre olika typer av aktionsforskning kan göras med hänsyn till forskarens roll (Finset):

A. Forskaren samlar in data. Forskar först och handlar sedan genom upplysningsverksamhet eller genom att ge sina resultat till politiker.

B. Forskaren evaluerar en social process som han/hon tar mer eller mindre aktiv del i.

C. Forskaren sätter igång ett försök eller en aktion som han/hon samtidigt följer upp som forskare. Detta är enligt Finset den mest fullständiga aktionsforskningsmodellen. Aktion och forskning står i intim växelverkan.

Denna indelning säger inget om vilka mål aktionen är riktad mot. Med denna indelning blir aktionsforskning en teknologi - som den ju också är.

2. Vem initierar projektet?

Aubert menar att det finns aktionsforskning som initieras av eller får starkt stöd av beslutande myndigheter (industrieforskning), dels aktionsforskning som tillkommit på forskarnas initiativ.

Man skulle också kunna tala om en tredje typ: en aktionsforskning som initieras av grupper som har behov av forskarhjälp för att besvara en viss frågeställning. Ett bra exempel är EL-ettan-projektet. Det var aktiva i avdelning 1 i Elektrikerförbundet som kontaktade pedagogiska institutionen för att få hjälp att undersöka orsaker till den låga fackliga aktiviteten bland medlemmarna i allmänhet. Tillsammans utformade man ett frågeformulär och resultatsamman-

ställningen har sedan använts som studiematerial bland medlemmarna. Ett annat exempel är fyra verkstadsklubbar inom Metall i Norge som begärde forskarhjälp för att besvara frågor runt datateknik.

Dessa exempel är tyvärr alltför sällsynta. Självklart måste forskarna kritiskt ta ställning till vilka intressen de tjänar.

3. Vilka intressen tjänar forskningen?

I ett politiskt perspektiv är det intressantare att göra en indelning efter vilka värderingar och intressen projektet tjänar, menar Monica Johansson:

A. Effektivisering av det bestående. Bidrar till att effektivisera samhällsmaskineriet. Forskaren är lojal mot systemet.

B. Utvecklingsarbete. Utvecklingsarbetets ofta legitimerande konsekvenser (snyggare fasad) står ofta i skarp kontrast till de intentioner forskaren först hade med sitt projekt.

C. Uppror mot det bestående. Bidrar till aktioner. Här finns också en legitimeringsrisk. (Monica Johansson gör indelningen klarare genom sina exemplifieringar.) Forskaren skall inte experimentera med dem han/hon arbetar med utan gå in i deras arbete/situation för att utveckla sin insikt och bidra till en frigörande aktion inifrån med utgångspunkt i en fundamental solidaritet med deras intressen. Det gäller att ha valt rätt sida för att forskarens insats inte skall få legitimerande karaktär.

De indelningar jag redogjort för följer en tredelning, t ex:

Langsted teknokratisk-funktionalistisk
 kulturradikal-progressiv
 marxistisk

Johansson effektivisering
 utvecklingsarbete
 uppror

En liknande tredelning brukar göras av olika slags pedagogik:

auktoritär pedagogik (eller förmedlingspedagogik)
 fri pedagogik (eller utvecklingspedagogik)
 frigörande pedagogik (eller dialogpedagogik)

Dessa tredelningar kan jämföras med Habermas teori om de tre kunskapsintressena:

tekniskt
 praktiskt
 frigörande

Vad gör forskaren med sin kunskap?

Den aktionsforskning som initierats från forskarhåll har nästan uteslutande varit inriktad på att förbättra förhållandena för olika avvikargrupper och underprivilegierade grupper. Dels finns det humanitära grunder till denna inriktning, menar Aubert, dvs en solidaritet med de underprivilegierade och en önskan att förbättra deras villkor. Han nämner också en annan förklaring: lågstatusgrupperna är tillgängliga för forskning bl a för att de inte så lätt kan försvara sig mot att andra tränger in i deras förhållanden, dvs de har inte lika effektiva försvar som högstatusgrupperna.

I aktionsforskningsmetodiken ligger att forskaren kommer i direktkontakt med de "undersökta grupperna" och när forskaren på nära håll upplever nöd och orättvisor kan han/hon inte nöja sig med att samla in material, analysera det och publicera det i en vetenskaplig publikation. Forskaren måste göra något praktiskt om han/hon inte har en tro att vetenskapen av sig själv skall föra till något gott på det praktiska planet, menar Aubert. Detta innebär en gränssprängande process, dvs gränserna för vad som kan räknas till vetenskapen sprängs. Det är också svårt att inta en renodlat teoretisk hållning på grund av det bytesförhållande man har till dom som ger information. När man bara samlar data får man inte den insikt som man får när man tillsammans försöker lösa vissa ekonomiska och materiella problem och pratar om detta.

Vad gör man så med den insikt man som forskare fått när man på nära håll sett orättvisor som man finner omöjliga att acceptera? Aubert räknar upp olika strategier: Forskaren ger sitt material och sina slutsatser till politiker och offentliga myndigheter i hopp om att de i sin tur skall göra något.

Forskaren presenterar sitt material och sina slutsatser för allmänheten som har vissa möjligheter att påverka beslutsprocessen. Forskaren ställer sitt material och sina kunskaper till de undersöktas förfogande, men eftersom dessa grupper oftast är oorganiserade, fattiga, hjälplösa och maktlösa blir det svårt för dem att använda resultaten. Måste inte aktionsforskningsprocessen innefatta även resultatförmedlingen, dvs att forskaren tillsammans med dem han/hon arbetar med försöker påverka politiker och allmänhet?

I Jordbro försöker vi presentera våra resultat och erfarenheter för alla dessa målgrupper samtidigt. I avslutningsskedet har vi skurit ned det konkreta arbetet för att få tid att tillsammans med lärare, skolpersonal och föräldrar påverka politiker och myndigheter att satsa på elevvårdsteam i skolan. Aubert visar på samma sak med utgångspunkt från sitt arbete i en samebygd i Norrland. Forskarna hjälpte samerna i deras kontakter med myndigheterna för att få fram nya bostäder, en industri osv.

Aubert betonar att en vetenskaplig biprodukt i aktionsforskning är den ökade insikten i hur myndigheterna fungerar. I Jordbro har vi i arbetet med familjer och enskilda lärt oss hur sociala och skvårdande myndigheter fungerar. Det är viktigt att inte forskaren låter sig utnyttjas och ger myndigheterna ett alibi att inte åtgärda problem med hänvisning till att de är under utredning.

Är aktionsforskning reformism?

Enverstedt ställer frågan om aktionsforskning leder till illusioner om möjligheterna att förändra samhället kvalitativt genom att reformera område för område. Det gäller att skilja mellan olika slags reformer. Jag tror att vi alltid måste arbeta för reformer. Men det

finns reformer som befäster det här systemet, som bara tar hänsyn till problemen som de omedelbart framträder utan analys av de grundläggande samhälleliga sammanhangen (t ex att skärpa frånvarokontrollen när skolket ökar) (Mathiesen kallar dessa reformer för negativa och Gorz kallar dem icke-reformistiska).

Ett annat exempel på en reformistisk reform på skolans område är införandet av mer detaljerade läroplanssupplement som svar på lärarnas osäkerhet och pressade situation, utan att analysera varför de känner sig pressade och osäkra (att deras verklighet skiljer sig från de flesta barns verklighet, att de inte har tillräckliga kunskaper, kollisionen mellan handledar- och utvärderarroll osv).

Avvägningen mellan kortsiktigt och långsiktigt perspektiv

En förbättring på kort sikt kan bidra till att legitimera ett system på lång sikt. Om inte förbättringarna leder till en ökad medvetenhet och vilja att förändra samhället så är de långsiktiga verkningslösa. En risk med aktionsforskning som den ofta bedrivs är att man gräver ned sig i grupper och individers närintressen. Monica Johansson är kritisk mot Auberts sameprojekt, som visserligen innebar förbättringar för samerna just i den bygden (bättre bostäder, flera arbetsplatser) men som endast förhalar den process som alla glesbygder utsätts för i vårt samhälle. En sådan förhaling är värdefull menar MJ om den används för medvetandegörande av befolkningen och förberedelse till kamp.

Men kampen för förbättrade villkor kan bidra till medvetandegörande och en större kampberedskap att stå emot strukturrationaliseringar och att förbättra samhället. Ett bra exempel är Markitta där kampen för att få behålla skolan har vidgats till en kamp mot hela avfolkningspolitiken. Ett annat exempel är Norjärvs intresseförening som började med att samla människor runt kravet på en gemensam båt-brygga men så småningom startade studiecirklar om EEC osv. Denna vidgning av perspektivet, att samtidigt se till kortsiktiga och långsiktiga intressen är nödvändig. Galtung pekar på den decentraliserade japanska fackföreningsrörelsen och hävdar att demokratin

i vardagen upptar de enskilda så starkt att centrala myndigheter får fritt spelrum. I skolan kan man se hur enskilda progressiva lärare arbetar för att förbättra förhållandena i sin klass medan läromedelsmonopol och centralstyrning smyger sig på.

Avvägningen mellan kortsiktigt och långsiktigt perspektiv är ett dagligt dilemma i de flesta aktionsforskningsprojekt. Därför är det så viktigt att ta tid för reflexion och analys av gjorda erfarenheter och låta den analysen bli vägledande för den fortsatta aktionen.

I:6 Harald Swedner: Synen på aktionsforskning och samhällsarbete hos föredragshållarna vid Vittsjö-konferensen

Vid Vittsjö-konferensen - vars målsättning presenteras i kapitel 4 - höll tre av deltagarna plenarföreläsningar. Dessa tre föreläsare - Ingvar Löchen, Alf Ronnby och Alf Sandberg - hade tidigare alla deltagit i väl dokumenterade aktionsforskningsprojekt.

Ingvar Löchen är sociolog och har sedan år 1970 varit professor vid universitetet i Tromsø i Nordnorge. Han arbetade under åren 19?? - 19?? i ett aktionsforskningsprojekt i ett problemdrabbat landsbygdsområde - Nord-Odal - med stor brist på arbetstillfällen. Man försökte bland annat skapa nya arbetstillfällen genom att bygga vidare på bygdens konstantverkstraditioner.

Alf Ronnby är socionom och tog under åren 19?? - 19?? aktiv del i ett samhällsarbetsprojekt i ett höghusområde i Malmö - Rosengård - med en anhopning av allvarliga sociala problem.

Åke Sandberg, som är verksam som forskare vid Arbetslivscentrum i Stockholm, har en omfattande erfarenhet av aktionsforskning inom arbetslivet, i samarbete med fackliga organisationer.

Var och en av dessa tre föreläsningar granskades av en kritiker, som presenterade ett genomarbetat "motinlägg". Dessa motinlägg, som hade karaktären av genomarbetade föredrag och väl förtjänar att behandlas som självständiga presentationer av viktiga aspekter av aktionsforskningsproblematiken - hade alla skrivits av forskare, som tagit del i den diskussion av metoder för aktionsforskning och samhällsarbete, som pågått i Sverige sedan slutet av 1960-talet. En av dem - socialarbetare Karl-Erik Lundgren - hade spelat en viktig roll i ett samhällsarbetsprojekt i Aspudden-området, en förslummad arbetarstadsdel i Stockholm. De båda andra - Ronny Svensson och Lars Hjärne - hade i en rad olika sammanhang tidigare kommenterat och analyserat svenska aktionsforskningsprojekt.

Tillsammans kan dessa sex föredragshållare utan tvivel betraktas som

en grupp utomordentligt väl kvalificerade bedömare av den svenska och den norska aktionsforskningstraditionen.

Det är därför av stort intresse att se vad det är som denna grupp av bedömare betonar i sina presentationer av aktionsforskningsproblematiken.

Som utgångspunkt för sitt arbete hade de sex inbjudna inledningsföreläsarna fått ett "inbjudningspapper", där organisationskommittén kortfattat beskrev sin syn på sambandet mellan aktionsforskning och samhälleligt förändringsarbete. I denna uppsats betonades i inledningsorden att "aktionsforskning ofta definieras som en verksamhet där man försöker förena forskning och praktiskt handlande till en sammanhängande verksamhet". Aktionsforskning innebär enligt detta synsätt att forskaren blir medaktör i ett socialt skeende - en formulering som föregriper den explicita beskrivning av aktionsparadigmet som fanns med i mitt välkomstanförande, under inflytande av det som jag hade hört och lärt under Cartagenakonferensen några veckor tidigare.

En andra huvudtes i detta "inbjudningspapper" var att en aktionsforskare och samhällsarbetare bör arbeta på ett sådant sätt "att han eller hon genom sitt agerande gynnar de resursfattiga, diskriminerade, exploaterade och problemdrabbade grupperna och individerna" i den situation och miljö som han eller hon verkar.

Vi betonade i vårt "inbjudningspapper" också vikten av att man i förändringsarbetet följde vissa arbetsregler. Vi påpekade särskilt att det var viktigt att de som medverkade i aktionsforskningsprojekt och samhällsarbeteprojekt följde några särskilt viktiga regler eller principer i sitt arbete. De måste lära sig hur man medvetandegör resursfattiga och exploaterade människor om de förhållanden som ligger bakom det faktum att de är resursfattiga och att de exploateras. De måste lära sig metoden att ta tillvara latent resurser hos resursfattiga och exploaterade människor, och de måste lära sig själva och dem att ta konflikter och att kämpa för sina rättigheter och sina intressen. Kortfattat uttryckt - vi pläderade för medvetandegörings-

principen, mobiliseringsprincipen, konfliktbearbetningsprincipen.

I vilken utsträckning stödde då de sex inledarna i sina föredrag uttryckligen vår syn på sambandet mellan forskning och förändringsarbete, vårt ställningstagande för ett aktivt engagemang för de resursfattiga och exploaterade och för de tre arbetsregler som vi nyss nämnde: medvetandegöringsprincipen, mobiliseringsprincipen och konfliktbearbetningsprincipen.

Följande diagram visar vilka explicita ställningstaganden som jag funnit i deras uppsatser:

	Ingvar Löfchen	Karl-Erik Lundgren	Alf Ronby	Ronny Svensson	Åke Sandberg	Lars Hjärne
Sambandet mellan aktionsforskning och förändringsarbete understrykes	X	-	-	-	X	(X)
Forskningen bör inriktas på att stödja underprivilegierade och resursfattiga grupper understrykes	X	X	-	-	-	(X)
Medvetandegöringsprincipen hävdas	-	-	X	-	X	-
Mobiliseringsprincipen hävdas	-	X	X	-	-	-
Konfliktbearbetningsprincipen (kampprincipen) hävdas	-	X	-	(X)	X	-

Anm.

Om inledaren uttryckligen ansluter sig till någon av grundtankarna eller principerna i sin inledningstext har detta markerats med ett kryss; om inledaren diskuterar en grundtanke eller en princip utan att ansluta sig till den, markeras detta med ett kryss inom parentes.

Ingvar Løchen och Åke Sandberg är de enda av de sex som uttryckligen talar om aktionsforskning som ett försök att skapa ett samband mellan kunskapsproduktion och praktiskt handlande. Ingvar Løchen uttrycker det så här: "Aksjonsforskningens grundlag og syftemål er å bryte ned avstanden mellom kunnskap og handling". Åke Sandberg säger uttryckligen att "aktion och forskning är lika viktiga i aktionsforskning" men tillägger att han med detta förhållande i tankarna hellre talar om "praxisforskning", vilket antyder att han lägger stor vikt vid det teoretiska förberedelsearbetet.

Både Ingvar Løchen och Karl-Erik Lundgren ser det som självklart att aktionsforskning respektive samhällsarbete skall vara till gagn för problemdrabbade och resurssvaga grupper. Ingvar Løchen formulerar sig så här: "Jeg holder det for temmelig klart at aksjonsforskningen bør knyttes till en ideologi og till grupper som står svakt". Karl-Erik Lundgren uttrycker sig mera koncist: "Samhällsarbete skall komma efter-satta grupper till godo".

Medvetandegöringsprincipen framhäves av Alf Ronnby och Åke Sandberg. Alf Ronnby ser på medvetandegörandet som en följd av aktivt handlande: "Det finns många exempel på hur de aktiva nått fram till större medvetenhet genom sitt aktiva handlande". Han säger också: "Människan utvecklas alltså genom att förändra sin situation. Om man verkligen vill förstå sin verklighet och nå kunskap om alternativ måste man pröva den genom att förstå den". Åke Sandberg antyder medvetandegöringsprincipen när han säger att demokratisk planering består i "människans medvetna och kollektiva självkontroll av utvecklingen".

Karl-Erik Lundgren är den ende som uttryckligen gör sig till talesman för både mobiliseringsprincipen och kampprincipen. De hänger nära samman med varandra, och han talar om dem i ett enda andedrag: "I stället för att ge och förmedla resurser till ett område blir det lätt att stödja invånarna i deras försök att erövra dessa, även om det innebär att ta konflikt. Det blir således en fråga om mobilisering och kamp. Alf Ronnby talar endast om möjligheterna att mobilisera latent resurser: "Detta innebär naturligtvis att vi måste tro på människors förmåga. Vi måste arbeta med dem, inte för dem".

Ronny Svensson menar att aktionsforskarnas sätt att arbeta med nödvändighet leder till konflikter i arbetet. Hur kan de med sin målsättning ta emot statliga och kommunala medel? Så här formulerar han problemet: "Hur skall aktionsforskarna kunna arbeta på kommunala och statliga medel utan starka konflikter i arbetet?"

Men detta sätt att fråga betyder inte att Ronny Svensson avvisar aktionsforskningen som arbetssätt. Åke Sandberg markerar mera klart att han betraktar konflikter och kamp som ofrånkomliga inslag i förändringsarbete, som bedrivs efter aktionsforskningsmodell.

Lars Hjärne är den som är mest reserverad mot aktionsforskarnas och samhällsforskarnas hävdande av att de representerar ett nytt och viktigt synsätt på forskningens roll. Han säger bland annat att det saknas en "metateori" för aktionsforskning. Han säger också: "Man har inom aktionsforskningsdebatten hittills misslyckats med att klargöra aktionsforskningens och samhällsarbetets förutsättningar och möjligheter".

Lars Hjärne menar också att aktionsforskarna ofta står inför ett olösligt dilemma, eftersom det inte finns någon organiserad grupp att samarbeta med. De måste därför välja mellan att själva försöka analysera fram vad människorna i en organisation eller ett företag behöver eller att försöka hjälpa dessa människor att själva organisera sig och att själva analysera sin situation. Båda dessa vägar leder enligt Lars Hjärne in i aktionsforskarens i en rad svårlösta konflikter.

Det råder knappast någon tvekan om att de forskare, som medverkade som inledare vid Vittsjö-konferensen i stort sett var eniga om vilka principer som det är viktigt att följa i ett aktionsforskningsinriktat förändringsarbete. Inflytandet - direkt eller indirekt - från Kurt Lewin, Paulo Freire och Saul Alinsky och deras meningsfränder - var påtagligt. Det enda undantaget var Lars Hjärne, som uppenbarligen såg sig själv som en kritiker, med hänvisning till ett positivistiskt-neutralistiskt synsätt.

Samtidigt framgick det tydligt att endast ett par av inledarna - Ingvar Löfchen och Åke Sandberg - upplevde det som viktigt att lägga vetenskaps-

teoretiska och kunskapsteoretiska synpunkter på frågan om vad som menas med aktionsforskning. Tanken att aktionsforskningen representerar ett nytt paradig för forskning, som i så hög grad satte sin prägel på diskussionerna vid Cartagenakonferensen, hade våren 1977 inte hunnit vinna fotfäste i den debatt som svenska aktionsforskare och samhällsarbetare förde om teori och metod.

När denna rapport slutredigeras - två till tre år senare - är denna debatt i full gång. De resonemang, som vid Cartagenakonferensen introducerades av bland annat Michael Bodemann, Orlando Fals Borda och Paul Oquist är i dag viktiga byggstenar i den svenska debatten om samhälleligt förändringsarbete.

II Föreläsningarna vid Vittsjökonferensen

II:1 Harald Swedner: Välkomstanförande

Jag ber att få hälsa Er alla välkomna å organisationskommitténs vägnar. Det gläder oss att alla inbjudna - med något enstaka undantag - har kunnat komma. Det gläder oss också att vi kan ta emot Er här i Vittsjö när Göinge är som vackrast - i skarven mellan våren och sommaren. Se ut över Vittsjön och avundas gärna mig, som råkar vara född här i trakten och som fortfarande håller till här närhelst jag kan slita mig fri från mina plikter inne i staden.

Vi skall diskutera två kontroversiella former för förändringsarbete - aktionsforskning och samhällsarbete. De växte fram under mellankrigsåren, som ett svar på det behov av nya metoder för utnyttjandet av vetenskaplig kunskap, som gjorde sig gällande på landsbygden i västvärldens underutvecklade kolonialländer, i de avfolkade glesbygderna i periferin till de stora industripolerna och i de överhettade jätteagglomerationernas slumdistrikt.

Vad vi skall diskutera här i Vittsjö är forskning - eller hellre kunskapsproduktion - i samband med dessa former för förändringsarbete. Det finns många som hävdar, att en stark förknippning mellan förändringsarbete och kunskapsproduktion innebär att man överger den traditionella synen i det västerländska samhället på relationen mellan forskaren och praktikern - att man skapar en radikalt ny ram för kunskapsproduktion.

Forskaren har i detta nya synsätt övergett sin traditionella position som en person, som ställer sig vid sidan av skeendet - så gott det nu är möjligt - för att beskriva och analysera det som nu händer - ungefär så som när någon i publiken - en vanlig åskådare eller en kritiker - talar om det som händer på en teaterscen.

Aktionsforskaren och samhällsarbetaren befinner sig själv i stället mitt bland dem som agerar på scenen. Han producerar kunskap, som kan användas för att driva händelserna framåt och han deltar själv i skeendet. Kunskapsproduktionen - forskningen - ingår som ett led i arbetet på att förverkliga uppställda mål i överensstämmelse med värderingarna bland dem som forskar och dem som forskarna väljer att

samarbeta med i förändringsarbetet.

Forskaren som åskådare, forskaren som aktör, med de orden kan man antyda skiljelinjen mellan två paradigmer för kunskapsproduktion och vetenskapligt arbete i den mening, som Thomas S. Kuhn använder detta uttryck i sin bok "The Structure of Scientific Revolution". "A paradigm is what the members of a scientific community share, and conversely, a scientific community consists of men who share a paradigm. There are schools in the sciences, communities, that is, which approach the same subject from incompatible viewpoints." (Thomas S. Kuhn, "The Structure of Scientific Revolution", andra upplagan, 1970, s. 176 - 177). Roberts W. Friedrichs har vidareutvecklat detta sätt att tänka i en bok, som tar upp frågan om paradigmyten och vetenskapliga revolutioner inom sociologien; Thomas S. Kuhn bygger ju huvudsakligen på en analys av utvecklingen inom naturvetenskaper som fysik och kemi; "The acceptance of the new frame (the new paradigm) is apt to call forth a new definition of the discipline itself. Certain old issues will be described as "unscientific" or relegated to the gray zone of applied science. Others that had been peripheral at best now will take the center of the stage, may perhaps be viewed as archetypical of that entire branch of science. Methods and tools will change, as will the standards of criteria for identifying solutions" (Robert W. Friedrichs, "A Sociology of Sociology", 1970, s 9 - 10).

John Dewey insåg tidigare och klarare än andra samhällstänkare under 1900-talets första hälft vad det är som ligger i basen av detta nya paradigm för vetenskapligt arbete - kunskapsproduktion, som ett väsentligt led i förändringsarbete. Han betonade, att resultatet av vetenskapligt arbete inte består i framletandet av eviga sanningar utan i produktionen av användbara redskap för förändringsarbetet: "The organs, instrumentalities and operations of knowledge are inside nature, not outside. Hence they are changes of what previously existed; the object of knowledge is a constructed, existentially produced object" (i "Quest for Certainty", 1929, s. 201 - 202). Denna syn på kunskapsproduktionen genomsyrar arbetssättet hos sådana föregångsmän inom aktionsforskning och samhällsarbete som Saul Alinsky och Paulo Freire. Den utgår från att kunskapsproduktionen är en målinriktad aktivitet, i vilka forskarens

värderingar (hans mål och normer) på ett oskiljaktigt sätt är sammantvinnade med hans kunskap om den värld han lever i. Värderingarna styr valet av mål för förändringsarbetet och därmed också för kunskapsproduktionen. Värderingar är följaktligen ofrånkomliga element i det vetenskapliga arbetet. De finns med som styrande faktorer i detta arbete. Samtidigt påverkas och modifieras de kontinuerligt av resultaten av kunskapsproduktionen.

Jag har nyligen kommit hem från en konferens i Cartagena i Colombia, där en grupp latinamerikanska forskare under ledning av Orlando Fals Borda i en ogynnsam politisk situation på ett närmast mirakulöst sätt hade lyckats samla ett sextiotal forskare från hela världen kring diskussioner av ämnet "Aktionsforskning och vetenskaplig analys". Aktionsforskarna i Colombia och Latinamerika arbetar i ett hårt politiskt klimat. De attackerats hårt av makthavarna i de få länder i Latinamerika, där de har en viss möjlighet att driva sina tankar och idéer - till dem hör Colombia, Venezuela, Mexico och Costa Rica. Deras utgångspunkt är i princip densamma som den, som styr arbetet bland aktionsforskare och samhällsarbetare i Sverige. I Colombia betyder detta, att man vill förbättra förhållandena för de resurssvaga och hunsade grupperna bland de fattiga på landsbygden och i de stora städernas slumdistrikt och att man vill göra detta i nära samverkan med dessa människor.

Aktionsforskarna - med Orlando Fals Borda som en självklar talesman - kritiserar ofta hårt av sina kolleger, som på ett mera direkt sätt gått in i ett revolutionärt arbete och hellre talar om en militant forskning än om aktionsforskning. Kritiken från vänster talar om behovet av en forskning, som ställes till de kämpande massornas förfogande.

Aktionsforskarna intar en medlande position, baserad på en förhoppning att de förtryckta och exploaterade genom att förvärva kunskap, genom medvetandegöring och genom mobilisering av sina latent resurser på sikt skall kunna hävda sina intressen inom ramen för den existerande samhällsstrukturen.

Men aktionsforskarna och förändringsarbetarna i Latinamerika attackeras inte enbart av den politiska vänstern och den politiska högern utan också av starka motståndare inom de dominerande grupperna hos sin egen profession. Dessa tar avstånd från det nya paradigmet för vetenskapligt arbete, som aktionsforskningen gör anspråk på att representera: forskaren som aktör i motsats till forskaren som åskådare. Den kritiken är också ett allvarligt problem för aktionsforskarna, eftersom de akademiska etablissemangen i USA och Latinamerika (de hänger samman på många sätt) kontrollerar huvudparten av forskningsanslagen.

Vi som har lockat er hit till denna konferens i Vittsjö vet mycket väl att vi arbetar i ett mildare politiskt klimat än våra kolleger i Latinamerika - men vi upplever att vi är utsatta för en liknande korseld, både från den politiska vänstern och den politiska högern men också från ett vetenskapligt etablissemang, som ser kritiskt på våra anspråk på att bli respekterade i våra försök att hävda ett nytt paradigmet för samhällsvetenskapens kunskapsproduktion.

Välkomna till Vittsjö och vårt möte!

II:2 Hans-Edward Roos: Sammanfattande presentation av plenarföreläsningar och motinlägg

Aktionsforskning och samhällsarbete - en fråga om metod

Yngvar Løchen utgick i sitt föredrag från aktionsforskningen. Han menade att målsättningen för denna typ av forskning måste vara att bryta ner avståndet mellan teori och praxis, mellan kunskap och handling, mellan yrkeskunskap och politik. Aktionsforskningen skall således binda samman de två sidorna på så sätt att praxis utarbetas ur teorierna samtidigt som nya teorier utvecklas genom de kunskaper det praktiska arbetet ger. Men även om man utgår från denna målsättning, så framträder ibland frågor som: Vad är viktigast aktionen eller forskningen? Lära sig något nytt eller få igång något? Eller uttryckt på ett annat sätt: Var ligger forskarens lojalitet - i forskningen eller i aktionen? Dessa frågor antyder, att även om viljan finns att förena teori och praxis, så är denna förening långt ifrån problemfri.

Yngvar Løchen frågade sig också, varför det finns ett behov av denna typ av forskning. Han menade, att orsakerna kan vara flera och kan ha olika stort förklaringsvärde, men störst vikt lade han vid det faktum, att de olika yrkesgrupper, som engagerar sig i aktionsforskning och samhällsarbete, gör det för att de upplever sina traditionella yrkesroller alltför snäva.

Som avslutning nämnde Yngvar Løchen att det står strid runt aktionsforskningen. Bl a har den kritiserats av makro-orienterade marxister. Allt fler börjar dock inse att aktionsforskningen kan ligga på en nivå under makroplanet, men en nivå över det individuella. För det behövs en metod mellan makroekonomi och individualpsykologi. Kanske även mellan revolution och individuellt socialt arbete.

Yngvar Løchens föredrag följdes av ett motinlägg av Karl-Erik Lundgren. Något riktigt motinlägg blev det dock inte, eftersom Karl-Erik Lundgren i stort sett delade Yngvar Løchens synpunkter. Några kommentarer hade han emellertid. Framför allt omkring följande två frågeställningar:

- Var ligger forskarens lojalitet - i forskningen eller i aktionen?

- Varför har det växt fram ett behov av aktionsforskning och samhällsarbete?

För att börja med den första frågeställningen, så ansåg Karl-Erik Lundgren, att denna fråga borde omformuleras på följande sätt: "Med vem är forskaren/samhällsarbetaren lojal - med berörda människor i ett område eller med huvudmannen för projektet?"

När det gäller den andra frågeställningen, så omformulerade Karl-Erik Lundgren den frågan på följande sätt: "I vems intresse bedrivs samhällsarbete? Sker det i samhällets, socialarbetarens och/eller i befolkningens intresse?" För visst delade Karl-Erik Lundgrens Yngvar Ljöchens påstående att samhällsarbete och aktionsforskning är ett sätt för berörda yrkesgrupper att ändra sina traditionella roller. Men detta kan inte vara hela förklaringen till att denna typ av socialt arbete växt från fyra samhällsarbeteprojekt år 1971 till cirka hundra år 1977. I stället är det troligen så, att även samhället har varit i behov av nya metoder för att tackla de problem som tornar upp sig i "välfärdssamhället". Samhällsarbetets funktion kan därför utvecklas till att bli en buffert mot alltför påtagliga missnöjesyttringar.

Som slutkommentar berörde Karl-Erik Lundgren temat för Yngvar Ljöchens och hans eget föredrag: "Aktionsforskning och samhällsarbete - en fråga om metod". Han menade, att detta tema antyder ett synsätt som utgår ifrån att samhällsarbete är en teknik, som appliceras "uppifrån".

Temat "Samhällsarbete - en fråga om strategi" antyder ett annat synsätt, som utgår från att samhällsarbete snarare är ett förhållnings-sätt och att förändringar måste ske nerifrån. I stället för att ge och förmedla resurser till ett område blir det tal om att stödja invånarna i deras försök att erövra dessa, även om det innebär att ta en konflikt. Det blir således en fråga om mobilisering och kamp. Dessa begrepp är huvudteman för de följande föredragen på konferensen.

Aktionsforskning och samhällsarbete - en fråga om mobilisering

De metoder som användes för att aktivera och mobilisera politiskt fattiga och resurssvaga personer i Sverige påminner mycket om dem som man har tillämpat i USA, England och Holland. Men enligt Alf Ronnby kan man urskilja två huvudlinjer i Sverige. Den ena betonar i första hand kommunikation och samverkan mellan myndigheter, ideella organisationer och allmänheten. Den andra huvudlinjen lägger tonvikten på aktivering av allmänheten på gräsrotsnivå.

Med utgångspunkt från sina egna erfarenheter med Sofiagrupperna i Rosengårdsområdet i Malmö redogjorde Alf Ronnby för de olika faser som ingår i ett mobiliseringsarbete och de problem som man vanligtvis möter i detta arbete.

"En mobilisering måste starta med utgångspunkt i befolkningens vardagliga problem, de problem som engagerar dem och som de själva upplever som viktiga", menade Alf Ronnby. Mobiliseringsarbetet i Rosengård började med utflyktsverksamhet för barn och föräldrar någon gång i början av 70-talet. Eftersom det då var ont om naturliga träffpunkter i området var detta ett bra sätt att skapa informella kontakter. Så småningom byggdes ett allt tätare kontaktnät upp bland invånarna. De organiserade verksamheten, bildade olika aktivitetsgrupper som ställde krav på bl a gemensamhetslokaler och förändringar i utemiljön. Med hjälp av idéer och erfarenheter från mobiliseringsarbeten i andra länder som bl a gick ut på att sprida antydda och irriterande budskap i området väckte man invånarnas nyfikenhet och intresse för olika aktiviteter.

Efter hand som allt fler engagerade sig i aktiviteterna i Rosengård bildade invånarna gårdsföreningar och det är genom dessa som invånarna nu själva driver områdets verksamhet. Det är alltså fråga om en självverksamhet som de boende själva bedriver och ansvarar för. Den utgår från deras behov och deras önskemål.

Mobiliseringsarbetet har långt ifrån varit problemfritt. Befolkningen i de aktuella kvarteren i Rosengård har gång på gång fått gå ut i strid för att få kommunen att lämna ekonomiska bidrag till verksamheten.

För inte så länge sedan genomförde 200 Rosengårdsbor en demonstration genom Malmös gator för att protestera mot socialdemokraternas förslag att dra in de kommunala bidragen till Sofiaverksamheten. Socialdemokraterna i Malmö är uppenbarligen oroliga att den här typen av självverksamhet ute i bostadsområdena skall växa sig alltför stark och vill på olika sätt försöka styra verksamheten genom sina egna organisationer.

Att kampen för tillvaron, att få överleva på sina egna villkor idag är en realitet för många av de cirka fyrtio samhällsarbetsprojekt på gräsrotsnivå som för närvarande bedrivs i Sverige framkom med all önskvärd tydlighet under de följande diskussionerna under konferensen.

Ett verkligt bevis på att ett samhällsarbete har fungerat är om de berörda invånarna protesterar mot att projektet skall läggas ner. Detta var enligt några av föredragshållarna det säkraste tecknet på att projektet verkligen var förankrat bland människorna i det bostadsområde man jobbar i.

Ronny Svensson var i sitt "motinlägg" inne på ungefär samma tankar som Alf Ronnby när det gäller mobilisering av latent resurser i bostadsmiljöerna. Han berättade bland annat om några av de försök som gjorts i Sverige att redan på planeringsstadiet aktivera befolkningen på gräsrotsnivå. Dessa s k planeringsdemokratiförsök har enligt Ronny Svensson misslyckats därför att man saknar kunskap om hur mobilisering skall ske. Man tar inte upp frågor kring delansvar och självförvaltning. Man utgår inte från de lokala förutsättningarna i miljön. När det till exempel gällde den planerade utbyggnaden av Nacka utanför Stockholm blev resultatet av försöken en kraftig mobilisering av villaägareföreningarna. De redan aktiva aktiverades. Detta tolkar man då som att resten av invånarna var ointresserade av att påverka sin boendemiljö.

Ronny Svensson tog också upp frågan om hur man skall avgränsa ett samhällsarbetsprojekt och frågar vad det innebär att som samhällsarbetare vara beroende av statliga eller kommunala medel. På den senare frågan svarade han att man måste vara beredd att betala ett visst pris i form av ett visst beroende av beslutfattarna. Men det väsentliga är att man som samhällsarbetare/aktionsforskare tar ställning för vem

man arbetar för eller tillsammans med. Är det de anslagsgivande myndigheterna, de boende eller kanske båda parter? En sak är i alla fall klar, man kan inte stå utanför som en tredje part.

När det gäller att avgränsa ett samhällsarbeteprojekt är det enligt Ronny Svensson viktigt med en noggrann samhällsanalys, där man sätter de lokala problemen i relation till förhållandena i stort i samhället. Det är också viktigt att den kritik och de synpunkter på det etablerade samhället och dess företrädare som framkommer genom ett samhällsarbeteprojekt riktas mot rätt mål. Det är ofta lokala politiker och myndighetspersoner som får ta emot de värsta stötarna. Men dessa är kanske i själva verket uppbundna av beslut som fattats högre upp i samhällshierarkin. Därför får man enligt Ronny Svensson inte dra sig för att ställa in siktet också mot dessa måltavlor. Svårigheterna ligger i att identifiera dem!

Aktionsforskning och samhällsarbete - en fråga om makt

År 1975 utkom Åke Sandberg med böckerna "En Fråga om Makt" samt "En Fråga om Metod". Föredraget byggde på "En Fråga om Makt", som tar upp problemet: Vilka sociala krafter formar utvecklingen. Han beskriver ett konfliktperspektiv på samhället och menade att de sociala spelreglerna är formade av samhällets dominerande krafter. Kampen om framtiden utspelas mellan dominerande parter, som väljer strategier för bevarande, och undertrycker parter, som söker strategier för förändrande.

Maktförhållandena avgör vilka perspektiv som styr utvecklingen, framtidsanalyser och planeringsverksamhet. Maktresursernas fördelning bestämmer vilka planer och strategier som kan genomföras.

Målet för samhällsarbete/aktionsforskning/framtidsforskning är enligt Åke Sandberg att arbetet bör ligga till grund för en planering som medför frigörelse genom aktivering av "den demokratiska processen". Motsatsen till frigörelse betecknar han som kolonisering av framtiden, vilket innebär att dagens mäktiga intressen förlänger rådande förhållanden med forskning och planering som instrument, vilka förutser och motverkar kriser och hot. Demokratisk styrning av samhälls-

utvecklingen förutsätter avskaffande av maktgrupper utanför befolkningens kontroll.

Från Demos-projektet gav Åke Sandberg exempel på några erfarenheter av forskningsarbete/förändringsarbete. Han beskrev en "förhandlingsmodell", där man byggde på existerande resurser i form av en ytterst välorganiserad samarbetspartner, fackföreningsrörelsen. Avsikten var att främja de fackliga organisationernas kunskap och att öka deras förmåga att framföra läntagarens perspektiv. Förhandlingsmodellen fungerade dock inte helt, mest på grund av de enorma resursskillnaderna mellan facket och företagsledningen.

Åke Sandberg avslutade sitt föredrag med att understryka nödvändigheten av att i förstudier för samhällsarbete och aktionsforskning på ett allmänt teoretiskt plan klarlägga vilka organisationer som i någon mån främjar det intresse som skall stödjas, men också genom att på ett praktiskt plan finna och knyta an till dessa organisationer och deras sätt att arbeta.

Lars Hjärne inledde sitt "motinlägg" till Åke Sandbergs föredrag med att klargöra att eftersom han i stort delade Åke Sandbergs grundsyn skulle han inte polemisera mot huvuddragen i dennes presentation. I stället koncentrerade han sig på att peka på en del problem vid tillämpningen av Åke Sandbergs forskningsmodell på bostadsområdesnivå. Den var svår att tillämpa på grund av svårigheten att finna en organiserad samarbetspartner i ett bostadsområde men också på grund av att förhållandena i ett bostadsområde inte är lika lätta att uttrycka i termer av grundläggande motsättningar som förhållandena på en arbetsplats.

Han pekade också på de teoretiska, etiska och praktiska frågor som forskaren måste ta ställning till, då han/hon står utan en organiserad och målinriktad samarbetspartner. Lars Hjärne efterlyste vidare en aktionsforskningens metateori.

Projektpresentationerna

Vid konferensen presenterades fyra sinsemellan ganska olika fältprojekt. Gunnel Andersson och Christina Ottosson från Långgateprojektet beskrev samhällsarbete inte bara som metod utan även som ett sätt att förhålla sig till arbetet och de människor man jobbar för och tillsammans med. Ett av syftena med det grannskapsarbete, som bedrevs i ett saneringsområde i Masthugget (Göteborg), har varit att öka möjligheterna till gemenskap i kvarteret. Ur träffar om saneringen växte Stadsdelsföreningen "Låt Långgatan leva" fram. Den vill bl a att hyresgästerna skall få vara med och bestämma standarden vid renovering. Christina och Gunnel ser projektet som ett bra exempel på hur socialarbetarna kan komma med i samhällsplaneringen på det sätt socialutredningen beskriver. Projektet som påbörjades i augusti 1974 avslutades i den ursprungliga formen under maj månad 1977.

Kroksbäck är ett höghusområde av förortskaraktär i en av Malmös utkanter. Det är ett område som präglas av isolering och med en stor genomströmning av människor vilka upplever att de har lite eller ingenting gemensamt. Gustav Alexandersson och Elisabeth Hornyanski från Kroksbäckprojektet berättade om några av de svårigheter som projektgruppen upplevt sedan starten 1975. Konflikter uppstår när samhället använder samhällsarbete och aktionsforskning som metod att lösa sociala problem i ett bostadsområde. Människorna ställer motkrav på samhället, vilka myndigheterna sällan är beredda att stödja. Samtidigt som Kroksbäckprojektet var i skriande behov av lokaler stod fem välutrustade fritidslokaler i området tomma i cirka ett och ett halvt år. Lokalerna ägdes och skulle drivas av MKB:s fritidsförening. När projektgruppen försökte få till stånd ett samarbete med skolan motarbetades dessa försök till en början av skolans fackliga representanter. Ett förslag om utflyttning av viss offentlig administration (= nytt stadshus) till området väckte starkt negativ reaktion bland de kommunalanställda tjänstemännen. Bland de argument som framfördes var den bristfälliga kommersiella servicen i området. Men man anser det rimligt att det i samma område bor flera tusen invånare! En brasklapp från projektgruppen: Anslagsgivarna måste vara beredda på att ändra sina egna arbetsformer och sitt eget

arbetssätt om det skall vara meningsfullt att starta ett projekt inriktat på samhällsarbete och aktionsforskning.

Hans Wennerkull från Kristallenprojektet i Luleå uttryckte viss tvekan inför den tanke som låg bakom Kristallenprojektet när det startades för fem år sedan. Det gick ut på att låta ett psykiatriskt team bedriva samhällsarbete i ett bostadsområde. Hans tvekan berodde på den stämplingseffekt som blev följden av att projektet introducerades. "Vad är det som gör att vi, som bor i detta område, betraktas som mer knäppa än andra?" blev invånarnas reaktion. Kristallen utgör ett typiskt förortsområde. Det präglas av privatisering, anonymisering, stark omflyttning, brist på kulturell gemenskap och ålderssegregation med hög andel småbarnsfamiljer. Sedan projektgruppen lyckats få igång aktiviteter i området försökte hyresgästföreningen ta över verksamheten. När detta misslyckades övertalningsvägen, ockuperade hyresgästföreningen lokalerna! Den verksamhet i området, som överlevde denna omställning, lever nu en tynande tillvaro under ledning av hyresgästföreningens kontaktkommitté.

Bo Werner, som tidigare arbetat i Östergårdsprojektet, framträdde vid konferensen som hyresgästrepresentant för kvarteret Östergård-Österhus. Dessa kvarter byggdes av Malmö stad under åren 1916-1924. Området förslummades efterhand och i mitten av 60-talet beslöt kommunen att renovera området. I samband med denna byggnadssanering startades Östergårdsprojektet. Det syftade till en social rehabilitering av dem som bodde i kvarteret. Som instrument använde man bland annat en styrd inflyttning efter vissa fastställda principer för att få till stånd ett mera attraktivt och mindre segregerat område. Projektgruppen försökte också, med ganska stor framgång, initiera och starta olika former av aktiviteter bland invånarna. Efter år 1973, då projektet avslutades, har det visat sig att den bostadstekniska upprustningen hade misslyckats. På grund av den snabba standardförsämringen av lägenheterna har det skett en stark utflyttning från kvarteret av framför allt barnfamiljer. Detta har lett till att det år 1977 fanns ungefär samma segregationsproblematik i området som före renoveringen. Kvarteretsföreningen som startades i samband med projektet är emellertid aktivare än någonsin. Föreningens

verksamhet har hittills finansierats genom olika anslag från statliga myndigheter. Kommunen har dock varit kallsinnig inför de framställningar om ekonomiskt stöd för verksamheten, som gjorts av föreningen. Trots att kvartersföreningen är medlem av RSFH (Riksförbundet Sveriges fritids- och hemgårdar) vägrar fritidsnämnden i Malmö att betrakta den som bidragsberättigad. Detta sker med motiveringen att föreningen inte tar ut några medlemsavgifter och att alla som bor i kvarteret automatiskt betraktas som medlemmar. Fritidsnämnden anser att kvartersföreningen saknar profil och därför utgör ett hot mot övriga fritidsföreningar (läs hyresgästföreningen) i området.

Några synpunkter på konferensen

Efter konferensen har några av deltagarna hört av sig - ofta i samband med redovisningen av grupparbetena men också i brev. I dessa berör de dels själva konferensen, men de fortsätter också i en del fall diskussioner som förts under konferensen.

Alla som skrivit har varit allmänt positiva. Det hör måhända till god ton. Men i flertalet fall verkar breven gå lite längre. Man talar oftast om "mycket stimulerande, intressant, spännande". Några representanter från olika yrkesgrupper säger sig ha fått "nya insikter" eller "nya saker att fundera på".

De kritiska synpunkterna riktar sig främst mot

- föredragens ordningsföljd. Några menar att projektredovisningarna borde kommit före de teoretiska föredragen, även om man ser kombinationen som givande.
- några anser att programmet var alltför späckat. Men andra beskriver en "fin och tät atmosfär".
- sammansättningen av konferensdeltagarna och kanske främst föredrags-hållarna sägs ha varit alltför enhetlig. Alltför få kritiska synpunkter kom fram och exempelvis gruppen politiker var dåligt representerad.

Trots ovanstående kritiska synpunkter har vi fått intrycket att konferensen mottagits positivt och att den kanske även ökat kunskaperna och insikterna om denna typ av forskning hos deltagarna.

II:3 Yngvar Løchen: Aksjonsforskning og samfunnsarbeid

Innledning

Da jeg satt med ned for å lage dette innlegget, slo det meg at også det kunne oppfattes som et stykke aksjonsforskning. Burde jeg legge det an slik at forsamlingen, særlig den del av forsamlingen som ikke selv driver aksjonsforskning, kunne bli overbevist om at metoden er bra? Ja, selvfølgelig vil jeg gjerne forsøke å oppnå det, og i denne forstand er foredraget en aksjon. Men fordi jeg også er forsker og vitenskapsmann er det maktpåliggende for meg å ikke gå utover de rammer og den etikk som følger av dette utgangspunktet: det er viktig å snakke sant, trække fram svakheter, få folk selv til å ta standpunkt. I mange tilfelle, ja kanskje de fleste er dette nettopp hovedreglen i aksjonsforskning: folk skal selv få ta standpunkt, aksjonen tar sikte på å skape bevissthet og selvstendighet. Men det er ikke alltid slik, og noen ganger kan det reise seg et spørsmål om hva er viktigste: aksjon eller forskning? Kunnskap eller handling? Laere noe nytt eller få til noe?

Dette innlegget kommer til å kretse om dette hovedemnet. Jeg vil begynne med å si at aksjonsforskningens grunnlag og siktemål er å bryte ned avstanden mellom teori og praksis, mellom kunnskap og handling, ja mellom fag og politik. Aksjonsforskningen vil skape en enhet mellom de to sidene i denne komplekse polaritet. Den vil utlede praksis av teori, og den vil utvikle teori på grunnlag av hva frembringer av ny laerdom. Slik antyder den en rolle for vitenskapsmenn på samfunnsforskningens område, en rolle som tillater handling og søken etter alternative løsninger på samfunnets problem. Men egentlig er dette kanskje ikke noe nytt: fysikk uten teknologi er utenkelig, medisin uten klinikk det samme. Det er mange som ønsker at samfunnsforskeren skal forbli en isolert akademisk skikkelse. Men vi er nå i ferd med å bryte ut av denne beskyttende nisjen. Da oppstår det imidlertid en god del problemer som det er verdt å overveie. Og det er nettopp i forholdet mellom aksjonen og forskningen problemene ofte ligger. Selvom aksjonsforskningen søker å smelte de to sidene sammen i et fruktbart samvirke, er det likevel ingen enkel oppgave.

Emnet for denne konferensen er både aksjonsforskning og samfunnsarbeid. Slektskapet mellom de to er svært nært, og felleskapet mellom samfunnsforskere og sosialarbeidere er i vekst. I høy grad må retningslinjene for samfunnsarbeidet komme fra aksjonsforskning, og det er kanskje bare den forskningsmessige hensikt som skiller de to. Min erfaring er som aksjonsforsker, altså som en som også påtok seg plikten til å systematisere erfaringene, og jeg vil derfor holde med til denne formen.

Aksjonsforskningens konkrete former

I Norge er det utført en lang rekke aksjonsforskningsprosjekt. Jeg skal trekke frem et prosjekt som jeg selv har vært med på for å konkretisere en bakgrunn for diskusjonen. Deretter skal jeg kort nevne et par eksempler til.

Den undersøkelsen jeg var med på var en bredt anlagt undersøkelse av sosiale behov i en kommune utenfor Oslo som også skulle omfatte - etter oppdrag fra Sosialdepartementet - forsøk på å uteksperimentere nye sosiale tiltak. Sosialdepartementet brukte selv termen aksjonsforskning i oppdraget. Det var helt på det rene at vi ikke kunne lage et tiltak som i noe omfang kunne løse kommunens problemer. Dette var en typisk skog- og jordbrukskommune, og mekaniseringen og strukturrasjonaliseringen bidro til å skape stor overflødig arbeidskraft. For dem som ikke rakk opp i konkurransen om noen altfor få jobber i kommunen gjensto stort sett to muligheter: pendling eller trygd.

I denne undersøkelsen satset vi på flere tilbud til befolkningen. Vi ville lage et mønster for nye sosiale tiltak, og vi satset ganske sterkt på en "håndverkssentral" der vi ville produsere en del varer som en vanskelig kunne finne plass for i større bedrifter. F. eks. kunne det dreie seg om stoff-tapet i en lengde som det ikke lønte seg for store spinnerier å produsere. Eller vi laget tepper. Vi samarbeidet med kvalitetsbevisste kunsthåndverkere som på sin side ønsket å utvikle produksjonsformer som var tjenlig for kunsthåndverk. Dette tiltaket var også begrunnet ut i fra en kritisk gjennomgåelse av dagens sosialpolitiske hjelpetiltak. Vi ønsket å bygge opp et tiltak som var mer kollektivt i målsettingen enn de individuelle trygder;

vi ville lage et tiltak der folk kunne få et meningsfullt arbeid og der de selv kunne eie bedriften og selv treffe avgjørelser om produksjonsform og tempo. Vi ville forhindre passivitet, og vi ville konstruere et tiltak der selve arbeidsmiljøet i seg selv var et sosialpolitisk virkemiddel. Men det var ikke lett: mens vi som forskere og sosialarbeidere ville lage et tiltak som stimulerte bevissthet, selvforståelse og trening i politisk arbeid ønsket våre samarbeidspartnere - eller klienter som det også heter - jobb og lønn. Kommunens politikere mente at vi heller burde gjøre noe for å få friske pendlere hjem enn å etablere tiltak som forebygget nervøsitet blant pendlernes koner - med andre ord: sosialpolitikens goder burde tilfalle først og fremst de som kunne arbeide og betale skatt. Og statsforvaltningen syntes heller ikke så meget om vårt tiltak etterhvert: det passet så dårlig inn i de bevilningskilder som finnes i dag. Et tiltak som kollektivt satset på arbeid i en arbeidstaker eid bedrift med et sosialt siktemål, passet verken i Sosialdepartementet eller Kommunal- og arbeidsdepartementet. Det ble vanskelig etterhvert, og det endte med nedleggelse. Det var synd fordi arbeidstakerne identifiserte seg etterhvert sterkt med tiltaket, vi hadde etablert filialer utover i bygde, inntjeningsvevnen bedret seg litt (men ikke meget) fordi salget økte. Selvfølgelig var det svakheter på vår side også. Dette tiltaket drev vi samtidig med at vi også eksperimenterte med å utvikle en tann-trygd: vi hadde med oss en samfunnsodontolog som behandlet folks tenner etter et på forhånd utarbeidet refusjonssystem. Jeg tror jeg tør si at dette arbeidet i høy grad har stimulert diskusjonen om hvordan man skal kunne imøtekomme behovene for tannlegebehandling og andre udekkede sosiale behov. Vi deltok også i den kommunale debatten om hvordan det sosiale arbeidet skulle drives: f.eks. de gamle var et hovedspørsmål for oss. Igjen tør jeg si at vi fikk en avgjørende innflytelse på utformningen av eldreomsorgen i kommunen, bl.a. ved at det ble opprettet et telefonisk kontaktsystem og satset sterkt på hjemmesykepleie. Vi tok også skritt til å organisere pendlere i en egen forening slik at de selv kunne fremme sine krav. Videre samarbeidet vi med jurister for å kunne bistå sosialklinikene i visse konflikter med de sosiale myndighetene. Vi satset altså på et bredt register av tiltak hvorav noen vakte irritasjon og protest i bygde, selv om de formelt sett var helt i orden, og selv om de klart holdt seg innenfor rettslige regler.

På grunnlag av de tiltak som ble satt i gang lærte vi meget om de sosiale behov som eksisterte i denne bygda. Vi lærte også en god del om de normer som regulerer forholdet mellom klienter og sosiale tiltak, nettopp fordi vi selv kunne aksjonere og bearbeide dem. Vi lærte også meget om reaksjoner fra ulike grupperinger i bygda på at det ble gitt hjelp til folk som lå nede, og vi fikk erfaring for hvordan en slik undersøkelse rokket ved det bildet en kommune gjerne har av seg selv. Og vi fikk selv erfare hvor vanskelig det var å kjempe frem et tiltak med utgangspunkt i samfunnes periferi. Våre aksjoner utledet vi til en viss grad fra våre funn og fra samfunnsvitenskapelig teori, og vi brukte erfaringer som vi samlet gjennom våre aksjoner, til å utfylle bildet og lage teori.

Mange andre prosjekt kan nevnes: i Norge har en gruppe yngre jurister sluttet seg sammen for på en uformell måte å drive oppsøkende virksomhet blant mennesker med behov for rettslig hjelp; det er gjort forsøk på å organisere naboskap for å bedre boforholdene; andre har i forbindelse med beskrivelser av løsgjengermiljøene opparbeidet nye former for rehabiliteringstiltak; og noen har samarbeidet med samer for å utvikle produksjons- og salgsapparater for samiske produkter. Det er gjort forsøk i skolen på å endre lærestoffet og lage skolen mer demokratisk. Noen prosjekt søker direkte å bedre materielle vilkår mens andre igjen tar sikte på å utvikle intellektuelle og politiske ferdigheter. Prosjektene retter seg også mot ulike typer av undersøkelseobjekt: noen tar for seg avgrensbare lokale samfunn mens andre er mer opptatt av grupperinger uten noen geografisk tilknytning.

Hvorfor utvikler det seg en slik retning?

Årsakene ligger på flere plan og er av ulik orden. Psykiaterne sier at den egentlige grunnen er at sosiologer og andre skal gjøre opp for sin skyldfølelse. Jeg vil ikke legge så stor vekt på denne fortolkningen.

En hovedfaktor er at de ulike yrkesgrupper som engasjerer seg i aksjonsforskning og samfunnsarbeid opplever sine tradisjonelle roller som for snevre. For den forsker som for andre er det ikke nok å holde seg til beskrivelse og analyse; han vil utvide grensene for sitt

arbeid til også å omfatte et forsøk på løsninger på problemer han har observert.

Samfunnsforskere kan nemlig gang på gang levere fra seg forskningsdata som forblir ubrukte. Om forvaltning og administrasjon ikke er resistente overfor ny kunnskap, så er det i hvert fall ikke lett å anvende kunnskap som det ikke er kompetanse til å ta imot og vurdere i byråkratiet. Kunnskap kan bryte rutiner og bringe interessekonflikter fram i dagen. Forskeren vet at mange av velferdsstatens tiltak ikke når opp til eller virker på siden av målsettingen. Han tar saken i sin egen hånd. Da kan det bli problemer: den forsker som ønsker å gjøre noe aktivt og gå ut av den tradisjonelle forskerrolle, risikerer å møte sterke sanksjoner fra de av sine fagkolleger som mener at en slik retning er gal og ikke lar seg etterprøve med vanlige vitenskapelige krav. Ikke nok med det. Han møter også sterke negative sanksjoner fra den forvaltningen som har ansvaret for løsningen av det problem aksjonen retter seg mot. Derimot kan det utvikle seg et klart fellesskap mellom vanlige, beskrivende forskere og velferdsstatens administrative toppskikt: et sterkt voksende statsapparat med fordelende, planleggende og iverksettende funksjoner, må bygge på kunnskap. Og et kjennetegn ved våre nordiske velferdsstater er jo en veldig vekst i elite, nye grupper av folk som vet og oppfører seg som om de vet kommer til, og forskene inngår som et hovedelement. Men aksjonsforskeren faller ikke så lett inn i dette fellesskapet: han søker alternativ kunnskap som bryter ned det som er. Innefor det sosiale arbeidet finner han sine alliansepartnere. Etterhvert er det nesten blitt en erkjennelse at det knapt går an å bygge opp et hjelpeapparat som er sterkt nok til å åpne opp for den stadige produksjon av menneskelige problemer i et klientskapende samfunn. Det nytter ikke bare med individuelt rettet klientarbeid, interessen rettes mot sosiale forhold der årsakene kan vaere. Samfunnsforskere og sosialarbeidere finner hverandre.

For noen år siden laget jeg en beskrivelse av livet i et norsk psykiatrisk sykehus. I den forbindelse var det maktpåliggende formeg å få pleiepersonalet til å besvare et spørreskjema. Jeg sendte det ut og ventet å få det raskt tilbake. Men det gikk sent, og en dag fikk jeg besøk av en av dem som skulle ha svart: "Hvorfor skal vi hjelpe

deg til å få doktorgraden?" sa hun, "hva får vi igjen for dette?" Det var et klokt spørsmål, og hun var en av de første som begynte å insistere på at de som forskningen gjelder selv skal få være med å utforme den. Dette er en tendens som er blitt meget sterkere siden, og det er ikke lenger slik, f.els. på Finnmarksvidda, at den som vil drive forskning på samer bare kan gå i gang. Nabolagene til de store amerikanske universitetene, som ofte er utarmede ghettoer av fattige og farvede, nekter nå å la seg bruke som forsøksobjekter for studenter og forskere uten selv å få noe igjen for det. Forholdet mellom forsker og utforsket har tradisjonelt vært nokså skjevt og på kort sikt ensidig til forskerens fordel. Aksjonsforskningen retter opp dette skjeve bytteforholdet - de utforskede blir partnere og velgende subjekter i forskningstiltaket på en annen måte enn før. Forskningsmodellen er en garanti for at dette vil skje. Den er en garanti for at forsvarsløse utforskede kan beskytte seg, et forhold som kan være av betydning dersom man tar i betraktning at menneskesynet i noen deler av samfunnsvitenskapene faktisk kan være avstandsskapende. EDB-registre reiser spørsmålet om personvernet er betryggende ivare tatt, og adferdsterapien kan føre til en ukjærlig forskning. Mennesker med høy status har imidlertid aldri hatt noen vanskeligheter med sin egen beskyttelse: medisinere, som jeg har arbeidet en god del med, stiller gjerne beringelser før de blir intervjuobjekter eller de griper situasjonen an på den måten at de gir råd om hvordan undersøkelsen burde vært utført.

Aksjonsforskningen bryter ned autoritær vitenskap. Amerikanske eksperimentopsykologer snakker om "to push and run the subjects through the experiment". Det må kunne reises tvil om resultatene er generaliserbare. Den norske superstar Johan Galtung mener at en spørreskjema-survey er demokratisk i den forstand at alle i et utvalg får uttale seg. Det er jeg enig i. Men de som skal svare har ikke vært med på å lage skjemaet, og de kan føle at det ikke er mulig å svare på en måte som fullt ut tar hensyn til nyansene og mangfoldet i menneskelig utfoldelse og liv. Aksjonsforskningen arbeider med mennesker som treffer valg og deltar i reelle situasjoner der deres styrke kan mobiliseres. Det menneskebildet som vil springe ut av aksjonsforskningen kan bli et annet enn det som de øvrige samfunnsfagene har hatt en tendens å formidle: nemlig et menneske som er diktert av

skjulte, ubevisste krefter enten i seg selv eller i samfunnet.

Forholdet mellom teori og praksis er ofte fremme i debatten om aksjonsforskningen. Den tar sikte på en nærmere sammensmelting av teori og praksis i samfunnsvitenskapene, og den anser praksis som et middel til å lære mer om sosialt liv. Den nærmer seg altså den maoistiske oppfatning at praksis kan føre til erkjennelse. Den bygger også på den idealistiske forutsetning at praksis skal springe ut av teorien og at teori utvikles av praksis. Men den går enda et skritt videre: når teoriene er uttømmet og de vitenskapelige paradigmene ikke lenger er uttømmende eller retningsgivende, er den meste muligheten praksis. Ved å gjøre noe aktivt finner man frem, og det kan bli nye gjennombrudd i teorien, Og gjennom praksis kan man finne bedre løsninger på samfunnsmessige problemer.

Da jeg var i Kina høsten 1975 var nettopp dette synet på vitenskap og samfunnsendring noe av det mest uvante for meg.

Aksjonsforskningen kan begrunnes med en vitenskapsmodell som tilsier at data skapes underveis, gjennom en sosial prosess der forsker og utforsket deltar på lik linje, uten at resultatene på forhånd klart kan forutsies. Som innsikten i psykoterapi kommer etterhvert og utgjør terapiens produkt, utvikles også sosial erkjennelse i en prosess, ofte gjennom analysen av reaksjoner på forskerens adferd. Jeg kan så godt huske fra den undersøkelse jeg selv drev på det psykiatriske sykehuset jeg allerede har nevnt. Jeg begynte som en tradisjonell forsker som holdt seg til reglene - jeg skulle være nøytral og tilbakeholdende, ikke ta parti, ikke selv gjøre noe som kunne gripe inn i behandlingen. Jeg syntes at jeg da lærte lite - avstanden ble for stor og sykehuset forble meningsløst og uoversiktlig. Da jeg for å råde bot på min ensomhet begynte å danne allianser med pasienter og opposisjonelle stabsmedlemmer, fikk jeg gjennom andres reaksjoner på mine avvik fra forskerrollen et datatilfang som "åpnet" sykehuset for meg og fikk meg til å ane noe mer av de forhold som bestemte hva folk faktisk gjorde. Gjennom den måten jeg da ble behandlet på, bl.a. med en omfattende og initiativdrepene diagnostiserende, lærte jeg en god del om hva som skjer når noen går utenfor de optrukne rollene. Det var i forholdet mellom sykehuset og med at kunnskapene ble skapt, ikke så meget gjennom en planlagt forskningsprosess. Etterhvert

forandret mitt syn på forskning seg, og selv om jeg tror på en pluralistisk vitenskap, er jeg sterkt for en metode som lar kunnskapen skapes etterhvert på den måten som her er antydnet. Thomas Mathiesen er nok inne på en tanke som likner denne i sin bok om Det uferdige. Han tror at aksjonsforskeren aldri bør lage sitt program ferdig - da blir han forstått og motparten kan ta sine motforholdsregler. Han legger imidlertid mest vekt på å utlede en strategi for politiske mål. Men til forskeren må det stilles strenge krav. Han må iverksette en beinhård og vedvarende disiplinering av sin egen subjektivitet - den skepsis kan anvender på andre må også rettes mot han selv. Mulighetene for feiltolkninger er store. Forskeren må være en reflekterende person.

Jeg vil gjerne nevne et par andre forhold som kan ha ligget til grunn for at aksjonsforskningen har slått om seg og blitt en akseptert og tildels skattet fremgangsmåte. Grensene mellom fag og politikk ligger ikke på samme sted som tidligere. Vi er blitt mer klar over slektskapet mellom de to virksomheder, også over skillet mellom dem. At det tradisjonelle vitenskapsidealet er under press må være hevet over tvil. At det også påhviler vitenskapsmannen et sterkere krav om å legitimere sin vitenskap utover det å drive en ren, akademisk virksomhet, er også klart. En løsning kan være å søke å utvikle nye former som forener kravene og åpner adgangen til sektorer i samfunnet som ellers var stengte. Et annet fundament for aksjonsforskningen ligger deri at vi er tvunget til å begynne å tenke på praktiske anvendelsesmuligheter for de kandidater som utdannes ved våre universiteter og som ikke kan forbli i de avsondrede teoretiske miljøer.

I samfunnet finnes det egentlig ikke et naturlig eller likevektig forhold mellom de ulike ideologier og de ferdigheter som skal til for å realisere ideologiene i praksis. Det har ikke latt seg gjøre å utvikle praktiske ferdigheter for enhver ideologi. Noen ideologier eksisterer bare på verbalplanet - andre har det vært betydelig lettere å omsette i praktiske tiltak. Noen vil nok hevde at nettopp de "usympatiske ideologier" har latt seg anvende mens derimot de sympatiske ideologien - altså de som oppskatter det kvalitativt gode samfunn - forblir på det abstrakte, upresise og uforpliktende planet. Den humanistiske, menneskevennlige ideologi med bløte, ikke-kvanti-

fiserbare verdier har vi ennå ikke funnet en god teknologi for. Den ideologi som foreskriver vekst, effektivitet og produktivitet har vi mindre problemer med. Finner vi olje i Nordsjøen, så kommer den opp. Vil vi ha større trivsel på arbeidsplassen eller i skolen, har vi noen store vanskeligheter. Under det hele ligger en komplisert og uklar fordeling av makt. Bak den norske oljevirkksomheten står et "sosial/økonomisk-teknologisk presteskap" med enorm politisk og ideologisk innflytelse. Og i neste omgang forsterker materiellet ideologien. Sirklen er sluttet.

Er aksjonsforskeren i ferd med å utvikle ferdigheter til å realisere en sosial ideologi? Da spiller det nok en stor rolle at de grupper som driver denne form for forskning ennå er nokså svake, uartikulerte og kanskje lite verdsatte i sine egne fag. Og sosiologenes verktøy er en sterk skepsis som de betrakter all offisiell virksomhet med. Denne skepsis retter de innover mot seg selv slik at deres selvtillit kommer til å lide under det.

Men etterhvert kan samfunnet bli mer villige til å gi samfunnsforskeren ansvaret for å tenke på og skape bedre samfunn. Psykiaterne har i noen tid arbeidet med terapeutiske samfunn i de psykiatriske institusjonene. Det som er nytt er kanskje at jakten på de utopiske samfunn nå legges inn under vitenskapelig regi utenfor de religiøse og politiske feltet. Det er forøvrig ingen uproblematisk tendens.

Aksjonsforskning: et uklart begrep

Forskjellige parter legger nokså ulike meninger i begrepet aksjonsforskning. Jeg merker en økende tendens til at forskere som vil være progressive gjerne bruker etiketten om egen forskning. Tilsvarende merker jeg også at de vitenskapsmenn som vil bevare vitenskapen som en testbar, troverdig og kanskje også sosialt respektabel virksomhet ikke ønsker å la denne retning falle inn under vitenskapsbegrepet - noe som kan få farlige økonomiske konsekvenser for finansieringen av prosjektene. Å bestemme vidden i vitenskapsbegrepet er ikke bare en oppgave for vitenskapen selv dersom man vurderer konsekvensene av de valg som treffes.

Da vi arbeidet i Nord-Odal kommune møtte vi flere oppfatninger av hva aksjonsforskning skal være. Definisjonen av termen var påvirket av interesser: kommunen lot sine ønsker farge definisjonen, og det samme gjorde så vel Sosialdepartementet som forskergruppen selv.

En oppfatning vi ofte møtte var at aksjonsforskeren skulle bidra til å utjevne og løse konfliktene i kommunen. Det stemte jo også på en måte: vi førte trygdekassebestyreren sammen med legen for første gang. Vi skulle skape en sosial integrasjon. Sosialdepartementet så gjerne at lovene virket bra bare kommunikasjonen på det lokale planet ble bedre, og dersom vi kunne være sosiale rørleggere som fikk løst opp forstoppelsene, gjorde vi jobben vår bra. Under denne oppfatningen lå nok en dypere forutsetning: det kreves ingen fundamentale endringer i samfunnet for å få lovverket til å virke.

Enda et bilde var at vi skulle være et konsulent- eller ekspertteam. Vi skulle hjelpe kommunen med å løse problemer den selv ikke hadde kompetanse eller tid til å mestre. Her ligger det store og interessante muligheter: i Tromsø er det mange eksempler på at Universitetets folk brukes i kommunal planlegging. I et prosjekt - Lofotenprosjektet - prøver en forskergruppe å arbeide sammen med og gjennom skoleverket for å orientere ungdommen inn i lokalsamfunnet og ikke ut av det slik skolen trolig har gjort. Forskergruppen utarbeider nytt lærerstoff og jobber i lag med lærerne. Hva prosjektet vil bety på lang sikt er ikke lett å si. Men det har vært noen problemer: lærerne ønsker et standardisert pensum som bygger på abstrakte riksstandarder. De er jo selv ikke utdannet i et lokalt samfunn.

Det var også andre forventninger. F.eks. ønsket man at vi skulle formidle kommunens krav frem til myndighetene. Det gjorde vi gjerne. Vi hadde tid og tålmodighet til å sitte foran statsrådets kontor og vente på en samtale. Det spørres om ikke det var her våre verdigheter lå: tålmodighet, en viss evne til saksfremstilling, en nødvendig naivitet som ikke bremset vår initiativ.

En oppfatning som ofte preget prosjektgruppen var at vi skulle være noen slags aktivister. Vi utviklet en teori om at vår jobb var å teste toleransgrensene i samfunnet, gjerne med en provokatorisk opp-

førsel. Her fant vi nok en måte å gi uttrykk for vår egen aggresjon på som til og med kunne begrunnes vitenskapelig. En må nok være oppmerksom på at aksjonsforskning åpner for slike muligheter. Men samtidig frigjør den gode motiv som det ellers er vanskelig å finne plass for i vitenskap. Denne vår aktivistholdning førte til at vi tok initiativ til en organisasjon blant pendlerne i kommunen. Vår skuffelse var til å ta og føle på da ingen fant på å velge oss inn i styret for pendlerforeningen: riktignok hevdet vi med styrke at de måtte greie sine vanskeligheter selv. Men vi ville gjerne vært med likevel.

Hvilken oppfatning skal vi gå inn for? Det er et av de spørsmål vi må ta stilling til. Det forekommer med å være opplagt at aksjonsforskning ikke bør begrenses til å bli en snever teknokratisk prosedyre som uten refleksjon og bevissthet bare forsterker maktrelasjonene. Det er eksempler på at samfunnsfaglig teknologi kan virke slik. Men det bør også gå grenser til et annet ytterpunkt: nemlig den sivile ulydighet. Her kan det være problemer, og selv ønsker jeg ikke at aksjonsforskningen skal bli en vitenskapelig legitimering av poengløst opprør som ikke kan begrunnes på annen måte enn med vitenskapelige prestisje. Aksjonsforskningen kan ikke være en ganske autonom og bestemmende vitenskapsform, slik Sverker Gustavsson kanskje ville uttrykt det. Men jeg holder det for temmelig klart at aksjonsforskningen bør knyttes til en ideologi og til grupper som står svakt. Jeg er ikke for at aksjonsforskningen skal stilles til rådighet for mektige grupper hvis ideologiske forutsetninger og formål kan føre til menneskelige endimensjonalitet. Men aksjonsforskerens interessegrunnlag er ikke lettere å bestemme enn hva gjelder for annen samfunnsforskning.

Aksjonsforskning er ingen enkel metode. Den krever en slags sosial intelligens og moral som må innpodes. Ingen bør gå igang som ikke tåler motsetninger og hardt arbeid.

Problemer

I en såpass omfattende innledning om aksjonsforskning er det naturlig å berøre direkte noen av de problemer som knytter seg til metoden.

Hvor ligger forskerens fundamentale lojalitet? I forskningen eller i aksjonen? Ikke alle gir samme svar. Min kollega i Norge - kriminologen og retts sosiologen - Thomas Mathiesen - har nok mistet en del av sin interesse for sosiologisk teori og vil satse mest på aksjonen. Han har lenge vært lederen for den norske KROM. For meg er det anderledes: jeg er tilfreds om jeg lærer noe som jeg ikke visste tidligere om sosialt liv. Dette er å stille saken på spissen. Men er det noe i det kan det bli motsetninger mellom det å være forsker og det å drive aksjon i form av konflikt mellom forsker og utforsket. La meg nevne et par eksempler.

I Nord-Odalprosjektets konkrete tiltak fikk vi som nevnt etterhvert nokså store økonomiske problemer mens vi derimot ikke hadde vanskeligheter med å finansiere de beskrivende undersøkelsene. Noe ble bevilket direkte til aksjonssiden, men det var alt for lite og strakk ikke til. Det var fristende å ta av den potten som var beregnet på beskrivelse og analyse til å understøtte håndverkssentrene, f.eks. til å betale en vaktmester. Men her ble det en slags konflikt: våre ansatte kunne vanskelig se at det var noen prinsipielle innvendinger mot en slik fremgangsmåte mens vi som forskere vegret oss veldig. Og her ligger en stor vanskelighet: hvordan skal aksjonsforskning finansiere? Uten penger er det ikke så lett.

I et annet tilfelle opplevet vi denne diskusjonen. På et allmannamøte på vår bedrift måtte vi på grunn av økonomien ta stilling til om bedriften skulle nedlegges. Det var klart best å trappe ned, og Sosialdepartementets holdning var etterhvert ikke så positiv. Vi var i en dårlig stemning, og vi forsøkte å finne frem til lyspunkter. Selv kom jeg til å si: "Om ikke annet kommer ut av prosjektet, så kan vi i hvert fall skrive en interessant artikkel". Det skulle jeg nok ikke ha sagt - det skapte en fiendtlig holdning i forholdet mellom forsker og utforsket. Vi kunne jo "skrive noe interessant" selv om tiltaket var mislykket. Det er ikke alltid felles interesser. For forskeren kan det mislykkede være suksess - om han bare lærer noe av det. For andre dreier det seg om arbeid og lønn. Det var nok heller ikke så viktig med bevisstheten som vi på vår side verdsatte. Siktemålene var ikke alltid de samme. For våre venner var de materielle vilkår viktigst - vi kunne som samfunnsforskere egentlig nøye oss med den

uendelig produksjon av ord. Det er nok grenser for fellesskapet, og for mange forskere kan det være problematisk å kaste seg inn i aksjonen på de utforskede betingelsesløse premisser. Det er andre belønninger innen det akademiske systemet.

Det finnes også en rekke andre problemer. Aksjonsforskning tvinger forskeren ut av de områder han behersker og krever en ny form for kompetanse. Vi hadde for dårlige forutsetninger i bedriftsøkonomi, planlegging, juss. Aksjonsforskning forutsetter en tverrfaglighet som bryter tradisjonelle disipliner ned. En forsker kan også oppleve en frustrasjon over det store arbeidet som må nedlegges for å oppnå et forskningsmessig utbytte. Det kan gå lenge og til og med bero på en tilfeldighet om noe forskningsmessig interessant kommer til å hende. Det er ganske anderledes meget sikrere å drive med tradisjonelle metoder - eksperimentet og surveyundersøkelsen garanterer at noe kommer inn. Aksjonsforskeren må f.eks. lage en hel bedrift, slik vi gjorde, for å undersøke hvordan folk kan arbeide sammen under slike forhold. Det er også store problem i dag med å utlede aksjonen av samfunnsvitenskapelig teori, men der gjør vi fremskritt. Vi vet etterhvert mer om hvordan lokalsamfunnet, bedriften, naboskapet, skolen skal angripes for å løse vanskeligheter som måtte være oppstått. Det er også det problemet at aksjonsforskningen ikke så lett lar seg etterprøve.

Men hovedproblemet er dette: for forskeren er det en fundamental, vitenskapelig så vel som moralsk, utfordring at han nå har et ansvar for andre mennesker av en annen art enn det rent forskningsmessige ansvaret. Jeg husker at dette ansvaret var tungt og at det kunne få meg til å fremstille vårt tiltak som langt sikrere og bedre begrunnet enn det i virkeligheten var når jeg skulle be om penger til driften. Det praktiske og etiske ansvaret kunne presse meg ut av en rolle som forsker den "den sanne" fremstilling av et usikkert tiltak var et klart krav som burde oppfylles. Jeg opplevet nok den konflikt som Max Weber er så opptatt av og som fikk han til å hevde at forskeren burde fritas for et ansvar som dette. Dette dilemmaet er fundamentalt. Det kommer klart frem i aksjonsforskning, og derfor kan aksjonsforskningen gi stor innsikt i et for vitenskapen helt grunnleggende problem.

Fordelene

Jeg vil som avslutning gjerne trekke frem noen av fordelene ved metoden. Jeg synes jeg har rett til det når jeg ikke har lagt skjul på vanskelighetene. Mange av de fundamentale verdiene som aksjonsforskningen fremmer har jeg dog allerede vært inne på.

Aksjonsforskning har gitt oss verdifull kunnskap om de strukturer som omgir vitenskapelig arbeid. Den kaster lys over forskning som en sosial prosess, og vi kan lære meget om de normative reguleringer en forsker er underlagt. Vi får større klarhet i de faktorer som påvirker produksjonen av kunnskap i samfunnet.

Aksjonsforskningens data er fremkommet i et bytteforhold mellom forsker og utforsket, og slike data er egnet til å uttrykke hvor mangfoldig og komplisert menneskelige valgsituasjoner kan være. tillitsforholdet, selv om det ikke så lett lar seg etablere, gir garantier for kvalitet. De data man får truer de fordommer som retter seg mot mennesker i marginale situasjoner.

Et forhold som jeg vil tillegge stor vekt er at de problemstillinger som forskeren arbeider med hviler over ham med en tyngende realisme. Aksjonsforskeren arbeider med ganske reelle problemer - ikke med konstruksjoner slik tilfellet kan være i andre grener av samfunnsforskningen. Han har større muligheter til å oppleve det andre opplever gjennom et fellesskap. Gjennom dette fellesskapet sikres forskningens sosiale relevans, og den blir utsatt for et kontinuerlig korrektiv i brytningen mellom forskere og de andre som deltar i prosjektet.

Realismen kom for oss i Nord-Odalprosjektet svært tydelig frem i vårt kompliserte forhold til statsforvaltningen. Vi fikk oppleve den makt som ligger i de kategorier som brukes til å beskrive sosiale tiltak. Vi opplevet en slags håpløshet overfor det faktum at det fantes penger - men at disse bare kunne utløses dersom vi føyet oss etter gjengse oppfatninger. Vi fikk se hvor problematisk det er å gjøre noe nytt, selv der betingelsene i og for seg skulle ligge tilrette. På denne måten lærte vi meget om hva man kanskje kalle de tause soner i samfunnet, altså soner som det ikke er så

lett for forskere å bevege seg inn i og se bare ut i fra teorien. Aksjonsforskningen prøver ut de tilvante kategoriene samfunnet er bygget opp over, samtidig som den også står i et friere forhold til teorien.

Aksjonsforskningens store misjon er dermed at den er en slags institusjonalisert innovasjonsprosedyre. Og en fordel er at denne prosedyren utføres av et ansvarlig og kompetent fagpersonale. Det er et veldig behov for nyskapning i sosialt liv, og det er nødvendig å finne praktiske uttrykk for teorien. Mens det er klare innskrenkninger ellers i samfunnet, både innen forskningen og i det sosiale hjelpeapparatet som forvalter omsorgen for uheldige mennesker, er aksjonsforskningen en friere form som kan føre til nydannelser ut i fra en ideologi og et verdsett som vi her burde slutte opp om. Forøvrig har vi nå merket hjemme i Norge at ideene fra Nord-Odalprosjektet nå begynner å vinne gehør, og vi finner dem igjen i offentlige meldinger om sosialpolitikk og rehabiliteringsarbeide. Det er av betydning at nye tiltak er forsøkt selv om de tilsynelatende ikke var så vellykkede.

Avslutning

Ett par ord helt til slutt.

Innenfor samfunnsforskningen står det strid om aksjonsforskningen. Noe av denne striden har jeg behandlet. Jeg har ikke navnt at den også har vært utsatt for angrep fra den makro-innstillede marxismen. Aksjonsforskningen er muligens et uttrykk for de middelaldrendes nokså beskjedne radikalisme, og yngre sosiologer har oppfattet retningen som ren idealisme. I øyeblikket er man i Norge nå noe mer villig enn før til å se kontinuitet i samfunnsforskningen, og det kommer også aksjonsforskningen til gode. I alle fall synes det etterhvert å bli stadig flere som mener at aksjonsforskning og samfunnsarbeid med fordel kan legges an på et plan under makro-planen og over det individuelle der våre fag som sosialøkonomi og psykologi har en god del å tilby i teori og praksis. Vi trenger noe mellom makro-økonomi og individual psykologi, kanskje også mellom revolusjon og individuelt sosialt arbeid. Da er det meget å gripe fatt i.

II:4 Karl-Erik Lundgren: Samhällsarbete - en fråga om metod?

Avsikten var att jag skulle skriva ett motinlägg till Yngvar Löchens inlägg. Det låter sig dock inte göras, eftersom jag i stort delar Löchens synpunkter. Det finns dock en del resonemang som jag ställer mig frågande inför, men det utgör ingen grund för något bärande motinlägg. Jag har därför valt att sammanställa en del erfarenheter och funderingar som rör samhällsarbete. De frågor som jag ställt mig är: I vems intresse bedrivs samhällsarbete? Sker det i samhällets, socialarbetarnas och/eller i befolkningens intresse? Vidare vilka konsekvenser har dagens samhällsutveckling för morgondagens samhällsarbete inom socialvården? Jag vill peka på några tendenser i samhällsutvecklingen och i samband därmed kommer jag också att beröra några av de frågor Yngvar Löchen tog upp.

Min egen yrkesbakgrund är att jag arbetat som socialassistent några år inom Stockholms socialförvaltning. Under den tiden medverkade jag i ett samhällsarbetsprojekt i Aspudden (en gammal närförort till Stockholm), det s k Aspuddenprojektet. Nu arbetar jag sedan 1,5 år tillbaka inom SM-projektet, som står för sociala metoder och som initierats av socialstyrelsen. Inom ramen för det projektet skall vi bl a genomföra en kartlägningsstudie och en fördjupningsstudie beträffande samhällsarbete inom socialvården. Jag avser här också att redovisa några preliminära resultat och uppgifter från kartlägningsstudien som jag tror kan vara av intresse för den fortsatta diskussionen.

Mina erfarenheter av samhällsarbete har jag således, till skillnad från Yngvar Löchen, fått med socialvården som huvudman. Det är utifrån det perspektivet och den begränsningen jag i fortsättningen diskuterar samhällsarbete.

Samhällsarbete - vad står det för?

Samhällsarbete kommer från det engelska begreppet "community work". Att översätta "community" stöter på vissa problem då sociologerna hitintills formulerat nittiofyra olika definitioner för detta ord.

Vad står då samhällsarbete för? Ett oklart begrepp? Både ja och nej. Om man studerar olika samhällsarbetsprojekt i praktiken så har de utformats mycket olika, men i teorin och målformuleringarna finns det hos många en värdegemenskap som är slående.

I England drog man 1968 upp linjerna för 12 stora samhällsarbetsprojekt (CDP=Community Development Project) i statlig och kommunal regi. Målsättningen för dessa projekt var, fritt översattt "Ett grannskapsorienterat arbete med syfte att finna nya vägar att möta människors behov som bor i eftersatta slumområden".

De första projekten i Sverige, vilka var Östergård/Österhus-, Rosengårds- och Aspuddenprojektet, kom igång 1970-71. Dessa hade likartade målformuleringar, trots den obefintliga kunskapen om de engelska samhällsarbetsprojekten. Det yttersta syftet med arbetet i Aspudden var: "Att medverka till att skapa förändringar och förutsättningar till förändringar i levnadsförhållanden för de människor, som har bristande tillgång till resurser i olika avseenden".

Yngvar Löchen framhöll också i sitt inlägg "at aksjonsforskningen bör knyttes til en ideologi og til grupper som står svakt".

I målformuleringarna och programförklaringarna finns det måga projekt, både i Sverige och i andra länder, där det genomgående ställningstagandet är att samhällsarbete skall komma eftersatta grupper till del. Det är dessa som skall organiseras och få en röst i samhället. Det är denna form av gräsrotsorienterat arbete i eftersatta områden, som jag också avser, när jag i fortsättningen talar om samhällsarbete.

Med vem är samhällsarbetaren lojal?

Yngvar Löchen tog upp frågan "var ligger forskarens/samhällsarbetarens fundamentala lojalitet?" I forskningen eller i aktionen? Jag skulle vilja omformulera frågan: Med vem är samhällsarbetaren lojal - med berörda människor i ett område eller med huvudmannen för projektet?

Närheten till människor och undermåliga levnadsförhållanden har en tendens att successivt radikalisera samhällsarbetarna, vilket medför ett allt starkare ställningstagande för människorna i det område man verkar. Detta ställningstagande visar sig också vara en nödvändighet för att ett ömsesidigt förtroende skall kunna utvecklas mellan berörda människor och samhällsarbetarna. För med målformuleringar och vältalighet vinner man inte människors förtroende, det gör man däremot efter hand i det konkreta arbetet i området och genom att i praktiken visa vad man verkligen står för. Det kan också på sikt leda till konflikter med huvudmannen, vilket försvårar möjligheterna till fortsatta anslag. Men det säger sig ju egentligen självt, att om man som samhällsarbetare har till uppgift att medverka till att efterätta grupper bättre skall kunna tillvarata sina intressen, så är risken stor att det leder till konflikter med det etablerade samhället.

Varför bedrivs samhällsarbete i socialvårdens regi?

Varför då samhällsarbete inom socialvården? Å ena sidan tror jag att samhällsarbete och aktionsforskning vuxit fram som en följd av radikala socialarbetares och forskares engagemang och kamp för att utveckla arbetet mot ökad meningsfullhet, å andra sidan tror jag att samhällsarbete inom socialvården upptagits och lanserats som en följd av att samhället behöver nya metoder för att tackla de problem som tornar upp sig i "välfärdssamhället". Det föreligger dock en idealistisk övertro på samhällsarbete, som i praktiken är en marginell företeelse om man betraktar socialvården i stort. Samhällsarbete har tilldelats radikala förtecken, vilka fungerar som ett hopp om ett meningsfullare arbete, men också som idealistiska skygglappar beträffande samhällsarbetets faktiska möjligheter och begränsningar.

Yngvar Löchen exemplifierar hur man "tvingas skriva upp samhällsarbetet" när man söker förnyade anslag. Detta är också någonting som lätt sker när man skall presentera och legitimera verksamheten för utomstående personer. Det medför att förväntningarna skruvas upp på vad man kan åstadkomma med samhällsarbete, samtidigt som

jag tror många socialarbetare just av denna anledning blivit betänksamma att pröva samhällsarbete.

I vilken omfattning bedrivs samhällsarbete i Sverige?

År 1971 fanns det fyra samhällsarbetsprojekt i Sverige. I den kartlägningsstudie som vi gjort inom SM-projektet rörande samhällsarbete inom socialvården har det visat sig att det f n finns ett 60-tal kommuner i landet som anser sig bedriva samhällsarbete i någon form. Sammantaget finns det i dag cirka 100 samhällsarbetsförsök med socialvården som huvudman. Granskar man dock de uppgifter och den dokumentation som finns om dessa försök finner man att samhällsarbetsbegreppet också inkluderar andra former av vård och behandlingsarbete samt även socialt planeringsarbete. Vilka är då de olika formerna av samhällsarbete som f n bedrivs i Sverige? Vi har gjort en preliminär indelning av projekten i tre grupper. Dessa är:

1. Samhällsarbete som är gräsrotsorienterat. Det finns ett 40-tal försök som arbetar på detta sätt i dag. Materialet visar att flera av dessa ej arbetar med kontroversiella frågor.
2. Samhällsarbete som kombineras med vård- och behandlingsarbete i någon form. Det är ett 40-tal försök som nu pågår.
3. Samhällsarbete som präglas av nya försök av socialadministrativt planeringsarbete, vilka i huvudsak går ut på att förbättra resursutbudet i eftersatta områden. Det rör sig om ett 20-tal sådana försök.

Samhällsarbetsbegreppet täcker således i dag ganska olikartade arbetsinsatser. Att samhällsarbete i dess olika former kommit för att stanna är tämligen klart. I Socialutredningen har man drivit linjen att socialvården i framtiden skall bli samhällspåverkande.

Det skall ske genom
 att tillföra planeringsprocessen underlag,
 att delta i planeringsprocessen, samt
 att aktivera genom samhällsarbete/grannskapsarbete.

I Socialutredningen betonar man att samhällsarbetet måste "bedrivas inom ramen för de mål och riktlinjer som lagstiftningen, tillsynsmyndigheten och de sociala nämnderna anger". Detta är ju en självklarhet för allt tjänstemannautövande, men man har tydligen känt sig föränlåten att betona det när det gäller utövningen av samhällsarbete. Sannolikt därför att gränsen mellan yrkesbedrivet samhällsarbete och politiskt arbete är oklar och kontroversiell.

Samhällsarbete kommer således med all sannolikhet att institutionaliseras i framtiden. Vad betyder det? Det finns inget entydigt svar på den frågan. Jag vill dock vidga perspektivet och lyfta fram några drag i samhällsutvecklingen, som accentuerar samhällsarbetets framtida funktion inom socialvården.

Ett samhällsperspektiv

Vad är det som händer i samhället? En av de mest grundläggande förändringarna sker f n inom arbetslivet. Arbetstillfällena minskar drastiskt inom den privata sektorn, medan de ökar inom den offentliga sektorn. År 1976 arbetade cirka 1/3, d v s 1 326 000 människor inom den offentliga sektorn av 4 155 000 människor, som detta år räknades till arbetskraften. Inom den privata sektorn står flera branscher inför omfattande strukturrationaliseringar. Det gäller bl a stål-, varvs-, teko-, sko- och glasindustrin, vilket innebär att ytterligare arbetstillfällen kommer att försvinna för gott.

Utslagningen ökar kraftigt från den s k öppna arbetsmarknaden, men som nu för många är stängd. LO förebådar i sin konjunkturrapport i slutet på detta år en rekordstor arbetslöshet på cirka 3-4 %, vilket innebär att cirka 150 000 människor drabbas. En sådan hög arbetslöshet - om prognosen slår in - har Sverige inte haft

under hela efterkrigstiden. Den "öppna" arbetslösheten, vilken var 76 000 personer första kvartalet 1977, är endast toppen på isberget vad beträffar utslagningen från arbetsmarknaden. Det finns också en dold arbetslöshet, dit personer räknas som vill ha arbete, men som ej aktivt söker arbete. Under första kvartalet 1977 uppgick dessa till 80 000 personer. Den öppna såväl som dolda arbetslösheten uppgick således i början på detta år till 156 000 människor. Dessutom tillkommer gruppen partiellt arbetslösa, som under mätveckan arbetade mellan 1-35 tim och som velat ha mer arbete. Första kvartalet 1977 var det 82 000 personer som var partiellt arbetslösa.

I Sverige har man sedan ett tiotal år tillbaka fört en aktiv arbetsmarknadspolitik, vilket medfört att man byggt ut en s k specialesektor (AMS), dit hel- och halvskyddat arbete, beredskapsarbete, AMS-utbildning etc räknas. Den sektorn sysselsatte första kvartalet 1977 151 000 människor. Många av dessa har dock små möjligheter att komma in på den öppna arbetsmarknaden och få arbete.

För att få ett totalt begrepp om utslagningens storlek måste man också studera antalet förtidspensioneringar. Dessa har drastiskt ökat under senare år. Denna ökning har i allt högre utsträckning dikterats av arbetsmarknadsmässiga skäl än av individuella hälsoskäl. Siffrorna talar sitt tydliga språk. År 1966 nybeviljades 25 200 förtidspension. År 1970 var det 31 700 personer. År 1976 var det 44 000 personer som förtidspensionerades, detta trots att pensionsåldern den 30 juni 1976 sänktes med två år från 67 till 65 år. Totalt fanns det 1970 188 000 förtidspensionärer. Första kvartalet 1977 fanns det närmare 300 000 förtidspensionärer. För många utgör förtidspensioneringen en lättnad och befrielse då de slipper gå tillbaka till ett hårt och slitsamt arbete. Men stod valet mellan förtidspensionering och ett arbete som man trots sina handikapp skulle kunna klara av, är frågan hur många som skulle välja förtidspensionering.

Totalt sett var det således cirka 600 000 människor som första kvartalet 1977 stod utanför den öppna arbetsmarknaden, om man räknar in den "öppna" och "dolda" arbetslösheten, personer sysselsatta inom specialesektorn och antalet förtidspensionärer. Det ser heller

inte ut att bli någon ljusning på arbetsmarknaden, snarare tvärtom. Utslagningen och arbetslösheten kommer att öka.

Det är en skrämmande utveckling, eftersom utslagningens konsekvenser för flertalet drabbade medför funktionslöshet och ökad social isolering. Detta föder starka känslor av vanmakt och desperation, vilket bl a yttrar sig i ett stegrad bråk, missbruk och "våld" på bl a offentliga platser. Ronny Ambjörnsson skrev några tänkvärda rader, som har anknytning till detta i Dagens Nyheter (feb 1977): "Och tänk om det tilltagande våldet står i direkt proportion till den ökande likgiltigheten, de urskuldande fraserna, den oändliga förståelsen som bara är en ursäkt för att inte reagera? För vad är det detta till synes riktninglösa våld som möter oss på s k allmänna platser egentligen handlar om? Man anar ett svar när man ser den förlägenhet med vilken storstadsborna skyndar förbi ett "uppträde". Här uppe i Västerbotten är ett bråk fortfarande en allmän begivenhet, en handling att kommentera och lägga sig i. I Stockholm tycks folk reagera på samma sätt inför våld som inför blottare. Man tittar generat bort för att undvika den förtvivalade uppmaningen i gesten: Här är jag. Jag vill bli sedd. Jag existerar. Jag är människa."

När det strukturella våldet ökar i samhället, bl a i form av en ökad utslagning, ökar desperationen och det riktninglösa våldet. Denna utveckling hotar stabiliteten i samhället. Under senare år har det också skett en mobilisering av samhällets resurser för att möta denna utveckling. Anslagen till polisväsendet visar bl a på detta. År 1967 var dessa 597 milj kr, 1972 uppgick anslaget till 1 336 milj kr och år 1976 var de nästan fördubblade - polisväsendet kostade då 2 372 milj kr. Detta är en anmärkningsvärd ökning även med hänsyn till kostnadsutvecklingen. Väktarna är också en yrkesgrupp, som vuxit lavinartat de senaste åren.

Det hårdnande klimat som präglar vårt samhälle kan man särskilt tydligt avläsa inom socialvården. Under de senaste åren tycks våldet inom socialvården ha ökat. Det har skett mord och överfall på socialarbetare, vilket sannolikt hänger ihop med den ökade utslagningen och med att avdelningar med svåra mentalvårdspatienter lagts ned.

Detta har också föranlett socialförvaltningarna i de större städerna att företa säkerhetsutredningar och föreslå åtgärder för att skydda socialarbetarna. Larmsystem har därför installerats, föremål som lätt kan användas som tillhyggen har bytts ut eller skruvats fast, vaktmästare med ordningsmans befogenheter har diskuterats och även genomförts på sina håll. Förslag har också lagts fram att socialarbetare skall få gå igenom kurser i självförsvar, samarbete med polisen diskuteras m m. Man rustar således för att kunna erbjuda social service.

Det är mot bakgrund av denna samhällsutveckling man bör vara uppmärksam på hur samhällsarbete i framtiden kommer att användas. Framför allt därför att den utslagning som sker i dag med dess sociala konsekvenser kommer att utgöra morgondagens uppgifter för socialvården. Det är därför viktigt att söka svar på frågan, i vems intresse utvecklas samhällsarbetet inom socialvården? Sker det i samhällets, socialarbetarnas och/eller befolkningens intresse?

Samhällsarbete - i samhällets intresse?

De omfattande strukturomvandlingarna som genomfördes under 60- och 70-talet har medfört en omfattande rörlighet med en ökad koncentration av människor i tätorterna som följd. Officiellt har strukturaliseringarna framhållits som nödvändiga för att alla ska få arbete och för att standardökningen ska kunna fortgå. Priset för den ekonomiska tillväxttakten har varit högt. Många har tvingats lämna invanda livsmiljöer och i stället flytta till den expanderande tätortens anonymitet. I den fulla sysselsättningens namn har gamla fungerande livsmiljöer slagits sönder, sociala relationsnät brutits upp. Närmiljön, grannskapet och familjen har successivt förlorat sin hjälpande, stödjande och kontrollerande funktion. Det är mot bakgrund av den utvecklingen som man kan se den offentliga sektorns kraftiga expansion. Samhället har trätt in och ersatt den tidigare informella omsorgen och kontrollen med en formel och professionaliserad omsorg och kontroll.

Kostnaderna för den offentliga sektorns utbyggnad har varit kända bara för kommuner och landsting. Det är i detta läge som en diskussion

om hemsjukvård, hemma-hos-arbete och samhällsarbete har aktualiserats. Institutionsvården har inte gett de förväntade resultaten och från myndighetshåll har man blivit mera öppen för försök och metoder som bygger på idén om hjälp till självhjälp. Genom att mobilisera näringshällets resurser så minskar man trycket på den offentliga sektorn och i första hand då socialvård och sjukvård.

I England lanserade man samhällsarbete i slutet av 60-talet. Då kunde man också skönja den ekonomiska kris, med kapitalflykt, hög arbetslöshet och ökad förslumning, som successivt förvärrats. I "Gilding the getto" (vilken är författad av personer som på centralt håll samlade in erfarenheterna från de 12 CDP-projekten) skriver man att satsningen av staten (Home Office) på samhällsarbete baserade sig på tre viktiga antaganden:

"Firstly, that it was the 'deprived' themselves who were the cause of 'urban deprivation'.

Secondly, the problem could best be solved by overcoming these peoples apathy and promoting self-help.

Thirdly, locally-based research into the problems would serve to bring about changes in local and central government policy."

Vidare redovisar man i samma skrift att det förelåg en diskussion hur man med hjälp av samhällsarbete skulle stävja vandalisering och bråk genom att återskapa former av en mer positiv kontroll.

Har nu denna diskussion någon relevans för samhällsarbetets utveckling i Sverige eller är det något som endast gäller för engelska förhållanden? Efter att ha talat med samhällsarbetare och administratörer i Stockholm, Göteborg och Malmö så visar det sig att dessa diskussioner nu också börjat föras här. Den ökande sociala utslagningen ger upphov till ökad social oro, som det bl a är socialvårdens uppgift att försöka göra någonting åt. I de större städerna finns det fortfarande också en tendens att prioritera samhällsarbetaranslag till de områden där gängbildning, fylla och vandalisering rapporterats. Det är inget att förvånas över, men det försätter samhällsarbetarna i en mycket

svår arbetssituation. Deras funktion blir, något förenklat uttryckt, att fungera som buffert mot alltför påtagliga missnöjesyttringar. Detta är dock inget lagbundet, eftersom samhällsarbetarna tenderar att radikaliseras, som tidigare nämnts, genom närheten till människor och problem i ett område.

Utifrån det etablerade samhällets intresse är det dock i första hand debatten kring samhällsarbete, som varit av betydelse, eftersom denna tenderar att fungera som fasadlegitimation för en socialvård som inte nämnvärt förändrat sin samhällsstabiliserande funktion.

Samhällsarbete - i socialarbetarnas intresse?

Monica Zetterlund sjunger i Hasse och Tages revy "Svea Hund", att vi lever i besvikelsernas epok. Det är en ganska träffande beskrivning av tidsläget. Det är också någonting som präglar socialvården i dag. Det finns en vanmakt och uppgivenhet inom socialvården, som är begriplig utifrån den arbetssituation de flesta socialarbetare tvingas arbeta under. Administrerandet av socialhjälp försvårar och omöjliggör utvecklandet av andra former för socialt arbete. I Socialutredningen finns ett förslag, vilket sannolikt kommer att genomföras, som innebär att administrering av socialhjälp till stor del flyttas över till försäkringskassan. Det innebär att socialarbetarna kommer att få möjlighet att utveckla det sociala arbetet på ett helt annat sätt än tidigare. I detta perspektiv tycker jag att det är viktigt att man som socialarbetare slår vakt om de fria nischer i samhället som gör det möjligt att i sin yrkesutövning ta självklara initiativ och solidariser sig med eftersatta grupper i deras kamp för bättre livsvillkor.

En del kritiker hävdar dock att det inte är socialvårdens uppgift att bedriva denna form av samhällsarbete, utan det är i stället de politiska partierna, folkrörelserna, facket och de olika intresseorganisationernas uppgift att göra detta utifrån sina egna ideologiska ställningstaganden. Det är lätt att instämma i den kritiken. Men den bygger på en alltför enögd och mekanisk syn på socialvården och dess funktion i samhället. Vi bör ju inte bortse ifrån att folkrörelserna och andra "självständiga" intresseorganisationer är statsunderstödda och att de därigenom liksom socialvården företräder dubbla lojaliteter

i praxis. Det har också med all önskvärd tydlighet visat sig i de konflikter som uppstått mellan t ex hyresgästföreningen och samhällsarbetarna och invånargrupper när de bl a arbetat för att få gemensamhetslokaler i ett område. I dessa frågor har hyresgästföreningen på flera ställen gått emot invånarintressen, som en följd av ett prestigeladdat monopoltänkande beträffande förändring i bostadsområdet. Jag håller med Yngvar Löchen när han säger att samhällsarbete och aktionsforskning kan betraktas som en "institutionaliserad innovationsprocess", vilken kan resultera i fruktbara konflikter med ökad insikt för berörda parter som följd. En av samhällsarbetets viktigaste bidrag är just dess avideologiserande funktion, eftersom det konkreta arbetet i många fall leder till ett avslöjande av myndigheters och etablerade organisationers dubbelspel i ord och handling.

Det aktualiserar också ett annat argument för att inom socialvården utveckla samhällsarbete. Vi berövas ständigt erfarenheter och kunskap om hur vårt samhälle fungerar. Samhällsarbete och aktionsforskning ger oss detta på ett sätt som ingen institutionaliserad utbildning kan ge oss hur kostsam och lång den än är.

Det finns också en kritik mot samhällsarbete som framförts av fältarbetare och terapeutiskt arbetande socialarbetare, som går ut på att samhällsarbete är manipulativt och att det stärker den repressiva sociala kontrollen. Visst, alla metoder kan missbrukas, även om jag tror att risken för de repressiva inslagen är mindre i samhällsarbetet än vad som gäller för många andra metoder. Denna kritik utgör dock inget bärande argument för att säga nej till samhällsarbete i socialvårdens regi. Snarare bidrar denna allmänt formulerade kritik till att ytterligare förstärka den resignation och uppgivenhet som redan finns.

Bakom denna kritik döljer sig också ett försök att värna om det egna kompetensområdet. Det är olyckligt att det tycks ha gått så mycket prestige i samhällsarbetet på bekostnad av fält- och behandlingsarbetet, att man känner sig tvingad att utdefiniera nya ännu ganska oprövade arbetsformer. I det här sammanhanget är det viktigt att slå fast att det inte föreligger någon motsättning mellan ett mer individorienterat arbete och samhällsarbete, så länge man bara inte tappar bort samhället i individarbetet och individen i samhällsarbetet.

Samhällsarbete - i befolkningens intresse?

Att samhället och socialarbetarna har intresse av möjligheten att kunna initiera samhällsarbete är en sak, men har de befolkningsgrupper som arbetet vänder sig till något intresse av det?

Både ja och nej. Det finns samhällsarbetsprojekt, vilka oftast till-satts uppifrån, som haft svårt att etablera kontakt med människor i området. Dessa projekt har oftast avtynat, eftersom de haft svårt att legitimera sin existens. Det finns också exempel på projekt som utan invånarnas medverkan ordnat resurser till området. Detta arbete sker knappast i invånarnas intresse.

Det finns dock ett flertal projekt som lyckats klara omställningsproblemen och som efterhand lyckats få till stånd en dialog med olika befolkningsgrupper. Flera av dessa projekt har också fått ett massivt stöd från delar av den lokala befolkningen när det blivit tal om att projekten skall läggas ned. Att befolkningsgrupper i eftersatta bostadsområden går samman i opinionsyttringar för att rädda sociala utvecklingsprojekt är något som man från förvaltningshåll inte är speciellt van vid. Det talar dock för att de fyllt en funktion i området och haft betydelse för befolkningen där. Ser man till de projekt som nu avslutas, så kan man också konstatera att de aktiviteter och de grupper som bildades under tiden projekten verkade lever kvar i en eller annan form. Det är inget dåligt resultat om man betänker de förutsättningar som gäller för samhällsarbetet.

Under vilka förutsättningar bedrivs samhällsarbetet i dag?

Samhällsarbete i ett bostadsområde är hänvisat till att arbeta med lokalt orienterade strategier. Man bör hålla det i minnet då man diskuterar politiskt arbete och yrkesbedrivet samhällsarbete. De samhällsstrukturella förhållandena och förändringarna av dessa kan aldrig ske genom socialt arbete inom socialvårdens ram. En självklarhet för många kanske, men inte om man ser till den inflammerade debatt som vissa samhällsarbetsförsök givit upphov till. Samhällsarbete har till viss del fått större uppmärksamhet än det förtjänar om man ser till de

faktiska resultaten. I Socialutredningen talar man dock om att socialvården skall bli offensiv och samhällspåverkande, vilket bl a då skall ske genom samhällsarbete. Att man i Sverige bedriver ett 100-tal samhällsarbetsförsök talar också för att samhällsarbete kommer att institutionaliseras. Risken är nu stor för att det därigenom också neutraliseras genom att man i form av olika direktiv och bestämmelser beskär samhällsarbetarnas rörelsefrihet. Arbetet är svårt nog utan alltför detaljreglerande direktiv. Skall man satsa på samhällsarbete är det ju också rimligt att det ges rimliga förutsättningar att fungera och utvecklas. Så är inte fallet i dag då många projekt tvingas använda en stor del av tiden för att säkra sin existens. Det är ett tecken på inte bara dåliga finanser, som det officiella svaret lyder, utan även på en begynnande paranoia bland makt-havare.

När vi arbetade i Aspudden formulerade vi ett antal förutsättningar som vi ansåg måste föreligga för att arbetet skall kunna utvecklas i riktning mot den målsättning vi ställde upp och som jag tidigare nämnde. Dessa förutsättningar var:

1. Självselektion. Ett primärt minimikrav är, att de som skall arbeta som samhällsarbetare själva har valt att göra det. Grupper som tillsätts uppifrån fungerar enligt erfarenheter i de flesta fall dåligt.
2. Formellt likvärdig status. För att undvika onödig splittring bör samhällsarbete bedrivas i en grupp där alla medlemmar har formellt likvärdig status. De flesta erfarenheter talar för detta. Uppdelning i exempelvis en forsknings- och en fältarbetargrupp leder ofta till onödiga konflikter och motsättningar som sällan för utvecklingen av projektet framåt.
3. Fristående lokal. Ett annat viktigt krav är att samhällsarbetet bedrivs utifrån en fristående lokal i det område gruppen är verksam. Risken för lojalitetskonflikt mellan invånarna och institutionens krav minskar därmed.

4. Styrning. Beträffande styrningen av gruppens verksamhet fordras, att samhällsarbetarna anförtros ett yrkesmässigt ansvar, så att de själva bestämmer inriktningen och utformningen av hur arbetet skall bedrivas i stället för att passivt och ängsligt avvakta direktiv uppifrån. Styrningen måste ske utifrån befolkningens uppfattning av behov och brister. Gruppen borde fungera med vida ramar men med full insyn.
5. Kontinuitet. Det måste också finnas en kontinuitet i gruppen för att på bästa möjliga sätt kunna bedriva aktionsforskning och följa de processer som startats i området.
6. Tidsbegränsning. En begränsning av projekttiden är också nödvändig. Inriktningen av hela arbetet ligger ju i att vara med och initiera processer. Sedan gäller det att successivt minska sina egna insatser när olika invånargrupper själva tar över och utvecklar dessa processer. Sätter man inte någon tidsgräns för projektet kan det lätt leda till att denna inriktning på ett ökat deltagande från invånarnas sida kommer i bakgrunden. Man lägger i stället tonvikten vid kortsiktiga mål som innebär att samhällsarbetarna gör sig själva till de enda experterna på att tillföra området resurser. Gruppen blir då en "nödvändig" institution. Enligt de flesta erfarenheter borde projekttidens längd ligga mellan 3 och 5 år.
7. Resurser. En självklarhet är slutligen, att resurser ställs till förfogande för att arbetet skall kunna bedrivas efter de ovan nämnda punkterna.

Två ideologiska perspektiv - en slutkommentar

Samhällsarbete - en fråga om metod, det antyder ett synsätt som utgår ifrån att samhällsarbete är en teknik, som appliceras "uppifrån" utifrån redan gjorda definitioner, såsom särskilda områden och särskilda behov. Detta samhällsarbete handlar om att ge och förmedla resurser till eftersatta områden. Ett sådant samhällsarbete bygger på samverkan och samförstånds lösningar i de flesta situationer.

Samhällsarbete - en fråga om strategi, antyder dock ett annat synsätt, som utgår ifrån att samhällsarbete snarare är ett förhållningssätt och att förändringar måste ske nerifrån. I stället för att ge och förmedla resurser till ett område blir det tal om att stödja invånarna i deras försök att erövra dessa även om det innebär att ta en konflikt. Det blir således en fråga om mobilisering och kamp. Jag slutar här då jag tycks föregripa morgondagens tema: Samhällsarbete - en fråga om mobilisering.

II:5 Alf Ronnby: Samhällsarbete - en fråga om mobilisering

Den professionella problemlösningen

Temat för dagens diskussion är mobilisering av problemdrabbades latent resurser. Detta är, enligt min mening, en av tidens viktigaste frågor. Det är viktigt om vi strävar efter en demokratisering av samhället. Utan en aktiv befolkning kan det inte bli annat än skendemokrati. Detta anger en central ståndpunkt i frågan om mänsklig och samhällslik utveckling.

Människors kunskap och medvetenhet utvecklas i ett samspel mellan erfarenhet och "studier", där den erfarenhetsbaserade kunskapen är grundläggande. Så länge människor inte aktivt kan delta i utformningen av samhället och sina egna livsvillkor, så länge har vi ett samhälle som styrs av en eller flera eliter.

Vårt starka samhälle ger människorna en grundtrygghet. Genom en aktiv reformpolitik har samhällsinstitutionerna byggts ut och omfattar snart ett heltäckande nätverk. Men våra former för problemlösning har också sina nackdelar. Det finns tydliga tecken på att en alltför utvecklad professionell problemlösning tenderar att undergräva och upplösa befolkningens självavhjälpande förmåga. Detta skapar ett starkt beroende under institutionerna med konsekvenser både för den mänskliga utvecklingen och inflytandet över samhällsutvecklingen.

De politiskt fattiga, vilket konstaterades inte bara är en minoritet i samhället, får vanligen finna sig i att en elit av professionella problemlösare hanterar deras angelägenheter utifrån sina värderingar och referensramar. Det är heller inte obekant att de folkvalda också ofta kommer i ett beroendeförhållande till detta expertvälde. För en vitalisering av politiken och en demokratisk utveckling är det viktigt med en folklig aktivering på gräsrotsnivå. Detta inbegriper naturligtvis att vi tror på människors förmåga. Det är en väsentlig skillnad i förhållande till den förmyndarmentalitet som ligger i den professionella problemlösningen. Dess talesmän ger inte sällan prov

på hur man försvarar egen makt och privilegier genom uttalad misstro till vanligt folks omdöme och förutsättningar. Denna upplysta elit ger sig, under sken av att representera kunnande och förnuft, också ofta ut för att företräda folkets väl, medan den verkliga innebörden är en legitimering av den politiska fattigdomen.

Målsättning

Målet för mitt samhällsarbete har därför varit att stimulera en ökad självaktivitet och samverkan bland politiskt fattiga grupper, för att de skulle bli bättre i stånd att förändra sin situation. Jag är starkt medveten om att denna målsättning inte har varit okontroversiell, tvärtom. Det är problem som man måste räkna med i det här sammanhanget. Men, utan att säga något om olika motiv, ser det ändå idag ut som om samhällsarbete och mobilisering av befolkningens hämmade förmåga kommer att få en ökad aktualitet. Detta beror väl dels på den aktuella politiska konjunkturen och dels på att man nu ser att den professionella servicen inte kan byggas ut i den omfattning som man tidigare trott. Vi har väl olika erfarenhet av statsmaktens och då speciellt kommunernas finansiella kris. Därmed har det blivit mera opportunt att satsa samhällsresurser på nya begrepp för den gamla hjälpen till självhjälpsprincipen. Men vi måste då också vara uppmärksamma på att detta inte sker i former som enbart leder till att man, kanske under sken av att göra något väsentligt åt förhållandena, underlåter att på allvar ta itu med problemen.

Självverksamhet kontra starka organisationer

Det finns kanske här också anledning att genast göra klart att det inte är min uppfattning, att självverksamhet står i principiell motsättning till sammanslutning i starka organisationer, genom vilka de förtryckta kan kämpa för sina intressen på samhällsnivå, dvs nationellt och internationellt. Tvärtom borde, enligt min mening, en omfattande mobilisering på gräsrotsnivå vara de stora organisationernas sätt att få styrka. Men man måste därvid tyvärr konstatera att det står dåligt till hos nästan alla landets traditionella folkrörelser. Dock har det helt nyligen faktiskt börjat röra lite på sig i denna fråga inom folkrörelserna. Det kan ge nya perspektiv för samhällsarbete.

Ska man komma utifrån?

Jag ska också säga att jag i denna inledning inte kommer att gå närmare in på problemen kring "mobiliserare" (aktionsforskare, socialarbetare, m fl), som så att säga ofta kommer utifrån till de boende eller arbetande eller vad det nu är för beteckning på målgruppen. Det är en svår problematik, där man naturligtvis inte kan se metoderna frikopplade från de syften och värderingar som finns hos "mobiliserarna". Jag utgår från att detta är problem som kommer upp i dagens diskussion.

I denna introduktion kommer jag nu först att ge en mycket kort översikt kring mobiliseringsförsök som delvis blivit förebilder i Sverige. Därefter gör jag en genomgång av egna och andras erfarenheter av mobilisering.

Några mobiliseringsförsök

Under 60-talet började myndigheter på olika håll i västvärlden, framförallt i USA, England och Holland att använda sig av aktionsforsknings- och samhällsarbetsmetodikerna för att angripa sociala problem.

USA

I USA startade de federala myndigheterna kriget mot fattigdomen. Participation eller gettobefolkningens deltagande och aktivering sågs som ett sätt att komma över befolkningens apati och tomhet. Man betonade att fattigdomen inte var så mycket en fråga om brist på materiella resurser, som en fråga om maktlöshet. Genom att låta de fattiga själva styra sina institutioner, skulle de få självrespekt. Myndigheterna satsade alltså på att utbilda och mobilisera de fattiga för att de skulle bli bättre i stånd att förbättra sin situation och utnyttja de samhälleliga resurserna. De fattiga skulle själva få medverka i planeringen och man skulle ta hänsyn till deras önskemål. Genom programmet hoppades man att det skulle gå att anpassa de fattiga till det normala amerikanska samhällslivet.

England

I England utvecklade inrikesdepartementet i samarbete med kommuner och universitet i slutet på 60-talet ett omfattande saneringsprogram för vissa slumområden (det s k CDP-programmet). Detta program var inspirerat av kriget mot fattigdomen i USA. Samhällsarbetare och aktionsforskare skulle bli organisera och aktivera lokalbefolkningen och uppmuntra ett större samarbete mellan institutionerna och olika volontära organisationer. Programmet byggde alltså på en mobilisering av lokalsamhället och hjälp till självhjälp. Närsamhällets sammanbrott sågs som ett sammanbrott för smågrupperna. Syftet var att förstärka det sociala nätverket och stimulera självbärande processer. Därigenom skulle man åter få människor att tillhöra "stabiliserade" grupper där den informella sociala kontrollen kunde återskapas. Detta betraktas som det socioterapeutiska syftet med samhällsarbete som social metod. Syftet var också att åstadkomma en bättre planering genom att involvera målgruppen i processen och genom att minska avståndet mellan beslutsfattare och de som omfattades av åtgärderna. Programmet var också ett försök att finna billigare metoder för att angripa de allvarliga slumproblemen.

Holland

I Holland har myndigheterna försökt mobilisera befolkningen inom vissa områden för att bli åstadkomma en bättre social anpassning i de urbana miljöerna och för att integrera invandrargrupper m fl. Genom samhällsarbete har man velat dra in befolkningen i planeringen av social- och välfärdsservicen. Man har velat få befolkningen att bättre utnyttja befintliga resurser eller att själv utveckla nya och man har velat påverka människors hållning till deras sociala omgivning. Liksom i USA och England har samhällsarbete i Holland efterhand fått en mera institutionaliserad form med syftet att göra befolkningen mera mottaglig för olika välfärdsanordningar och skapa förtroende för samhällsinstitutionerna.

Sverige

De mera offentliga mobiliseringsförsöken i Sverige är av ganska sent datum. De går vanligen under benämningarna: grannskapsarbete, samhällsarbete, deltagande i social planering och aktionsforskning. Metoderna

påminner mycket om de som tillämpas i USA, England och Holland. Liksom där finns det dock olika riktningar. I princip kan man urskilja två huvudlinjer. Den ena betonar i första hand kommunikationen och samverkan mellan offentliga institutioner, allmänhet och ideella organisationer. Den uttrycker en effektivitetssträvan hos institutionerna. Mobiliseringen syftar framför allt till ökad information och informationsmottaglighet.

Den andra riktningen betonar organisering och mobilisering på gräsrotsnivå. Dvs ett arbete med lokala befolkningsgrupper för att stimulera till ökad interaktion och uppbyggnad av någon sorts basorganisationer eller lokala grupper, genom vilka eftersatta människor kan formulera sina krav och önskemål och själva agera för förändringar.

Det har gjorts en del försök att få invånare att delta i t ex stadsplaneringen. Det har dock blivit misslyckat vad gäller mobilisering och deltagande av de breda grupperna. Det har i första hand varit välutbildade som kommit för att delta. Min hypotes är att detta bl a kan bero på att det inte funnits en social bas för de politiskt fattigas deltagande och att det inte heller ingått i programmen att verkligen först försöka stimulera uppkomsten av en sådan enhet, dvs mobilisering av dessa grupper. Dessutom gäller att folk som inte är vanda att ha något inflytande inte trott att de nu plötsligt skulle få det. Man har inte trott att man kunde påverka resultatet. (Detta senare är belagt i ett par fall.) Dessa experiment pekar, enligt min mening, i vissa fall på en bristande förståelse för deltagandets förutsättningar eller en ovilja eller oförmåga att ta hänsyn till det.

Med utgångspunkt bl a från egna erfarenheter av arbetet i Rosengård i Malmö, ska jag nu försöka belysa dessa problem. Därmed hoppas jag kunna konkretisera min framställning.

Mobilisering av en lokalbefolkning

Rosengård

Rosengård är en stadsdel av s k sovstadskaraktär. Där finns de sociala och miljömässiga problem som ofta utmärker dessa områden. I Rosengård levde när vi började (och lever) många unga barnfamiljer som sinst emellan inte hade allt för mycket kontakt. Kontakten mellan barn-vuxna-tonåringar-svenskar-invandrare, m fl grupper var också dålig. Hemmafruar, ensamma mödrar, pensionärer och handikappade tenderade att bli väldigt isolerade. Det klagades på negativa gängbildningar, bus, skadegörelse och småkriminalitet. Barnen fick dålig tillsyn och det var starka motsättningar och hårda tag mellan olika barn- och ungdomsgrupper. Området hade en mycket stor andel invandrare med bl a en hel del invandrade zigenare. Andelen socialhjälpstagare var stor och barnvårdsärendena ökade på socialbyrån. Det kom också rapporter från Barnpsyk om ett onormalt stort antal patienter från Rosengård. Skolans och polisens rapporter var negativa, osv. Bilden av det moderna Rosengårds sociala miljö var alltså mörk. Det kom också stark kritik mot områdets fysiska utformning, framför allt mot brister i barnmiljön.

Vår målsättning

Målsättningen för vårt fältarbete blev att bidra till en bättre miljö genom att stimulera kontakten mellan invånarna och genom en form av basorganisering. Därigenom skulle det skapas bättre förutsättningar för att befolkningen själv skulle kunna förbättra situationen, själv medverka till för dem önskvärda förändringar. Vi hade alltså uppfattningen att problemen borde angripas genom att man i första hand mobiliserade invånarnas egna resurser, så att de från egna utgångspunkter kunde angripa för dem negativa förhållanden.

Initieringsfasen

Utgångspunkten för denna mobilisering var att man skulle tillvarata alla tillfällen för invånarna för att då stimulera interaktionen. Därigenom skulle kontaktagande och samarbete underlättas. Men eftersom det inte fanns några naturliga träffpunkter i området och då både väderlek och psykologiska mekanismer försvårade kontakt i den befintliga miljön, blev det nödvändigt att skapa tillfällen då människorna kunde mötas och lära känna varandra.

Vi använde oss av olika metoder. Vi arrangerade t ex utflykter för barn, föräldrar och andra vuxna tillsammans. Det visade sig vara ett bra sätt att sammanföra folk. Människor träffades då under avspända former och var tillsammans med om något som gjorde det lättare att börja prata. Det hände alltid också saker som löste upp den annars rätt vanliga reserverade hållningen. Man kom närmare varandra på utflykten och fick några gemensamma upplevelser. En utflykt uppfattas vanligen också som något positivt av alla. Utflykterna följdes sedan upp med olika arrangemang som skulle förstärka kontakten.

En träffpunkt på gården

Efter en längre tid lyckades vi också få bostadsföretaget (MKB) att ställa en del tomma lägenheter till förfogande för hyresgästaktiviteter. Dessa lägenheter, som vi har kallat hemvister, fördelades så att varje gård (husen är grupperade i gårdar) fick sin lokal. Strävan var att göra denna till gårdens naturliga träffpunkt. Verksamheten som de olika invånargrupperna satte igång (den s k Sofiaverksamheten) byggdes upp kring målet att skapa en mera stimulerande och trygg barnmiljö, samtidigt som det skulle öka vuxenkontakten och de vuxnas engagemang i de gemensamma angelägenheterna.

Initiativgruppen

De första grupperna av aktivitetsledare och deras familjer, som s a s satte igång det hela, kallar jag för intitiativgruppen. Det är i första hand genom initiativgruppens verksamhet som aktiviteterna senare har utvecklats och allt fler invånare engagerats.

Initiativgruppen formades genom utflyktsverksamheten och genom de olika mötes- och andra aktiviteter som kom till stånd under vårt fältarbete. Initiativgruppen har medvetet arbetat med att engagera alla boende i deltagande och utvecklande av områdets aktiviteter. Man har försökt tillvarata de tillfällen då människor möts, t ex i tvättstugan, vid sandlådan, i garaget, på föräldraträffen i skolan osv. Man har arrangerat situationer som skulle underlätta kontakten, t ex gårdsfester, möten kring gemensamma problem, såsom skötseln av

fastigheten, stölder i garagen m m. Genom barnen, som är lättast att nå, har man skapat kontakt med föräldrarna och mer eller mindre bra lyckats engagera dem i någon aktivitet.

Grannskapslokalen

Den gemensamma lokalen har därvid visat sig vara mycket värdefull. Den är ett neutralt ställe där man kan mötas utan att riskera vidare förpliktelser jämfört med t ex när man bjuder in grannen på kaffe i bostaden. De boendes bristfälliga kontakt gör att de har liten information om varandra och har därför svårt att bedöma resultatet av kontaktinbiter. Det kan ju visa sig att man själv och grannen inte har så mycket gemensamt, att man vill ha fortsatt umgänge, att inbiter kan komma att leda till krav av olika slag osv. I hemvisten har man större möjlighet att söka sig fram till de kontakter man önskar ha. De tätare relationerna får en chans att växa fram under ens egen kontroll. Det bör i detta sammanhang också noteras att träffpunkterna är vanliga lägenheter i husens bottenvåningar. Det är min erfarenhet att detta har en viss positiv betydelse jämfört med t ex gemensamhetslokaler nerstoppade i slutna källarum. Hemvisten ligger så att man kan se att det är något speciellt där. Det är målat på fönstren, sitter affischer m m. Man kan se in när man går förbi, se att det är aktivitet på gång, vem som är där osv. Folk som sitter där inne kan vinka till dem som går förbi, öppna fönstret och bjuda in på kaffe. Det är ombonat och trevligt och man kan lätt slinka in och kolla läget och få fem minuters prat på väg upp till den egna lägenheten. Detta är naturligtvis i och för sig detaljer, men för en verksamhet som inte enbart appellerar till folk med specialintressen (typ tyngdlyftning eller frimärkssamling) utan syftar till ett bredare kontaktskapande, är det inte ovidkommande.

Några förutsättningar för mobilisering

Vi har i Rosengård kommit underfund med att det som litteraturen talar om som förutsättningar för samarbete ofta har stor relevans. När människor får en chans att komma underfund med att dom har gemensamma problem och behov ökar benägenheten till samarbete. Dessa problem och behov brukar oftast falla tillbaka på att man har ungefär

likvärdiga livsvillkor. Detta är också en grund från vilken man kan nå fram till och formulera gemensamma mål för samhandlandet. Men detta förutsätter naturligtvis också att människorna får en nära kontakt med varandra, kontakt ansikte mot ansikte. Många Rosengårdsfamiljer har genom aktiviteten kommit underfund med att man har betydelse för varandra. Det finns en rad områden såsom barnpassning, reparation av bilar och annan utrustning, vattna blommor under semestern, fylla i formulär etc, där man kan ge varandra ömsesidig hjälp.

Man har också lärt sig, att först sedan man gått samman för att angripa större problem, såsom förbättringar i närmiljön, fastigheternas skötsel osv, har man kunnat nå resultat. Det hör också till de välkända erfarenheterna, att en situation där en grupp befinner sig i konflikt med en motpart, verkar mobiliserande och sammanslutande. Det är genom konflikten och den gemensamma kampen som gruppen klarast uppfattar intressegemenskapen och behovet av att hjälpas åt.

Sofiaverksamhetens ständiga kamp för att överleva och striden om det kommunala stödet har därvid åtminstone haft det positiva med sig att det verkat mobiliserande. För bara ett par veckor sedan genomförde Sofiorna i detta sammanhang (dvs angående fortsatt kommunalt stöd) en demonstration genom Malmös city till Rådhuset. Demonstrationen samlade 200 barn, tonåringar och vuxna och genomfördes med stor entusiasm och kampanda. Den var en samling över alla partigränser, trots att den i första hand riktade sig mot socialdemokraterna, vilka, som enda parti, gått emot fortsatt kommunalt stöd till Sofia. Det visade på en enhetlig uppslutning kring ett gemensamt intresse: att försvara det man själv byggt upp.

Jämställdhet_viktigt

En annan viktig förutsättning för viljan till deltagande är, att de som samarbetar upplever att de inte riskerar att hamna i underläge i förhållande till andra grupper. Men erfarenheterna talar också för att samarbetet bör organiseras så att de grupper man ska fungera i inte blir alltför stora.

Stora grupper tenderar att bli opersonliga och det är svårt att få alla engagerade. Det är däremot inget som hindrar att många människor samarbetar, bara det sker i överblickbara former. Olika smågrupps-konstellationer kan sörja för detta.

Homogen befolkning

I Rosengård bor som sagt många unga barnfamiljer vars livssituation är ganska likartad. Det finns ett gemensamt intresse kring barnfrågor och det finns mycket man kan hjälpa varandra med. Man har också en gemensam hyresvärd att rikta sina krav emot och man har gemensamma intressen i striden om samhällsliga resurser. Det är på grundval av detta i förening med vissa praktiska och taktiska arrangemang, som mobiliseringen kunnat ske.

Det gäller vardagsproblem

En mobilisering måste starta med utgångspunkt i befolkningens eller gruppens vardagliga problem, de problem som engagerar dem, och som de själva upplever dem. Vi måste börja samtala om vardagsupplevelserna och de konkreta erfarenheterna. Vi måste använda ett språk som motsvarar den aktuella situationen och gruppens egna erfarenheter och sätt att uttrycka dessa. Genom att dra fram problemen i dagsljuset och få dem koncentrerade och diskuterade, blir de en utmaning som kräver vidare kunskap och handling. Mobilisering är att få gruppen att svara på denna utmaning. Problemet är att bryta handlingsförlamningen, som ofta finns på att strukturen ger de politiskt fattiga intrycket, att all aktivitet för att förändra är lönlös. Det tjänar inget till att engagera sig, det leder ingen vart, resonerar många. Denna pessimism är inte ogrundad. De politiskt fattiga är numera ofta också socialt desorganiserade och har liten erfarenhet av att själva eller tillsammans med likar kunna förändra sin situation. Det är vanligen andra som uppifrån åstadkommer förändringarna.

Man måste tro på det man gör

Mobiliseringen måste börja med att skapa en tro på att förändringar är möjliga. Tror man inte på förändringar är det naturligtvis lönlöst

att börja ifrågasätta. Men en medvetenhet om den egna förmågan och ett ökat självförtroende kan börja utvecklas, när man upplever gruppens styrka, då man går samman och organiserar sig. Sammanlutningen hjälper de politiskt fattiga att komma underfund med vilken hjälp de kan ge varandra. Det skapar en bas för självaktiviteten.

Börjar med kortsiktiga lösningar

Aktiviteten utvecklas sedan kring angelägna, omedelbara och på kort sikt realiserbara frågor och mål. Genom att bli involverad i detta förändringsarbete börjar deltagarna tro på sig själva, uppleva sin egen förmåga, uppleva vi-känslan m m. Det är erfarenhet och exempel som gruppen kan sprida vidare till allt flera i området. Genom denna aktivitet blir dessa människor också exempel för sig själva, exempel på deras möjligheter.

För en bred mobilisering krävs i regel att rörelsen omfattar många aktuella frågor. En eller ett par ger sällan tillräckligt mobiliseringsunderlag och det är i vart fall ej tillräckligt för att permanenta en aktivitet. Mobiliseringen kring en speciell fråga slutar med den frågans lösning eller aktionens bakslag. Det måste finnas en "regnbåge" av frågor att agera kring för att hålla aktivitetsnivån uppe. Men gruppen måste börja med de lätta frågorna för att snabbt nå konkreta resultat. Konkreta resultat, utan för lång väntan, är viktigt för att hålla rörelsen igång. En taktik som drar ut på tiden blir ett påhäng för gruppen och bör undvikas, speciellt i inledningsstadiet.

Gruppen lär känna sin verklighet

Efterhand som gruppen utvecklar sin aktivitet och försöker genomföra förändringar, lär den också känna allt mera av sin verklighet. Härigenom kan den också utveckla handlingar som prövar nya möjligheter, som överskrider det som man tidigare har erfarenhet av. Därmed finns också möjligheter att skapa alternativ till de traditionella lösningarna.

Hur får man folk att starta en dialog?

Men mobiliseringsproblemet i vårt samhälle, t ex i sovstäderna, är i regel steget innan den fas jag just beskrivit. Svårigheten är att överhuvudtaget få folk att starta en dialog. De politiskt fattigas maktlöshet och det samhälleliga undertryckandet av dem som självständigt handlande individer, har i många fall lett till att de internaliserat en uppfattning om sig själva som mindre begåvade, okunniga och omyndiga. Det är makthavarnas språk som talas till dem. Deras eget sätt att uttrycka sig och andra icke borgerliga kulturella uttryck, nervärderas och förtrycks. Problemen behandlas vanligen från helt andra utgångspunkter än deras. De får uppleva att i realiteten är deras egna erfarenheter inte mycket värda. Det är troligt att de därför ofta ser på sin situation genom makthavarnas "färgade glasögon". Därmed blir det hela en självuppfyllande profetia.

Social desorganisering

Den sociala desorganiseringen har också gjort det svårt att få igång en dialog människor emellan. I sovstaden dominerar det privatiserade familjelivet, som även det ofta tycks vara rätt tomt på dialog parterna emellan. På arbetsplatsen tycks det också bli allt svårare för de arbetande att föra en dialog sins emellan. Det har m a o blivit väldigt besvärligt att verkligen börja prata tillsammans. Vår tillvaro är ofta också så avpolitiserad att folk knappast vågar börja prata om de angelägna problemen, då de ju alltid har politiska dimensioner. Detta stimulerar inte människor till en kritisk och undersökande hållning. Man blir "ointresserad" av att undersöka de fundamentala livsvillkoren. Detta stimuleras emellertid om man börjar umgås i en grupp där det förs en dialog kring människors problem och framtidsstro.

Teknik för att sammanföra folk

För att få människor att överhuvudtaget träffas och prata använde vi oss, som jag nämnt, av olika metoder, såsom utflykter och mötesaktiviteter. När vi skulle samla folk till utflykterna gick det ofta till så att vi pratade med några barn eller ungdomar på gården och fick dem att engagera sina föräldrar. Vi byggde också vidare på olika kontaktpersoner och dem som de i sin tur kände. Dessa andrahands-

kontakter eller något annat gav oss anledning att komma på besök hos folk. Det var en viktig erfarenhet vi gjorde att man alltid måste ha en godtagbar anledning till varför man kontaktar människor. Detta blev också viktigt i det fortsatta arbetet. Vi måste kunna motivera vårt deltagande, vår kontakt med gruppen. Man måste också ha något att komma med som gruppen har nytta av. På något sätt måste man vara en resursperson som är användbar för gruppen. Annars har ingen speciell anledning att fortsätta kontakten.

Masos taktik för att väcka intresse

Vi hade av en holländare som heter Samuel Maso lärt oss en del knep för att få de boende vakna för att något var på gång. Hans taktik kan sammanfattas i fyra nyckelord: uppmärksamhet, nyfikenhet, intresse och handling. Först försökte vi att få folk att bli varse att något höll på att hända i området. Vi gjorde detta påtagligt, men de visste inte riktigt vad det var fråga om. Därmed skulle deras nyfikenhet väckas. Denna första nyfikenhet försökte vi sedan stegra till ett allvarligt intresse för vad som var i görningen. Genom att sprida antydda och irriterande budskap i området skapade vi oro och ovisshet, som för en del övergick i ilska. poängen var att folk skulle bli tvungna att ta reda på vad som hände för att stilla sin oro, nyfikenhet eller ilska. Tekniken, vilken jag här inte kan gå in på i detalj, lär dock bara kunna användas en gång i ett och samma område. Vi fick i alla fall med ganska enkla medel ett relativt gott resultat med Masos teknik.

Den personliga kontakten

Ett annat ännu bättre sätt att nå människor på, men väldigt krävande är genom den personliga kontakten. Det kan starta med att man vågar växla några ord i hissen, när man hämtar barnen på barnstugan eller i andra sammanhang då man möter sina grannar. Dessa kontakter kan man bygga vidare på systematiskt. Att sprida flygblad i folks brevlådor fungerar inte annat än hos dem som redan är involverade i aktiviteten, eller i alla fall har en viss kontakt på förhand. Då är det bättre att gå runt och knacka på dörrar och prata med folk. Efter en personlig kontakt kan man bestämma att gå tillsammans till mötet eller festen eller vad det nu är som är på gång.

Man måste känna trygghet i gruppen

Det är viktigt att dom som kommer med känner sig välkomna, att man bryr sig om dem, att de får personlig kontakt och att det finns intresse för deras frågor och problem. De redan aktiva måste personligen engagera sig i nykomlingarna, så att de blir hemmastadda och känner sig trygga i gruppen. Den som fått sitta för sig själv och lyssna på ett möte och bara mötts av ett mer eller mindre formellt mottagande, kommer sällan tillbaka. Det gäller att redan från början få människor förankrade i gruppgemenskapen. Det är viktigt för det vidare engagemanget.

Motiverad genom gemenskap

Om man ska bli motiverad för att delta, beror naturligtvis i första hand på om aktiviteterna gäller angelägna frågor. Men det är så mycket som konkurrerar om människors tid och engagemang och det måste därför vara frågor av hög angelägenhetsgrad, där gruppstödet känns väsentligt. Så är det i vissa tillspetsade sammanhang i hyresstrejksituationer och dylikt och det är viktigt för en mobiliserare att kunna dra nytta av dessa situationer för att få människor engagerade. Detta är en gammal folkrörelseerfarenhet, fast numera sällan tillämpad, att dessa konfliktsituationer är mobiliserande. Med utgångspunkt från en dylik situation kan människor involveras i en mera omfattande gemenskap. Gemenskapen behövs för att aktiviteten ska bli en naturlig del i ens vardagliga livsrytm. Detta kan i boendemiljön utvecklas till en social gemenskap, som ger direkt tillfredsställelse. Problemet är, att få människor har erfarenheter av detta och därför känner sig osäkra och rädda att bli beroende. Rädda att mista sin "frihet", en frihet som för många bara är en frihet till isolering.

En självbärande struktur

Efterhand som allt fler engagerade sig i aktiviteterna i Rosengård, bildade invånarna gårdsföreningar. Genom dessa driver nu de boende själva områdets verksamhet. Det representerar alltså en självverksamhet som de driver utifrån sina behov, kunskaper och intressen.

Men principen om självverksamhet är svår att få accepterad hos etablissemang. Traditionella beslutsfattare vill gärna styra och tillrätta-lägga. Man är tveksam till att låta sådana här grupper själva få disponera offentliga bidrag. Men det är en viktig förutsättning för spontana initiativ och ansvarstagande att grupperna har denna självkontroll. Man måste visa att man litar på folket. Det går inte ihop med styrning uppifrån. Då blir det som med den professionella problemlösningen som andra utvecklar och tar ansvar för. Men att låta människorna själva utveckla sina aktiviteter skapar en självförstärkande utveckling under det att de lär sig hantera de gemensamma angelägenheterna. Gårdsföreningarna följde inte de traditionella rutinerna. De litade på egna krafter och byggde upp något efter egna önsknings- och metoder. Initiativgruppen hade fördelen att befinna sig mitt ibland dem frågorna gällde. De var själva bland de boende med samma problem och resurser. De engagerade sig personligen djupt, vilket torde vara en av förutsättningarna. Det här är inte något man med byråkratisk distans kan syssla med måndag till fredag klockan 8 till 4. I Rosengård är de verkliga samhällsarbetarna de som ingick i initiativgruppen. Vår uppgift har varit att från början underlätta kontakten och uppmuntra bra initiativ samt vara ett stöd på olika sätt, kanske främst psykologiskt och genom att hjälpa till att få fram samhällsresurser till invånarnas disposition. Vår roll som mobiliserare är naturligtvis inte problemfri. Det har uppstått svårigheter i flera sammanhang. Här ska jag dock endast kort ta upp ett av intresse för frågan om en bred mobilisering.

Att inte skapa en ny "elit"

Det är rätt naturligt att vi fick bäst kontakt med initiativgruppen. Ju mera kontakt vi hade med varandra desto bättre förstod vi varandra och desto trevligare var det att vara tillsammans. Risken med detta var att denna grupp skulle komma att utvecklas ifrån övriga boende och att vi skulle dra oss för att upprätthålla kontakt med så många som möjligt. Det är ju så mycket lättare att prata med dem man känner, som man har så mycket att prata med om och som pratar samma språk. Initiativgruppen kunde genom att den fick mera stöd, stimulans och information komma att utvecklas till ett slags avantgarde bland de boende. Därigenom skulle den få allt svårare att skapa ett brett engagemang i hela

invånargruppen. Det kunde t o m leda till en ökad splittring och intern motsättning mellan initiativgruppen och övriga, mellan aktiva och passiva. Man får alltså vara uppmärksam så att man inte bara koncentrerar sig på de aktiva. Initiativgruppen kan också själv komma att uppleva det positiva i samvaron och bli mindre engagerad i att aktivera så många som möjligt. Dess medlemmar lär känna varandra och upplever efterhand samhörigheten. Detta kan bli en alltför stark kontrast till den passivitet, rädsla och kanske negativism som gruppen möter när den försöker nå de andra, de många som inte är med från början. Detta leder till olustkänslor, som gör att man kanske efter en rad misslyckanden att engagera flera, drar sig för att gå i närkontakt med dem man skulle nå. Initiativgruppen kan då i stället utveckla inåtriktad aktivitet och bli sig själv nog. Då utvecklas den alltmera från de övriga och isoleras. Det blir då svårt för utomstående att komma in i gruppen även om de vill. Därmed har gruppen misslyckats med sin funktion att vara en som stimulerar uppkomsten av en bred social bas för aktivering.

Lokalt resursutnyttjande

Sofiaverksamheten har medfört ett bredare lokalt resursutnyttjande. Genom de fungerande invånargrupperna har områdets resurser också kunnat användas i större utsträckning av de boende. Skolans, fritidsförvaltningens, bibliotekets m fl institutioners lokaler och utrustning har nu kunnat användas av invånarna i deras egen organiserade form. Detta tack vare att man som organiserade grupper kunnat ställa krav och själva ta ansvar för sina aktiviteter. Man har vunnit respekt hos institutionerna och därigenom mötts av mindre rädsla och restriktioner. I stället har det gått att få samarbete, som gett invånarna tillgång till resurserna på ett annat sätt än tidigare enskilt, var för sig. Men viktigare än detta är, enligt min mening, den personliga utveckling som skett hos de deltagande.

Förändrad närmiljö

En av invånarnas kritik mot det egna bostadsområdet har gällt den dåliga barnmiljön både fysiskt och socialt. Fysiskt har det gällt torftiga lekplatser och bristen på inomhuslekplatser. I samband med att de

statliga miljöpengarna kom, startade Sofiagrupperna en kampanj för att förmå värden att bygga en kvarterslekplats inom deras bostadsområde. Man hade flera konfrontationer, påtryckningar och diskussioner innan det lossnade och värden gick med på att bygga en lekplats. Genom att det nu fanns aktiva invånargrupper, kunde de boende (dock inte alla) själva medverka i lekplatsens utformning och uppbyggnad. De bildade arbetsgrupper och gjorde egna ritningar och en stor grupp var sedan ute en lördag och söndag och hjälpte till med bygget. Genom de boendes medverkan kunde lekplatsen få en utformning som gjorde den mera funktionellt anpassad till områdets aktuella behov och önskemål. I samarbete med byggnadsarbetarna och förmännen kunde man (dock inte friktionsfritt) under byggandet göra vissa justeringar och anpassa lekplatsen efter konkreta erfarenheter av vad som fungerar och inte fungerar. Det har också en psykologisk betydelse att de som ska använda lekplatsen också har medverkat vid dess tillkomst. T ex förhåller sig ungdomarna på ett annat sätt till den här lekplatsen än till de som de enbart blivit hänvisade. Denna Sofialekplats är f ö inte bara en lekplats i den meningen att den bara är till för barn och ungdom. Den är också byggd för vuxna.

Den personliga utvecklingen

För den engagerade i Rosengård har aktiviteten betytt en personlig utveckling genom att idéer om samarbete, social gemenskap, ömsesidig hjälp m m förvandlas från abstrakta termer till konkret verklighet. De har blivit begrepp som införlivats med den personliga erfarenheten och därmed blivit väsentliga för bedömningen, för individens vidare ställningstaganden. Deltagarna har själva kommit underfund med relevansen av idéerna, kommit underfund med vilka intressen de har tillsammans och deras kollektiva förmåga att göra något åt sin egen situation. Det har lett till en ökad tro på dem själva och därmed en vilja att gå vidare.

Exempel på medvetandegörandeprocessen

Det finns många exempel på hur de aktiva nått fram till större medvetenhet genom sitt aktiva handlande. Jag ska nämna ett par. Sofiaverksamheten kan bl a studeras som ett exempel på en strid om sam-

hällleliga resurser. Vem fördelar, vem bestämmer över och vem drar nytta av det samhällleliga arbetet? Befolkningen som bor i de aktuella kvarteren i Rosengård har gång på gång fått gå ut i strid för att få kommunen att bidra med ekonomiska resurser till deras verksamhet. Under dessa aktioner har de agerande fått insikt i de kommunalpolitiska förhållandena. Dom har lärt sig en hel del om hur den kommunala förvaltningen fungerar, hur de politiska partierna arbetar, om politiker- nas beteenden, om hur olika samhällsintressen gör sig gällande i striden om samhällsresurserna. Rosengårdsbefolkningen som är eftersatt t ex vad det gäller kulturella utbud, har bevittnat hur kommunen bygger en stor konsthall i en av de borgerliga stadsdelarna, medan de själva fått kämpa hårt för en bråkdel av resurserna till egen "kulturell" verksamhet. (Däremot byggde kommunen en motorväg inpå knutarna i Rosengård, medan den stoppades i en annan högborgerlig stadsdel.)

Sofiafolket har aktionerat genom att försöka skapa opinion för sin sak. Dom har gjort namningsamlingar, uppvaktat politikerna i stadshuset, ringt hem till dem, bjudit dem till Rosengård, tagit kontakt med journalister, ordnat presskonferenser, medverkat i radio- och tv-program, agerat på sammanträden hos de politiska nämnderna, ordnat möten, gjort egna tidningar, flygblad och affischer och försökt skapa opinion i byråkratin genom kontakter med vissa tjänstemän, s k nyckelpersoner. Allt detta kan beskrivas enligt praxismodellen: man upplever problem, diskuterar hur man kan angripa dem, bestämmer sig för en handlingslinje, prövar den i konkreta aktioner, gör erfarenheter som leder till mera diskussion. Individens dras in i en process som får honom att börja reflektera över saker som han kanske annars inte kommit att tänka på, de egna erfarenheterna vävs ihop med andras. Man börjar analysera händelserna och situationerna, man vill få mera kunskap, man skaffar sig mera information, lägger upp nya planer, gör nya försök och drar där- efter sina slutsatser. Så fortskrider processen. Genom att gå samman har Sofiafolket kunnat agera samfällt och kämpa för sina intressen på ett sätt som inte varit möjligt för den enskilde själv. Tidigare erfarenheter har lärt dem att ensam är svag. Enskilt knorr och påstötningar hos hyresvärdens, myndigheterna eller politikerna har sällan lett till förändringar i överensstämmelse med deras önskemål. Nu har man gjort erfarenheter av att något kan göras om man går samman i kollektiva

aktioner. Därmed har man också blivit mera medveten om den kollektiva arbetsformens politiska innebörd. Man har också genom konfrontationer med det politiska systemet fått en bättre förståelse för det politiska spelet, vems intressen som väger tyngst, hur olika organisationer arbetar osv. Man har också börjat systematisera sin kunskap och tränga djupare genom att starta studiecirkel i de här aktuella frågorna. Slutligen har man genom aktionerna också fått kontakt med andra människor och organisationer med liknande problem och erfarenheter och man har börjat se olika frontlinjer i samhället. På dessa erfarenheter kan dom bbygga vidare.

Kvinnofrigörelse

Ett annat uppmuntrande exempel är kvinnornas engagemang och utveckling. Jag menar att Sofiaverksamheten har haft en speciell betydelse för kvinnorna i området och då i första hand för hemmakvinnorna. De drivande i initiativgruppen var alla kvinnor, och kvinnor har sedan kommit att spela en mycket aktiv roll i verksamheten. Många kvinnor har genom sitt engagemang i gårdsföreningarna kunnat bryta en invand, passiviserande hemmafruroll, blivit utåtriktade, samhällsmedvetna och byggt upp ett nytt självförtroende. Orädda vågar de nu säga sin mening på föreningsmöten och stormöten och ta på sig uppgifter som traditionellt brukar falla på männen. Många fina initiativ har kommit från kvinnorna, som framförallt genom att hemvistena har aktivitet under dagtid, fått en ny social bas i umgänget där med andra kvinnor. I flertalet av gårdsföreningarnas styrelser är kvinnorna i majoritet, vilket ju inte hör till vanligheterna i föreningssammanhang (bortsett från kvinnoföreningar naturligtvis).

Handling är grund för kunskap

Människan utvecklas alltså genom att förändra sin situation. Om man verkligen vill förstå sin verklighet och nå kunskap om alternativ, måste man pröva den genom att förändra den. Först då får man ett bredare perspektiv på tillvaron. I och för sig kan man nå indirekt kunskap via andras erfarenheter. Men vill man verkligen lära känna hur en persika smakar måste mansjälva bita i den. Utan egna erfarenheter framstår alternativen som abstrakta idéer. Av detta torde skillnaden mellan självaktivitet och professionell hjälp och service stå ganska klar. Vi måste arbeta med människorna, inte för dem.

II:6 Ronny Svensson: Går det att aktivera människor om de bara får vara "rådgivare"?

I detta papper använder jag inte opponentrollen till att hitta så många "detaljfel" som möjligt i Ronnby's papper i sann, destruktiv akademisk anda eller till att misstänkliggöra författarens avsikter. Oprecisa och lite svagt underbyggda resonemang tolkar jag inte ensidigt som uppenbara luckor i analysen. Jag försöker istället - på det korta utrymme som står till mitt förfogande - att koncentrera mig på vissa huvudpunkter i Alfs papper i syfte att om möjligt utveckla eller fördjupa vissa resonemang. Jag kommer också att ställa en del frågor med den avsikten att försöka bredda analysen av samhällsarbete och mobilisering.

Eftersom jag delar de huvudsakliga värderingar som Ronnby gett uttryck åt i sin promemoria blir mitt korta bidrag knappast ett "motinlägg" utan snarare en kommenterande "bilaga".

Motsättningar mellan etablerade och oetablerade folkrörelser

Alf menar, vilket framgår av hans papper, att det inte finns någon principiell motsättning mellan samhällsarbete-självverksamhet å ena sidan och politiska partiers och skilda folkrörelserns arbete-intressen och mobiliseringsverksamhet å den andra. I huvudsak håller jag med om detta om man förutsätter att båda syftar till att aktivera politiskt och ekonomiskt passiva respektive svaga grupper och individer, där slutmålet är att människor i solidaritet får ett huvudinflytande över främst de egna livsvillkoren. Denna förutsättning kan dock inte alltid gälla, särskilt inte i ett samhälle med starka klasskillnader.

Alf menar dock att de etablerade folkrörelsernas arbetsmetoder och bristande förmåga att mobilisera stora grupper gör det nödvändigt att söka nya former för människors politiska mobilisering. Därför behövs, enligt honom, olika former av samhällsarbete. Men jag finner det viktigt att här understryka, att en alternativ mobilisering då endast bör riktas mot grupper med vars intressen man allmänt sympatiserar samt har en låg initial självverksamhet.

Men när man startar en alternativ mobilisering - i detta fall ett samhällsarbetsprojekt - måste man vara medveten om att folkrörelser och partier samt en del andra organisationer i självförsvaret kan gå till motvärn mot en sådan verksamhet. Därför är det viktigt vilken strategi man väljer och att man noga analyserar orsakerna till motaktioner eller konflikter innan samhällsarbetet organiseras upp. Inte sällan uppstår konflikter där de etablerade rörelserna kritiserar ett aktiverande samhällsarbete, försöker stoppa projektet eller gör allt för att utdefiniera de aktiva i processen.

Ibland kan dessa motaktioner bero på en rädsla för att den egna organisationens inaktivitet skall blottas för en större grupp människor. Man är rädd för att den nya och främmande aktiviteten skall bli alltför framgångsrik eller att andra värderingar än den egna organisationens skall slå igenom i en viss fråga, exempelvis saneringsfrågan. Ytterligare orsaker kan vara rädsla för den egna organisationens fortbestånd eller svårigheter att kontrollera den nya situation som kan växa fram genom ett samhällsarbetsprojekt. Ofta riktas samhällsarbetsprojekt mot problem och miljöer som de etablerade organisationerna har ett visst ansvar för eller inte förmått hindra. Detta gör situationen lätt konfliktfylld och vi har nu många exempel på sådana händelser runt om i landet.

SAP:s bemötande av miljörelsen och fronten mot avfolkningen, som fanns för några år sedan, samt Hjalmar Mehrs utnyttjande av en stadsdelsförening som sköld mot "almfolket" är samtliga exempel på vad som händer när alternativa mobiliseringsformer och oetablerade folkrörelser växer fram. Historien upprepar sig på denna punkt. Konflikterna mellan SAP och miljörelsen är tragiska på så sätt att båda organisationerna egentligen riktar sig mot samma grupper, har flera principiella mål gemensamt och kämpar för de minst privilegierade i samhället. Lokalt förekommer dock ett ökat samarbete i konkreta frågor mellan "fotfolket" i SAP samt miljörelsen.

Jag skulle varit glad om Alf något mer uppmärksammat dessa problem och orsakerna till de fenomen han själv påtalar. Jag skulle också varit glad om det aktuella pappret också tagit upp frågorna om hur man i ett

samhällsarbete eller i ett aktionsforskningsprojekt skall förhålla sig till denna typ av konflikter.

- a) Skall man försöka få med sig etablerade organisationer i "trakten" redan från början och utgå från att de har gemensamma intressen (innan ev motsatsen hunnit konstateras)?
- b) Skall man försöka överbrygga den här typen av motsättningar genom sitt agerande - om man utgår från att konflikterna inte är av antagonistisk karaktär?
- c) Skall man som strategi välja att förtydliga konflikterna genom att provocera fram fler reaktioner-händelser som ännu klarare belyser den situation som gäller eller
- d) skall man underordna sig den mobiliseringsintresserade" primärgruppens krav på agerande utifrån dennas aktuella strategi och utgångspunkter?

Försök med planeringsdemokrati - många besvikelser

Alf Ronnby är ytterst knapphändig när han refererar och bedömer de planeringsdemokratiförsök som gjorts i Sverige och i en del andra länder. Dessa försök har nämligen stort intresse för hur man skall kunna värdera samhällsarbetsprojekten och deras framtid. Jag skall därför ge några inblickar i de svenska försöken och diskutera orsakerna till att politiker och andra varit relativt samstämmiga i sin kritik samt i sina slutsatser. Slutsatser som jag emellertid menar är helt felaktiga.

En utgångspunkt som initiativtagarna till planeringsdemokratiförsöken (pl-förs - min förkortning) ständigt gått förbi och som är själva kärnan i en mobiliseringsaktion är svårigheten att aktivera tidigare passiva människor. Människor som vant sig vid att agera passivt i relation till olika samhällsförändringar kan inte mobiliseras hur fort som helst och på vilka villkor som helst. Följande omständigheter är centrala när man skall bedöma förutsättningarna för att planeringsdemokrati skall bli något positivt:

1. Att aktivera människor som tidigare varit passiva i samhällsfrågor tar en mycket lång tid - kanske upp emot 5-10 år. Att då sätta igång planeringsdemokratiförsök under en tremånaders- eller ettårsperiod vittnar om total okunnighet om människors villkor och orsakerna till passiviseringen. Som exempel kan nämnas att regionplanedebatten i Stockholmstrakten kring regionplan 70 avverkade två år innan den blev någorlunda bred och allmänt känd. Kortare kampanjer kring planerings- och samhällsfrågor måste nästan helt ifrågasättas om målet är att få människor att aktivt påverka sina livsvillkor i närmiljön.
2. Om befolkningen i en kommun eller stadsdel i förväg vet att de inte kan påverka genomförandet av de krav de kan ge uttryck åt under ett pl-förs. minskar naturligtvis lusten att engagera sig. Deras tidigare erfarenhet av samhällsengagemang är säkert inte uppmunrande. Att endast fungera som "rådgivare" utan makt att själv vara med om förverkligandet, vilket är en av garantierna för framgång, kan i värsta fall leda till ännu större passivitet jämfört med tiden före en "kampanj".
3. I vårt samhälle har vi byggt ut proffsfunktioner för att klara den enklaste lilla detalj som exempelvis lövkrattning, parklek samt lagning av droppande kranar. Trots att människor på sin egen fritid förmår att bygga komplicerade och gedigna fritidshus, energianläggningar, skapa nya bilkonstruktioner o s v tvingas de bli passiva i skötseln av samhället. Eftersom praktisk erfarenhet av fastighetsskötsel, kommunal budgetering m m är det bästa sättet att träna medborgarna i samhällsarbete i vid mening, blir bristen på sådan aktivitet starkt passiviserande. Endast ett fåtal har denna erfarenhet. Proffsfunktionernas utbyggnad har säkerligen inte skett i syfte att göra människor passiva utan för att ge så många som möjligt en hygglig samhällsservice. Detta hindrar inte att effekterna ändå varit negativa i påtalade stycken.

När vanliga människor själva får ta ansvaret för att sköta sina fastigheter (t ex bostadsrättsföreningar) eller den fabrik de arbetar på klarar de inte bara av detta utan aktiverar sig också i andra frågor vars lösningar har betydelse för den ordinarie verksamheten. Samhällsintresset växer mer eller mindre av sig självt.

4. Vid flertalet pl-förs har frågeställningarna utvalts uppifrån - ofta av en liten tjänstemannagrupp. Enbart detta kan bli passiviserande. Arbetsformerna har varit etablerade och skrämt iväg flera intresserade. Mobiliseringen har inte alls skett på villkor som varit acceptabla för en stor del av kommunmedlemmarna.
5. Om vi betänker att en rad fenomen i vårt kapitalistiska samhälle vart och ett bidrar till en allmän känsla av maktlöshet, hopplöshet, inaktivitet och brist på information är ju förutsättningarna för en framgångsrik aktivering mycket dåliga. Om pl-förs startas under sådana förhållanden blir uppläggningsen, varaktigheten och arbetsformerna särskilt viktiga och måste dessutom minutiöst anpassas till de villkor som ger vanliga människor en rimlig chans.

Ett antal misstag

Anledningarna till att politiker, tjänstemän och andra inblandade i de hitintills genomförda planeringsdemokratiförsöken i bl a Märsta, Nacka, Borås, Haninge och Kungälv värderat försöken som relativt misslyckade är att politikerna inte kunnat mobilisera så många människor och inte fått de planeringstips de önskat. Flera har dragit slutsatsen att det är meningslöst att försöka demokratisera planerings- och miljöfrågornas behandling längre än vad som redan gäller. Att på förutsättningar som beskrivits nedan dra sådana slutsatser är förstås inte alltför imponerande. Hur stora har chanserna att lyckas egentligen varit?

Det gemensamma med de officiella kommunförsöken har varit följande i uppläggningsen (med undantag endast på vissa punkter):

- a) Ett litet antal frågor har valts ut för debatt - i vissa fall en enda huvudfråga.
- b) Urvalet av frågor har gjorts i kommunledningens topp.
- c) I regel är det kommunala tjänstemän som tagit initiativet till försöken, valt frågorna och utformat kampanjfrågorna. Politiska partier och studieförbund har ofta varit utanför uppläggningsen.

- d) Informationsmaterialet har varit ensidigt och anpassats till de rutiner som gäller inom förvaltningen.
- e) Tekniska frågeställningar har dominerat över politiska värderingsfrågor och motsättningar och konflikter har sopats under mattan i informationsmaterialen.
- f) Arbetsformerna har varit ensidigt etablerade.
- g) Därtill kommer det som tidigare påpekats med rådigvarrollen, kampanjtiden etc.

Erfarenheterna av dessa aktiveringsprojekt bör vara av stor nytta för både aktionsforskningen och samhällsarbetsprojekten i framtiden.

Ett antal viktiga frågeställningar

Hur skall ett samhällsarbetsprojekt avgränsas?

Flertalet samhällsarbetsprojekt, som Rosengårdsarbetet i Malmö och Andra Långgateprojektet i Göteborg, har begränsats till lokala frågor i boendet. Detta är inte onaturligt. Om man vill aktivera människor i en miljö där relativt stor passivitet härskar är det säkert lättare att göra det genom att anknyta till dagsvillkoren i området där arbetet bedrivs än till förhållandena i exempelvis hela riket. Frågan är sedan hur det intresse som kan växa fram ur den diskussionen skall kunna kanaliseras till andra och på ett sätt mer avlägsna frågor. Det är ju dock så att villkoren för boende i ett delområde (gäller även trafik, service o s v) i regel bestäms utanför området, vilket gör det motiverat att vidga intresseperspektivet. Det senare kan också vara motiverat för att inte riskera att invånarna i ett område skall söka orsakerna till den dåliga miljön, passiviteten etc i sig själva eller i den egna miljön i första hand. Felaktiga slutsatser om orsakerna leder lätt till fortsatt passivitet. Om detta problem finns litet skrivet i de samhällsarbetsprojekt som avslutats eller pågått en längre tid.

Hur skall samhällsarbetarna (eller aktionsforskarna) kunna arbeta på kommunala eller statliga medel utan starka konflikter i arbetet?

I många fall blir det naturligt så att ett aktionsforskningsprojekt

eller samhällsarbetsprojekt leder fram till kritik av de etablerade institutionerna i samhället. Dessa organs beslut är ju ofta orsaken till de problem som sätter igång projekten. Det är svårt att lösa det problem, som uppstår i och med att de etablerade organen också finansierar merparten av projekten (åtminstone hitintills i Sverige).

- a) Skall man som samhällsarbetare eller aktionsforskare ta finansierernas parti misslyckas säkert projektet och man kanske till slut tvingas arbeta mot sina egna intressen och rasera förtroendet mellan sig själv och dem man arbetar med?
- b) Tar man parti för de förtryckta får man å andra sidan vara beredd att betala ett tänkbart högt pris för sin insats.

Det kan säkert vara svårt att ta ställning till en renodlad linje i frågor som dessa, men till syvende och sist undgår man förmodligen ändå inte konflikten. Att försöka vara en tredje, utanförstående part utan direkta lojaliteter åt något håll, torde inte vara möjligt. Det som här sagts utesluter naturligtvis inte att man i vissa projekt tillåts agera fritt från finansierarna eller kan få både finansierare och lokala medlemmar i en kommun att gå på samma linje. Det hade varit bra om Alf hade tagit upp de här problemen lite mer utförligt och konkret, för att ge andra och kommande projekt bättre underlag för en riktigare strategi. Omedvetenhet om de konflikter som kan möta samhällsarbetare eller aktionsforskare i början av ett projekt kan bli ödesdigert för hela projektet som sådant.

Förändringar är möjliga

Alf säger på ett ställe i sin uppsats att "mobiliseringen måste börja med att skapa en tro på att förändringar är möjliga." Detta kan säkert vara sant till en del men frågan är om det inte är lika viktigt att komma fram till vad som inte är möjligt och var de sannolika gränserna för samhällsförändringar går? Om det senare inte klarläggs eller diskuteras intensivt, kan ett projekt ge upphov till överdrivna förväntningar. Om de senare inte uppfylls, kan resultatet bli ännu större eller lika stor passivitet som tidigare. En realistisk bas för agerandet

(som det ibland tar tid att komma fram till) är säkert ett projekts bästa tillgång.

För att nå fram till var gränserna för förändringar går kan det bli nödvändigt att driva ett projekt så långt att projektets inblandade själva stöter mot hindren. Denna kunskap gör det kanske lättare att rasera dem eller ifrågasätta dem.

Konflikt mellan kommunala organ och samhällsarbetare-projektaktiva

Tidigare berörde jag kort konflikten mellan de i projekten aktiva samt finansiärer, exempelvis en kommunal nämnd. Bortsett ifrån att sådana konflikter ofta är oundvikliga och ibland önskvärda tror jag att det är väsentligt att försöka kartlägga de lokala organens faktiska ansvar och makt för respektive över vissa lokala förhållanden.

Lokala problem uppkommer som regel genom styrande beslut, som fattats utanför kommunen - i stat och privata företag. Att i ett sådant läge rikta huvudkritiken mot kommunen eller en kommunal nämnd är inte särskilt meningsfullt eller effektivt. Istället kan den situationen vara för handen, där både en projektgrupp och kommunen får ett gemensamt intresse att agera tillsammans mot en tredje part. Därför är det farligt att utgå från att ett visst projekt inte kan ha något gemensamt med den finansierande kommunen, att intressekonflikt alltid råder.

Några avslutande frågor

Alf Ronnby diskuterar i sin uppsats många principiella frågor men flera återstår att behandla vid en diskussion om mobilisering av passiva människor inom ramen för ett samhällsarbete. Jag vill avslutningsvis peka på några.

1. Är det så att någon form av självförvaltning är en förutsättning för att olika samhällsarbetar-aktionsforskningsprojekt skall leda till en permanent och stegrad aktivitet efter hand? Är självförvaltning en garanti för att "rådgivarrollen" skall kunna undvikas och verklig bred aktivitet från de många starta?

2. Hur och av vem skall projekt av den här typen initieras respektive betalas? Vilka begränsningar ligger i att samhällsarbetaren-aktionsforskaren ofta kommer utifrån?
3. Hur lätt kan det etablerade samhället ta kraften ur aktiva projekt genom olika ageranden och hur stor är risken att de blir ett "samhällets alibi"?
4. Hur skall en samhällsarbetare-aktionsforskare arbeta för att dels undvika en central roll i ett projekt och dels underlätta en övergång till permanent aktivitet på de boendes villkor?

II:7 Åke Sandberg: Samhällsarbete och samhällsplanering - en fråga om makt

(Åke Sandbergs föredrag presenteras i form av författarens "föreläsningssynopsis")

1. Samhälleligt förändringsarbete - tre verksamhetsformer

Aktionsforskning, samhällsarbete och samhällsplanering är alla exempel på metoder för medveten samhällsförändring, för samhälleligt förändringsarbete. Men det finns skillnader i resursstyrka.

Tre verksamheter: samhällsarbete, administration (planering), politik.

2. Ideal och verklighet

I idealet kontrollerar människorna gemensamt samhällets utveckling. Deltagande i planering och mobilisering genom samhällsarbete. En demokratisk självförvaltning inom demokratiskt beslutade ramar. Det finns många hinder för det.

3. Förändringsarbetets funktioner

Två scenarier: kolonisering
frigörelse

4. Något om verksamhetens framväxt

Efter konkurrenskapitalism och liberalism kommer den monopoliserade kapitalismens behov av planering, såväl inom företagen som i förhållande mellan dem - genom staten.

Först ekonomisk planering, nu social planering, en samhällspåverkande socialvård genom

- medverkan med information i planeringen, så att missförhållanden kan undanröjas

- samhällsarbete, grannskapsarbete och aktivering av människors resurser.

5. Begreppet demokratisk planering

Planering: människors medvetna kontroll av utvecklingen av ett system.
Tilläggsantaganden måste göras.

Demokratisk planering: människors medvetna och kollektiva självkontroll av utvecklingen av ett system.

Jämlikhet i deltagande och resurser. Objekt och subjekt.

Demokratisk planering på olika nivåer.

Gränserna måste klarläggas.

6. Samhällssyn

Samhället som

- resultat av medvetet handlande

- komplex helhet

- en kombination (en komplex helhet med egna lagbundenheter som bestämmer ramar för handlandet, men en helhet som är resultatet av människors arbete och handlande genom historien, och som kan förändras.)

Med det tredje synsättet blir det viktigt att skapa en genomskinlighet i förhållandet mellan struktur och handling. Att undersöka hinder för ett gemensamt självstyre, för demokratisk planering.

7. Hinder

Strukturella, institutionella och kunskaps-hinder: här behandlas strukturella hinder, som klarläggs genom teoretisk analys.

Ekonomiska hinder: koncentration av planeringsmakten, på alla nivåer, arbetsplatsen, företaget, staten.

Politiska hinder: statens funktion att lägga till rätta betingelser för vinstgivande produktion, i motsättning till funktionen som välfärdsstat med sociala mål.

Ideologiska hinder: ideologin legitimerar systemet, och formar människors verklighetsuppfattning, ambitioner, kunskapsnivå etc.

I produktionen: scientific management, i kombination nu med Human relations. Ideologierna passiviserar människor och står i motsättning till (växande?) krav på aktiva, kunniga människor i produktion och samhällsliv.

8. Strategier - exemplet arbetslivet

8.1 Tre förändringsstrategier

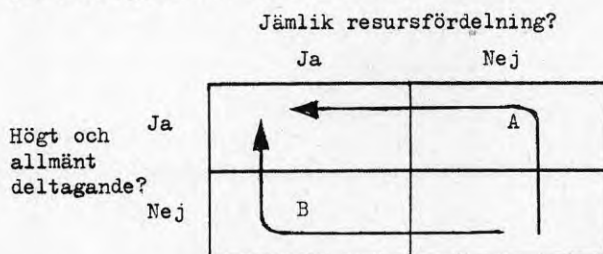
Vilken strategi för förändring man ser som önskvärd och möjlig hänger samman med samhällssynen.

Samhällssyn:	harmoni	pluralism	konflikt
Strategi:	kommunikation	konkurrens	kamp

8.2 Demokratisering

Två dimensioner: jämlikhet i deltagande och resurser

Två strategier och farorna med dem.

8.3 Tre kunskapsstrategier

Strategier för tillämpad forskning - måste tillämpas av någon.

Kommunikation, konkurrens och kamp.

Kritik av kommunikationsstrategin (elitstrategi för isolerade forskare) och konkurrensstrategi (skenbar likabehandling).

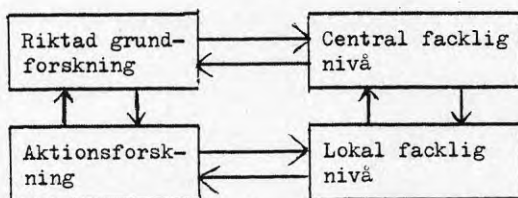
9. Några erfarenheter av arbetsformer och organisatorisk anknytning för aktionsforskning i arbetslivet.

Demos-projektet.

Metod: aktionsforskning och riktad grundforskning.

Samspel mellan dem, praxisforskning.

Samspel med olika organisatoriska nivåer.

En välorganiserad samarbetspartner, fackföreningsrörelsen. Försök anknyta till det vanliga fackliga arbetet, existerande resurser. Våra "arbetsgrupper" blev delvis "främmande element" i det fackliga arbetet. Gruppmedlemmar med mycket olika erfarenhet. Vi borde börjat samarbeta direkt med klubbledningen bl a för att få fram förstudie och studiematerial och sedan breddat arbetet. Detta var en av orsakerna till att "förhandlingsmodellen" inte fungerar helt. Det var en idé om ett "parallellt fackligt utredningsarbete" förankrat bland medlemmarna, och inriktat mot förhandlingar. Grundorsaken har att göra med den enorma resursskillnaden mellan facket och företagsledningen i ett samhälle av vår typ.

10. Utvecklingsmöjligheter i socialt förändringsarbete

Olika former av socialt förändringsarbete är under utveckling.

Vad är inte "bra" nu?

Samhällsplaneringen bör avteknokratiseras och möjliggöra mångas deltagande i arbetet. Oeh den bör inriktas mot demokratiskt satta sociala mål. Bl a en uppgift för fackligt medvetna planerare:

nya arbetsformer krävs.

Samhällsarbete måste utvecklas så att kortsiktiga och långsiktiga krav och mål knyts samman. Inte bara i huv'et på någon utan genom organisationer av olika slag.

Förändringar krävs också i den politiska verksamheten: sociala mål, decentralisering av kommunalt självstyre.

11. En möjlig helhetsstrategi?

En slags konvergens mellan demokratiserad planering och samordnat självstyre och samhällsarbete som knyter an till strukturella förhållanden. Illustrationer med hjälp av modeller presenterade av Edmund Dahlström och J P Roos.

Gemensamt (men ej oproblematiskt): en bred kontaktyta mellan forskning och praktik, många olika metoder för att lösa många olika problem.

12. Tre modeller

12.1 Den idealistiska modellen

Som ovan ett harmoniskt samspel i utvecklingen av de olika formerna för förändringsarbete.

12.2 Den teknokratiska modellen

Två grunddrag

- genom långsiktig social samhällsplanering undanröja missförhållanden och hinder för människors kontroll över sina livsvillkor,
- socialvården bidrar med erfarenheter som planeringsunderlag
- genom olika aktiverande metoder (aktionsforskning, samhällsarbete) stödja människors vilja och förmåga att lokalt och själva lösa sina problem.

Kritik: de sociala målen legitimerar en ostyrd utveckling, aktiveringen sker inom gränser som ej ifrågasätts.

12.3 Den utanförstående modellen

Avståndstagande från social planering och samhällsarbete.

Alternativet är politiskt arbete för medvetandegörande och mobilisering och akademiskt teoretiskt/empiriskt arbete för att klarlägga strukturer och gränser för demokratisering och på nödvändigheten av en grundläggande samhällsömdaning som inte kan ske i anslutning till de etablerade organisationerna på det sociala fältet.

12.4 Den demokratiska modellen - och dess gränser

Kritik är lättare än konstruktivt förslag. Men här ändå några avslutande reflexioner om främst samhällsarbete. Aktion och forskning är lika viktiga i aktionsforskning. Därför talar jag hellre om praxisforskning. Det teoretiska arbetet i anslutning till aktionsforskningen behöver uppvärderas för att klarlägga hindren - vilket har såväl teoretiskt (kunskapsutveckling) som praktiskt (bild av realistiska handlingsmöjligheter och vad som fordras för att förskjuta gränserna) värde.

I förstudien för aktionsforskning och samhällsarbete är det nödvändigt att dels på ett allmänt teoretiskt plan klarlägga vilka organisationer som i någon mån främjar det intresse som avses stödjas, dels på ett praktiskt plan finna och knyta an till dessa organisationer och deras sätt att arbeta. Frågan om dessa organisationers inre demokrati och dess utveckling blir central. Denna praktiska organisatoriska sida av samhällsarbetet måste också vidareutvecklas, och efter hand analyseras som en del i det teoretiska arbetet och utvärderingen.

Referenser

Framställningen bygger främst på

Åke Sandberg: En fråga om makt. Demokratisk planering och förändringsstrategier i organisationer och samhälle, Prisma 1975.

Där finns utförlig notapparat och förteckning över använd litteratur.

Därutöver är framställningen påverkad av rapporter inom

Demos-projektet, samt arbeten av bl a Bengt Abrahamsson och

Harald Swedner, Edmund Dahlström, Lars och Peter Dencik, Anders

Gullberg, Joachim Israel och Göran Therborn.

II:8 Lars Hjärne: Några reflexioner med utgångspunkt från Åke Sandbergs föredrag¹

Inledning

I programmet är mitt inlägg rubricerat som ett motinlägg. Eftersom jag i stort delar Åkes grundsyn kommer jag inte att polemisera mot huvuddragen i hans presentation. Jag har inte heller någon möjlighet att kritisera detaljer eftersom jag endast haft tillgång till tidiga utkast till föreläsningen. Jag har i stället koncentrerat mig på att peka på en del problem som främst har att göra med tillämpningen av Åkes forskningsmodell på bostadsområdesnivå. Jag kommer att ta upp några förutsättningar för samhällsarbete och aktionsforskning i bostadsområden och peka på några problem som man idag ofta saknar tillfredsställande lösningar på. I huvudsak kommer jag att begränsa mina synpunkter till aktionsdelen, men de äger i varierande grad tillämpning för samhällsarbete och samhällsplanering.

Man har inom aktionsforskningsdebatten hittills misslyckats med att klargöra aktionsforskningens och samhällsarbetets förutsättningar och möjligheter. Det saknas en aktionsforskningens metateori.

Eftersom det inte finns någon enhetlig definition av aktionsforskning har jag för det här tillfället försökt formulera min egen uppfattning av det på följande sätt: Aktionsforskning är att bedriva en förändringsinriktad och systematisk kunskapsproduktion med utgångspunkt från en (förment) underprivilegierad grupp eller kategoris intressen. Det innebär en direkt koppling mellan kunskapsproduktion och praktiskt handlande. Ett viktigt skäl att bedriva denna typ av forskning torde vara att forskaren upplever en situation där han/hon genom sina kunskaper eller färdigheter tror sig kunna handla eller göra det möjligt för andra (de underprivilegierade) att handla för att förändra sina villkor.

¹ Föreliggande paper är en skriftlig bearbetning av ett muntligt inlägg som jag höll på konferensen. I stort har jag behållit framställningens form men gjort en del språkliga utvidgningar och exemplifieringar som jag av tidsskäl inte hann gå in på på konferensen.

Förutsättningar och problem

I jämförelse med aktionsforskning och förändringsarbete inom produktionssektorn är det viktigt att framhålla boendets sekundära roll för att åstadkomma samhällsförändringar av mer genomgripande slag. Som Alf Ronnby och Carin Flemström uttryckt i en boktitel "kan samhället förändras genom socialt arbete?". Det förefaller tveksamt. Däremot kan samhällsarbete i bostadsområden mot bakgrund av utvecklingen inom produktionen, med koncentration och utslagning, vara betydelsefullt för att förändra villkoren för de allt större grupper som av olika skäl ställs utanför produktionen.

För genomförandet av en meningsfull aktionsforskning torde det vara viktigt att man analyserar motsättningar och konflikter inom det fält man skall handla. Ett problem är att förhållandena i ett bostadsområde inte är lika lätta att uttrycka i termer av grundläggande motsättningar som förhållandena på en arbetsplats. Ofta kan ytliga eller skenbara motsättningar överskyla mer grundläggande. Ofta framstår de kommunala myndigheterna, bostadsföretaget eller andra etablerade organisationer som motståndare, trots att de i vissa avseenden har likartade intressen. Ofta saknas analys av dessa förhållanden och man kan lätt läsa sig i en ofruktbar konflikt. Som flera tidigare påpekat kan det ibland i stället vara viktigt att söka koalitionspartner hos organisationer som vid en ytlig analys framstår som motståndare. Som Åke Sandberg understrukit i sitt anförande så krävs det teoretiska analyser för att klargöra dessa förhållanden.

Ett annat problem som hänger samman med förhållandena i bostadsområdena är svårigheten att finna en organiserad samarbetspartner. Intressegemenskapen mellan de boende är ofta ganska oklar eller ytlig, även i områden som idag vanligen betecknas som problemområden. Kontakterna mellan de boende är ofta svaga eller konfliktfyllda. Speciellt svårt blir detta om man bland de boende särskilt vill urskilja underprivilegierade grupper att arbeta för eller med.

Utan en organiserad och målorienterad samarbetspartner blir forskaren hänvisad till två alternativa handlingsvägar. Antingen kan han handla

utifrån sin egen, mer eller mindre välgrundade uppfattning om den potentiella partners intressen eller så försöker han själv organisera denna partner. I bägge fallen uppstår teoretiska, etiska och praktiska frågor som forskaren måste ta ställning till.

Om man väljer att handla utifrån en abstrakt intresseanalys ställs man bl a inför följande frågor:

- hur undviker man att förväxla sina egna handlingsmöjligheter, intressen och problembeskrivning med de berörda
- hur överför man handlingsinitiativet till de berörda
- man tar lätt på sig en expertroll som står utanför de berörda kontroll och som kan verka passiviserande, samtidigt som man ofta kritiserar berörda myndigheter för just ett sådant handlande.

Om man väljer att försöka organisera de boende ställs man inför följande frågor:

- hur löser man motsättningar mellan de berörda
- hur klarar man dokumentation och analys i det mödosamma organisationsarbetet
- hur klarar man sin egen försörjning under den period som man inte kan legitimera sin forskarroll
- hur kommer man mer permanent över de hinder som ligger bakom den ursprungliga frånvaron av organisering.

Slutligen något om problem vid resultatredovisningen från en aktionsforskning. Aktionsforskningen förväntas ge resultat på två plan. Dels vill man förändra situationen för dem man arbetar med (för), dels vill man presentera mer generaliserade erfarenheter i form av en rapport. Både om man lyckas i sin aktion eller misslyckas ställs man inför ett dilemma, i varje fall om man ser situationen ur ett konfliktperspektiv. Om aktionen lyckats stärka en undertryckt parts handlingsmöjligheter

eller maktsituation, riskerar man att en annan part kan uppfatta redovisningen som ett hot mot de egna intressena och agera för att skydda dessa. Under konferensen redovisades flera exempel på hur etablerade organisationer och myndigheter motarbetat samhällsarbeten. Om aktionen misslyckas, kan redovisningen av orsakerna till detta också uppfattas som hotfullt av en motpart, speciellt som svårigheterna sannolikt till större eller mindre del sammanhänger med relationerna mellan parterna. Hur klarar aktionsforskaren denna press?

III Projektbeskrivningarna på Vittsjökonferensen

III:1 Långgateprojektet i Göteborg (Gunnel Gustavsson och Christina Ottosson)

Projektets bakgrund

Långgateprojektet påbörjades i augusti år 1974. Bakgrunden till projektet var de ökade sociala problemen i ett saneringsområde i Masthugget i Göteborg. Vid denna tidpunkt upplevde personalen på den socialbyråkrets de dåvarande arbetsformerna som otillfredsställande och var villiga att pröva en ny metod - samhällsarbete. Sedan medel beviljats arbetade två heltidsanställda socialassistenter på projektet tillsammans med praktikanter från socialhögskolan.

Masthuggsområdet

Masthugget byggdes för ungefär hundra år sedan och utgjorde då en förstad. Idag är Masthugget till största delen en gammal stadsdel med ganska centralt läge och ett livligt affärs- och verksamhetsområde. Bebyggelsen är till stora delar densamma som vid sekelskiftet. Ombyggnad och modernisering har gjorts i vissa fastigheter, men många av de äldre husen har fått förfalla. I Masthugget bor främst ensamstående, ungdomar, män i mellanåldrarna samt pensionärer. Antalet barn är litet. Området är inte heller särskilt barnvänligt med sina få lekplatser och ganska starka trafik. Här finns många "gubbar", män med alkoholbesvär. Vidare är antalet gifta litet och småhushållen dominerar.

Långgateprojektets målsättning och verksamhet

Ett första delmål för projektet var att skapa en ökad kontakt mellan invånarna i området. Möjligheter till gemenskap och problemlösning skulle finnas i den närmaste omgivningen för att förebygga framväxten av sociala problem i området. För att uppnå detta syfte inrättades en lokal i området, som skulle fungera som en träffpunkt för invånarna i området. Samtidigt som invånarna informerades om att lokalen fanns intervjuades ett flertal hushåll för att få reda på de boendes behov av och förväntningar både beträffande lokalen och projektarbetet.

Lokalen, en halvmodern fyrarumslägenhet, blev mycket välbesökt. Femton till tjugofem invånare besökte träffpunkten varje dag. Bland besökarna dominerade barn, ungdomar, ensamstående män i mellanålderrarna och pensionärer.

Besökarna i lokalen tar del av informationen om aktiviteter i och utanför området, fikar, umgås, träffar kompisar, spelar pingis, läser tidningar, spikar m m. Ofta gör "gubbar" och barn saker tillsammans, t ex snickrar och målar. Många av besökarna kommer hit för att få sällskap och har exempelvis med sig dagens middag för att slippa äta ensamma hemma.

I lokalen hålls också möten och sammanträden. Diskussioner med barn och ungdom om snatteri, rökning, mobbning etc förekommer ofta. Studiebesök av olika slag är också vanliga. En dag i veckan anordnar aktiva invånare och projektet gemensamt olika program under kvällstid. Efter hand är det meningen att dessa verksamheter skall lämnas över till de boende själva.

Studie- och mötesverksamheten kom att spela en allt viktigare roll för de boende och för projektet. Långgateområdet är ett av stadens trettiofem saneringsområden. Det skall vara färdigsanerat i mitten av 1980-talet. Detta innebär att alla lägenheter då skall ha "lägsta godtagbara standard". Lägenheterna skall ha värme, varmvatten, avlopp, toalett, el, dusch, kyl och tillgång till tvättstuga.

Kommunens planer att sanera och renovera Långgateområdet resulterade i att många invånare upplevde stark oro för vad som skulle hända de hus de bodde i.

Projektets utveckling

Invånarna och projektmedlemmarna införskaffade tillsammans uppgifter om området, både historik och framtidsplaner. Detta arbete resulterade i arrangerandet av en utställning som tog upp dessa problem.

I januari 1975 anordnades en debatt- och informationsträff. Representer från berörda organisationer och ansvariga myndigheter bjöds in.

Cirka 200 personer i alla åldrar kom till träffen och deltog i en livlig debatt. Debattaftonen följdes upp av nya möten och diskussioner bland invånarna i området, och så småningom bildades en från projektet relativt självständig grupp - saneringsgruppen. De aktiva inom saneringsgruppen kom främst från de rivningshotade kvarteren. Gårdsträffar kom igång och en gemenskap utvecklades, där både "gubbar" och invandrare kände sig hemma. Sensommaren år 1975 stod det klart att vissa kvarter skulle rivas. Saneringsgruppen stod nu inför ett reellt hot. Gruppen kallade till ett stormöte för invånarna i hela Långgateområdet. Intresset att arbeta vidare var mycket stort även bland övriga invånare i området, och stormötet resulterade i att stadsdelsföreningen "Låt Långgatorna Leva" bildades. En arbetsgrupp bildades, som arbetade fram stadgar och mål. En styrelse och olika arbetsgrupper tillsattes.

Föreningen krävde bl a att få bli remissinstans i beslut som berörde Långgateområdet, att hyresgästerna skulle ha medbestämmande i renoveringsarbetet och att rivningskontrakten skulle slopas. För att förhindra att föreningen skulle komma att domineras av en elitgrupp, utsåg man en kontaktman i varje kvarter, som i sin tur skulle försöka få en kontaktman på varje gård. En arbetsgrupp producerade en tidning som tog upp det som var aktuellt för området och invånarna medverkade själva med artiklar och bilder. En boendegrupp samlade in material om områdets historia och nutid och anordnade diskussioner om vad konsekvenserna skulle bli för invånarna, om området sanerades. Försvinner tradition och gemenskap med grävskoporna?

En samrådsgrupp bildades med representanter från socialbyrån, Långgateprojektet och föreningen "Låt Långgatorna Leva". I denna grupp skulle man bland annat förbereda och planera hur gemenskapsarbetet skulle fortsätta, då projektet avvecklades. Efter hand har gemenskapsarbetet i ökad grad övertagits av stadsdelsföreningen, sedan socialarbetarna främst blivit samordnare och ansvarare för kontakterna med myndigheter och organisationer. Särskilt stadsbyggnadskontoret i Göteborg har ansett det vara angeläget att få fram och tillvarata de boendes synpunkter, både under remisstiden och vid planens genomförande.

Stadsbyggnadskontoret har betonat samhällsarbetets viktiga roll i samhällsplaneringen för att uppnå bortglömda sociala värden och för att skapa en ökad möjlighet till kommunikation mellan medborgare och planerare. Stadsbyggnadskontoret menar också att samhällsarbetet i Långgateområdet har resulterat i en ökad social aktivitet i området, som såväl under som efter saneringen kan verka för att den förbättring av levnadsnivån, som den statliga saneringsutredningen talar om, kan bli verklighet.

III:2 Östergårdsprojektet i Malmö (Hans Edward Roos och Bo Werner)

Östergårdsprojektets framväxt

Kvarteren Östergård och Österhus byggdes mellan åren 1916 och 1924. Kvarteren ligger i stadsdelen Kirseberg som blev en av Malmös första förstäder under mitten av 1800-talet, då industrialiseringsprocessen ledde till en omfattande inflyttning av arbetskraft till städerna. Befolkningsökningen i Malmö under åren 1910-1920 ledde till en brist på framför allt arbetarbostäder, vilket var ett huvudmotiv till att Östergård-Österhus-kvarteren byggdes. Området förslummades successivt, och i mitten av 1960-talet beslutade kommunen att renovera området. I samband med denna renovering startades Östergårdsprojektet.

År 1967 fann personal vid Socialförvaltningen att invånarna i Östergårdsområdet hade omfattande sociala problem och att dessa sociala problem ökade starkt. Samtidigt insåg man att det traditionella sättet att arbeta inom socialvården skulle vara verkningslöst i detta fall. Sociologer från Lund kopplades in för att kartlägga problemen i området. I samband med detta utarbetade socialarbetare och forskare ett aktionsprogram; varje åtgärd i upprustnings- och rehabiliteringsprogrammet skulle analyseras och utforskas noggrant. År 1969 utarbetades ett aktions- och forskningsprogram för det sociala rehabiliteringsarbetet, som huvudsakligen har finansierats av Byggforskningsrådet. Samma år bildades en projektgrupp. Arbete inom denna pågick från den 1 juli 1969 till den 30 juni 1973.

Projektets mål och verksamhet

Till projektgruppens viktigare målsättningar hörde arbetet att öka eftersatta boendegrupper resurser, att förbättra barnens förhållanden, att skapa ett icke-segregerat bostadsområde (genom att styra inflyttningen så att en socioekonomiskt integrerad miljö kunde byggas upp), att skapa goda kontakter mellan hyresgästerna, att ge hyresgästerna medbestämmanderätt över sina bostäder och sin närmiljö och att försöka höja hyresgästernas anspråksnivå och få dem själva att kräva att få sina behov tillgodosedda. De arbetsmetoder som aktualiserades

för att uppnå dessa mål var två nya former för socialt arbete och samhällsforskning, nämligen vad som brukar kallas samhällsarbete och aktionsforskning. Verksamheten i området riktade sig till alla invånare i området.

Projektgruppen arbetade med särskilt utsatta grupper i området, pensionärer, invandrare, grupper som hade problem med alkohol, narkotika och fattigdom och grupper som var kriminellt belastade. Detta arbete kan karaktäriseras som den individinriktade delen av det sociala program, som hade till syfte att åstadkomma "ett socialt fungerande kvarter" och att kompensera underprivilegierade människor med sociala åtgärder. I det individinriktade sociala rehabiliteringsprogrammet försökte man ge individen möjlighet att handla på eget ansvar. I stället för att ge kompensation skulle problemgrupperna lära sig att själva kräva att få sina behov tillgodosedda och att höja sin anspråksnivå. Det var en förutsättning för att det sociala arbetet skulle ge bestående resultat.

En annan viktig verksamhet i projektarbetet var barnverksamheten. Barnen i området kom ofta i konflikt med de vuxna och ansågs vara "problematiska". En stor del av arbetet bestod i att försöka förbättra relationerna mellan barn och vuxna. Projektgruppen försökte också genom en organiserad fritidsverksamhet ge barnen möjligheter till en meningsfull fritid. För detta arbete instruerades fritidspedagoger i grupper, och ett flertal aktiviteter ordnades. Projektgruppen etablerade samarbete och förmedlade kontakt med skola, fritidsgård, fritidshem, socialbyrå och flera andra institutioner och myndigheter. Föräldraträffar arrangerades, veckoslutsläger organiserades och studiebesök ordnades.

Ett av huvudmålen för Östergårdsprojektet var att skapa "ett socialt fungerande kvarter". För att uppnå detta mål var det nödvändigt med ett grannsamarbete invånarna emellan, som byggde på samverkan mellan hyresgästerna i området. Invånarna skulle få så mycket som möjligt att säga till om, när det gällde behovet om förändringar i området för att motivera dem till aktivitet och för att förhindra att de

kände sig styrda eller maktlösa. Projektgruppen kunde i detta avseende knyta an till traditioner som redan fanns i Östergårdsområdet. Sammanhållningen i området hade varit mycket stark, man umgicks mycket med varandra och man hade haft gemensamma fester.

Grannsamarbetet ägde framför allt rum inom ramen för arbetet inom Kvartersföreningen i Östergårdsområdet och inom de olika kommittéer, som var verksamma i anknytning till denna förening. De viktigaste av dessa var festkommittéen, fritidslokalkommittéen, pensionärskommittéen, tidningskommittéen, Österhuskommittéen och föräldrarkommittéen. Dessa kommittéer tog initiativ till en rad aktiviteter inom området och försökte också i flera sammanhang hävda invånarnas synpunkter gentemot de kommunala myndigheterna. Som initiativtagare till olika aktiviteter var de framgångsrika. Många olika typer av sammankomster och fester anordnades. De var ofta talrikt besökta och berikade livet i Östergårdsområdet. Tidningskommittéen gav ut en mycket uppskattad kvarterstidning ungefär en gång i månaden. Försöken att påverka myndigheternas handläggning av ärenden beträffande närmiljön kring bostäderna i Östergårdsområdet rönste framgång endast i några få fall, när det inte stod särskilt mycket på spel rent ekonomiskt. Hyresgästerna lade, utannågon egentlig framgång, bland annat ned mycket arbete på att påverka utformningen av Östergårds stora gårdsplan och på att intressera myndigheterna för att skapa en fritidsgård i Östergårdsområdet.

Ungefär två år efter det att projektgruppen hade börjat arbeta i området, under våren och sommaren 1971, genomfördes en intervjuundersökning i området. Intervjuundersökningen visade bland annat att huvudparten av invånarna i Östergård (80 - 90 %) haft kontakt med personalen i området. Bland dem som kände till Östergårdsprojektet sade sig 80 % ha en positiv inställning till projektgruppens arbete. Invånarna i Östergårdsområdet hade oftare deltagit i "politiska aktiviteter" (tala inför möte, kontakta myndigheter etc) än invånarna i ett kontrollområde i närheten av Östergårdsområdet. De som bodde i Östergårdsområdet var också mer positiva till att projektgruppen arbetade med uppgifter som låg utanför dem som socialarbetare och

hyresgästföreningar i regel sysslar med. Denna positiva inställning berodde troligen på att invånarna i Östergårdsområdet personligen fått stifta bekantskap med sådana arbetsformer inom sitt eget bostadsområde.

Östergårdsområdet efteråt

Efter det att projektet år 1973 avslutats, började andelen problemhushåll öka mycket starkt. Projektgruppen påverkade inte längre inflyttningen till kvarteret Östergård, och kommunens bostadsförmedling placerade åter en rad "tunga problemhushåll" i området. Under projektåren fanns det en "balans" i kvarteret. Kvarteret hade inte fler problemhushåll än det tålde. Idag finns ett stort antal ensamstående män i området, och missbruksproblemen är omfattande. Vad beträffar segregationsproblemet är situationen idag i stort sett densamma som före renoveringen och Östergårdsprojektet.

Projektgruppen kunde inte eliminera effekterna av de strukturella mekanismer som verkar i riktning mot en stark bostadssegregation. Dessa tog på nytt överhand när projektgruppen inte längre kunde påverka inflyttningen. De metoder projektgruppen använt i sitt arbete för att skapa ett bättre liv i Östergård angrep inte roten till slumproblematiken i Malmö eller i Sverige i sin helhet. Projektgruppens analyser av utvecklingen i Östergårdsområdet visar att vad de uppnådde genom arbete inom Östergårdsprojektet i huvudsak var att de under några år i någon mån lyckades mildra verkningarna av dessa sociala processer i området. Trots de stora påfrestningar, som inflyttningen och segregationen idag innebär för kvarterens sociala liv, för grannkontakten och för det organiserade arbetet i Kvarteretsföreningen och i kommittéerna fortlever dock en mängd av hyresgästaktiviteterna. Kvarteretsföreningen som startade i samband med projektet är förankrad i området och är idag mer aktiv än någonsin. Alla som bor i området är medlemmar i föreningen. Inom kommittéerna fortlever en mängd av hyresgästaktiviteterna. Kvarterstidningen utkommer regelbundet, och det har vuxit fram en tradition kring gårdsfester och andra former för grannsamarbete.

III:3 Kristallenprojektet i Luleå (Sören Jörngården och Clarence Crafoord)

Kristallenprojektets målsättningar

"Psykiatriska Verksamheten i Luleå" har tillkommit som ett försök att skapa en öppen psykiatrisk enhet. Projektet, som startade hösten 1972, har till syfte att nå personer som inte själva är motiverade att dra nytta av den mottagningsverksamhet som grundar sig på en familjeorienterad psykoterapi. I detta syfte har projektet sökt bygga upp ett samarbetsnät med andra organ, som arbetar med människovård, såsom läkarstationer, socialvård, arbetsvård etc. Därtill förekommer en informations- och utbildningsverksamhet för att sprida projektets grundsyn på psykiatriska problem. Den utgår från en psykodynamisk och socialpsykiatrisk ideologi. Projektet har sökt finna en kvartersanknuten arbetsmodell för förebyggande mentalhygieniskt arbete i idéerna kring samhällsarbete. Tanken har varit att inom ett bostadsområde med ogynnsamma förhållanden och med speciella problem starta ett fältarbete för att i närmiljön stimulera och aktivera invånarna att själva förändra sin miljö eller sin situation.

Kvarteret Kristallen

Kvarteret Kristallen uppfördes av Svenska Riksbyggen och blev inflyttningsklart år 1968. Området ligger ca fem kilometer från Luleå centrum och utgör ett geografiskt väl avgränsat kvarter med 906 lägenheter. I anslutning till kvarteret finns butikscentrum, skolor och barnstugeverksamhet. Endast ett fåtal utomhusanläggningar för lek- och fritidsaktiviteter finns i området. Fritidslokaler finns inte alls i området. Rakt igenom området går en väg med hög trafikintensitet.

Det bor cirka 3000 invånare i området där en större andel utgörs av unga barnrika familjer. En stor del är ensamstående kvinnor med barn. Större delen av invånarna består till övervägande del av låglönegrupper. Under år 1972 flyttade ungefär var femte invånare från området, vilken var den högsta utflyttningssiffran för Riksbyggens bostäder i Luleå. Många invånare har sociala problem. Brottsligheten ökade i området, liksom fylleri och lägenhetsbråk. Frekvensen för

psykosomatiska sjukdomar är enligt läkarstationen hög liksom frekvensen för rent psykiatriska problem. Området blev i så hög grad etiketterat som ett problemområde att en affärsman införde generellt kreditförbud för kristallenbor.

Projektets uppläggning

Den huvudsakliga målsättningen för projektets arbete har varit att förebygga uppkomsten av sociala och psykiska problem genom att se till att invånarnas egen aktivitet blir ett medel att förändra sin egen situation. Projektet ville därigenom inte organisera aktiviteter för människorna i området utan ville få dem att se att personliga problem ofta delas av andra och att de är grupproblemm. För att försöka uppnå detta mål bestämde sig projektmedlemmarna från början att gå ut generellt till hela befolkningen i området utan att vända sig till någon speciell "problemgrupp". Erfarenheter från tidigare hade visat det lönlösa i att komma in utifrån i syfte att lösa andras problem. Dels när man sällan den man vill nå, dels uppfattas man lättare som manipulatör. En generell stimulans till grannsamarbete och stabil aktivitet bland invånarna utan att vissa grupper stöts ut, skulle långsiktigt kunna förebygga framväxten av mentalhygieniska problem.

Projektet delades in i två relativt fristående delar:

- (a) en utrednings- och problemsökandefas
som skulle föregå själva
- (b) grannsamarbetet

I utrednings- och problemsökningsfasen insamlades bakgrundsdata. Dessa data bestod i uppgifter om bostadsområdet, dess resurser, dess boendeförhållanden, dess ekonomi, dess befolkning, samt uppgifter om polis-, socialvårds- och psykiatriska ärenden. Dessutom genomfördes en intervjuundersökning, för att få reda på de boendes egna upplevelser, önskemål och vilja att själva medverka till förändringar i bostadsområdet. Avsikten var också att genomföra ytterligare en intervjuundersökning, sedan projektet pågått under ett par år.

Ytterligare ett led i "utredningsfasen" bestod i att ta kontakt med representanter för berörda institutioner, dels för att informera om projektet, dels för att få en uppfattning om deras syn på Kristallen.

Projektarbetets förlopp

Det första steget i det praktiska grannsamarbetet bestod i att projektet bildade en idégrupp som var sammansatt med personer som i sitt arbete hade anknytning till området - bl a bostadsföretag, skola, kyrka, fritidsnämnd och socialvård. Dessa möten utvecklades till samrådskonferenser där medlemmarna diskuterade idéer och förslag som berörde Kristallen-invanarnas totala närmiljö. Gruppen övergick sedan successivt till att bli en lokalt förankrad grupp genom att allt fler "kristallenbor" slöt sig till den. En källarlokal disponerades som mötesplats. Efter hand blev det en allt större och fastare grupp, som ställde upp på dessa möten. Framförallt diskuterades den bristfälliga utemiljön, trafikproblemen och frånvaron av fritidslokaler och aktiviteter. Dessa möten ledde till att ett aktivt grannsamarbete började i maj 1973. Detta grannsamarbete bestod i att flera invånare började att förbättra utemiljön. Gräsmattor såddes, lekplatser iordningsställdes och badminton- och tennisbanor konstruerades. Detta arbete ledde till att isoleringen bröts mellan många familjer och till att man började diskutera hur man kunde fortsätta att hjälpas åt för att förbättra utemiljön.

Försommaren 1973 utlystes ett stormöte, som samlade närmare 200 deltagare. Vid ett uppföljningsmöte några dagar efteråt bildades en trafikgrupp och en gårdsgrupp. Under hösten 1973 började grannsamarbetet ta mer fasta former och skjuta ordentlig fart. Gårdsrepresentanterna sammanträdde flitigt för att förbereda ett nytt stormöte. Trafikgruppen arbetade med ett förslag som gick ut på att minska bilarnas framfart i området. Stormötet, som besöktes av ett 50-tal personer, resulterade i att man enades om en sänkning av hastigheten i området och att ytterligare två arbetsgrupper bildades - en tidningsgrupp och en lokalgrupp. Kvartersdans arrangerades också under hösten. Tidningsgruppen gav ut kvartersbladet "Vi på Kristallen" och spred information om grannskapsarbetet och vad som händer i området.

I samarbete med Riksbyggen hade lokalgruppen fått fram ett flertal lokaler, som de tillsammans inredde. Ett flertal olika aktiviteter sattes igång. Fritids-, hobby- och kursverksamheter satte igång efter invånarnas egna önskingar och behov. Vissa ombyggnadsplaner, för cykelställen till allaktivitetslokaler och bastu, är för närvarande under diskussion.

Pressens behandling av kvarteret Kristallen och dess invånare har tidigare varit negativ med återkommande skandalreportage. Sedan projektet startade började dock lokalpressen med stort positivt intresse följa med vad som började ske ute i Kristallen. Trots att områdets "dåliga klang" är på väg att försvinna och trots att en intensiv aktivitet kommit igång i Kristallen på relativt kort tid, med hjälp av relativt små medel, finns också tendenser som kan mana till kritik och eftertanke. De personer som är engagerade i arbetsgrupperna tillhör en mindre krets, som börjar få "inne"-karaktär. Vissa medlemmar känner också att de tagit på sig för mycket ansvar och blivit "fixare", en roll som innebär att de drar på sig aggressiva reaktioner samtidigt som de passiviserar omgivningen. Det finns här risk för att en ny segregation uppstår inom området, genom vilken verbalt och politiskt fattiga människor stöts ut. Arbetsgrupperna får inte fastna i "trivsel, bullar och saft-stadiet" utan måste bli medvetna om de vidare strukturerna bakom missförhållandena, så att ett medansvar av generös art uppstår. Då skulle förhoppningsvis många aktiva och företagsamma personer inte uppfatta Kristallen som en tillfällig boplatz utan stanna kvar i området och därmed skulle en utarmning av området kunna undvikas. Medlemmarna i "Psykiatriska Verksamheten" kommer att delta aktivt i denna självkritik inom arbetsgrupperna så att grannsamarbetet blir socialt aktivt och inte gynnar exklusivitet och koteribildning.

Arbetet i Kristallen är nu inne i en viktig utvecklingsfas. Vilka reaktioner från det etablerade samhället kommer samlade aktioner i kontroversiella frågor att möta? Vilka svårigheter kommer att uppstå om invånarna kräver inflytande i kommunala institutioner och dylikt? Projektet ser det också som ett angeläget steg att skapa någon form av

socialt informationscentrum för stöd i sociala, juridiska och medicinska frågor. Samhällsarbetet upplevs som angeläget för de engagerade psykiatrirepresentanterna både som förebyggande arbete och som ett sätt att lära känna ett samhälle och dess villkor. Utan en sådan kännedom om samhället och en självkritisk rannsakan av den egna aktiviteten torde en psykiatrisk verksamhet ha svårt att på ett realistiskt sätt sätta in psykiska symtom och störningar i ett riktigt sammanhang.

III:4 Kroksbäckprojektet i Malmö (Hans-Edward Roos)Bostadsområdet Kroksbäck

Bostadsområdet Kroksbäck byggdes under åren 1965-1968. Området består i huvudsak av höghusbebyggelse med en del insprängda trevåningsfastigheter. Större delen av flerfamiljsfastigheterna förvaltas av Malmö Kommunala Bostadsaktiebolag och omfattar 991 lägenheter. Kroksbäck planerades och projekterades på kort tid i mitten av sextiotalet. Den hastiga planeringen berodde på att utbyggnaden av det tidigare bostadsområdet Rosengård av olika skäl blev försenad. En ökad bostadsbrist och arbetslöshet inom byggnadsbranschen hotade. I det läget forcerades planeringen och byggnadsarbetet i Kroksbäcksområdet. Kroksbäck ligger intill det sk södra Hyllieområdet, som enligt planerna skulle innehålla ett stort servicecentrum. Något servicecentrum förlades därför aldrig inom själva Kroksbäcksområdet. Någon bostadsbebyggelse i Södra Hyllie har dock inte kommit till stånd och Kroksbäck saknar därför de flesta serviceanläggningar som brukar finnas i liknande bostadsområden.

Försöken att befria boendemiljön i Kroksbäck från trafikstörningar har resulterat i att alla gator ligger nedsänkta tre meter under markplanet. Skolan, fritidsgården och huskropparna i området har därmed på ett olyckligt sätt avskiljts från varandra, och trafikdifferenteringen har medfört att invånarna i stor utsträckning rör sig i områdets "källarplan". Detta bidrar till att förflyttningarna i gårds- och markplanet är glesa och att områdena i bostadshusens omedelbara närhet ger ett "dött" intryck. I övrigt kännetecknas Kroksbäck av de problem som ofta förekommer i nybyggda sextiotalsområden:

Hög andel outhyrda lägenheter, hög utflyttningsandel, långt avstånd till arbetsplatser, social segregation, bristfälligt socialt kontaktnät, sociala störningar av olika slag och negativ stämpling av området.

Kroksbäckprojektets målsättningar

Kroksbäckprojektets syfte var att försöka bryta denna utveckling - inte genom punktåtgärder eller förändringar beträffande en eller ett par av dessa faktorer - utan genom ett åtgärds paket, genom vilket man försökte påverka så många som möjligt av de faktorer som bidrar till den negativa utvecklingen i Kroksbäcksområdet.

Handlingsprogrammet omfattar en rad moment. De kan delas in i tre huvudgrupper. Den första gruppen av åtgärder är inriktade på invånarna i området och syftar bland annat till att motverka segregation mellan området och Malmö i övrigt och inom området och att bygga upp sociala kontaktnät.

Den andra gruppen av åtgärder rör funktionerna i området och syftar främst till att tillföra området kommersiell och samhällelig service och arbetsplatser av typen kontor och "tysta" tillverkningsföretag.

Den tredje gruppen av åtgärder syftar till att förändra den fysiska miljön genom att tillsammans med invånarna arbeta fram förslag till förbättringar i den fysiska miljöns utformning.

Projektets forskningsdel syftar till att finna generaliserbara metoder för att förbättra förhållandena i dåligt fungerande bostadsområden och att studera i vilken utsträckning projektet lyckades förverkliga de uppställda målen.

Åtgärds- och forskningsprogrammet skall utvecklas successivt under projektets gång i enlighet med de grundläggande principerna för samhällsarbete och aktionsforskning. Detta innebär bland annat att alla åtgärder skall utformas i samarbete med invånarna i området och att deras kunskaper, behov, önsksningar och ansvarstagande skall ligga till grund för förändringsarbetet. De förändringar som genomföres måste vara förankrade bland invånarna för att de skall kunna få ett bestående värde och på ett avgörande sätt kunna bidra till att området utvecklas till en välfungerande bostadsmiljö även sedan projektgruppen lämnat området.

Kroksbäckprojektets framväxt

Ursprunget till projektet låg i den inbjudan till en konferens om ungdomsproblem i Kroksbäcksområdet, som fältassistenterna på fjärde socialbyrån i Malmö kommun skickade ut i mars 1971. Via Lärarhögskolan i Malmö togs bland andra kontakt med de forskare från Lunds Universitet, som var engagerade i Östergårdsprojektet i Malmö. Kontakter togs också med representanter för kommunala myndigheter och institutioner och för föreningar och klubbar i Kroksbäcksområdet. Under våren 1972 bildade dessa representanter och forskare en arbetsgrupp som sammanträdde regelbundet för att diskutera vilka åtgärder som hade vidtagits för att Kroksbäck skulle fungera bättre. Denna arbetsgrupp anordnade konferenser och genomförde en rad studier av förhållandena i Kroksbäcksområdet. Arbetet i denna grupp ledde så småningom fram till planer på ett aktionsforskningsprojekt och under våren 1975 utarbetades, i samråd med en rad förvaltningar i Malmö kommun, en mera detaljerad anslagsansökan med anslag från Byggnadsnämnden och Delegationen för Social Forskning för de två första åren av ett planerat fyraårigt projektarbete. En projektgrupp bestående av socialarbetare, fritidspedagog, sociologer och senare en arkitekt, kunde börja sitt arbete.

Projektets utveckling fram till och med januari 1977

Sedan arbetet i området kommit igång 1.7.1975 växte efter några månader en rad kontinuerliga aktiviteter fram i området. En barnklubb bildades på initiativ av hyresgästerna själva, i protest mot att fritidsföreningens "barnparkering" i området drogs in. Föräldrarna startade en egen barnverksamhet i Föreningen Kroksbäck barnklubb. Barnklubben fungerade mycket bra tills den stängdes i januari 1977. Man orkade inte längre hålla den vid liv med egna resurser. Flera barn hade fått plats vid förskola och fler föräldrar hade lyckats få deltid- eller heltidsarbete.

Bildandet av Föreningen Kroksbäck var också en följd av invånarnas egna önskemål om att få igång regelbundna verksamheter i området och flera aktiva verksamheter växte fram ur föreningens arbete,

samtidigt som man ständigt brottades med lokalproblem. Bland annat startades en fotoklubb, en mopedklubb och en kaféverksamhet. Stormöten och paneldiskussioner med inbjudna politiker och tjänstemän samlade många invånare. Problemet med att få permanenta samlingslokaler, den alltför stora arbetsbörda som vilade på ett litet antal aktiva och föreningens stora upptagningsområde (hela området med 991 lägenheter), bidrog till att verksamheten i Föreningen Kroksbäck dog ut i januari 1977.

Ungefär samtidigt som Föreningen Kroksbäck bildades, påbörjade projektgruppen ett aktivt arbete för att söka dra igång grupper som mer direkt kunde arbeta med miljöfrågor. En gårdsgrupp för vart och ett av de tre kvarteren i området bildades, och efter mycket arbete fick gårdsgrupperna disponera tre outhyrda lägenheter. Till gårdsgrupperna knöts också gemensamma aktiviteter av olika slag.

I samråd med gårdsgrupperna och med anställda i berörda kommunala förvaltningar utarbetade projektgruppen tillsammans med företagskonomer ett byggnadstekniskt åtgärdsprogram för de tre kvarteren i området. Förslaget, som blev mycket uppmärksammat, innebar att en avsevärd del av kommunens egna arbetsplatser skulle placeras i området. Ett par av husen med särskilt många outhyrda lägenheter skulle kompletteras med entréhus, sessions- och fullmäktigesalar, förbindelsehus, restaurang och utställningslokaler. Dessutom var tanken att inte bara Kroksbäck skulle favoriseras då det gällde tilldelningar av arbetsplatser. Även i problemområden som Rosengård och Lindängen skulle inrättas arbetsplatser. Förslaget innebar att av de ca 3000 tjänster kommunen beräknades inneha under de närmaste åren, ca 600 kommunala tjänster skulle placeras i stadshusfilialer i Rosengård, Lindängen och Kroksbäck. I förslaget ingick också att fritidshem, daghem, kyrka, grönområden etc skulle inrättas och att den yttre miljön i hela området på olika sätt skulle rustas upp och förnyas. De ansvariga inom kommunen var dock ganska kallsinniga till förslaget som helhet.

Projektet drev även andra verksamheter i området. Projektgruppen

drev en kontaktlokal i området, där invånarna kunde mötas och aktiviteter arrangeras. Samarbetet med skolan intensifierades efter hand och utvecklades till en av projektgruppens mest välfungerande verksamheter. Studiebesök, kontakter med organisationer och institutioner utanför området, deltagande i konferenser och studiecirklar etc utgjorde en del av en ganska omfattande utåtriktad verksamhet. Forskarna i projektet genomförde intensiva undersökningar och studier av Kroksbäck och andra bostadsområden i staden. Under intensiva diskussioner utvecklade gruppen som helhet också idéer om samhälleligt förändringsarbete.

Ett av villkoren från de statliga anslagsbeviljande myndigheterna för Kroksbäckprojektet var att Malmö kommun engagerades i projektet och att representanter från kommunstyrelse, kommunala förvaltningar, Malmö Kommunala Bostadsaktiebolag och Hyresgästföreningen ingick i en ledningsgrupp. Efter hand kom dock motsättningarna mellan projektgruppen och vissa representanter i ledningsgruppen av olika skäl att skärpas. Dessa konflikter skulle till sist leda till att projektet fick läggas ned efter det att halva tiden gått av det planerade fyraåriga projektarbetet. Detta händelseförlopp kommer så småningom att redovisas i Kroksbäckprojektets slutrapport.

IV Diskussionerna vid Vittsjökonferensen

IV:1 Diskussionen i grupp 1

Diskussionerna i grupp 1 noterades av Håkan Berggren från Råslättsprojektet i Jönköping. Gruppen diskuterade först skillnaderna mellan begreppen aktionsforskning och samhällsarbete. En klar skillnad ansåg man ligga i tidsdimensionen; aktionsforskning sysslar mer med kunskapsproduktion för framtiden, medan samhällsarbete är inriktat på snara förändringar i bostadsområdena.

En annan viktig frågeställning var huruvida aktionsforskning/samhällsarbete (i fortsättningen kallat samhällsarbete i denna grupp) var en metod eller inte. Två olika linjer, som gruppen inte ville ställa mot varandra, präglade diskussionen.

Samhällsarbete som social metod

Den ena ståndpunkten utgick ifrån att samhällsarbete är en social metod, ett arbetsinstrument för att möta den ökande utslagningen och alienationen i samhället. Den har växt fram som ett alternativ till traditionella verksamheter, som alltför mycket präglats av individuellt problemsökande. Många socialarbetare och forskare har sökt efter nya yrkesroller, där man söker mer demokratiska arbetsformer och där verksamheten bedrivs i samspel och under kontroll av de berörda. Metoden i sig är inte ny. Delar av arbetarrörelsens framväxt kan karaktäriseras som samhällsarbete, med aktioner för snara förändringar och insikten om kollektivets styrka och sociala funktion. Det nya ligger i att myndigheter använder sig av metoden i medvetande om dess socialt förebyggande funktion genom att tyngdpunkten i metoden ligger på människans egen kunskap och vilja till förändring.

Samhällsarbete som en praxis att arbeta efter

Den andra ståndpunkten i diskussionen var att samhällsarbete inte behöver ses som en metod utan som ett förhållningssätt eller som en praxis att arbeta och leva efter. Det väsentliga i förhållandet till tidigare resonemang är att man knyter denna praxis till en ideologi. En ideologi som tar ställning för de underprivilegerade människorna i samhället och där samhällsarbetaren ser som sin uppgift att samla

och systematisera människors kunskap och lämna tillbaka den i form av ett kamratskap för förändring. Dessutom innebär samhällsarbete att man utgår från lokalsamhället och att arbetet utförs av för ändamålet utbildade personer som deltar i och följer upp i förändringsprocessen i samhället.

Avgränsningen av samhällsarbete

För att undvika konflikter mellan fältarbetare och arbetsgivare är det väsentligt att klargöra hur man som samhällsarbetare skall agera. I arbetet på fältet skall samhällsarbetaren få folk att träffas kring deras egna förslag på förändringar och samhällsarbetaren lägger sina synpunkter på processens framväxt. Om verksamheten styrs utifrån några andra än dessa förutsättningar är det inte längre frågan om samhällsarbete.

Är samhällsarbete strukturförändrande?

Samhällsarbete kan sägas vara strukturförändrande i den bemärkelsen att företeelser i vardagslivet kan förändras. Man kan uppnå förbättrade villkor i sitt bostadsområde, få bättre service etc. Arbetet är kanske ännu mer strukturförändrande i den bemärkelsen att människor tillägnar sig kunskap, självförtroende och redskap för en fortsatt kamp för förändring. Denna kunskap kan aldrig tas ifrån människor, även om de inte lyckas genomföra någon förändring vid första tillfället. Arbetet är däremot inte strukturförändrande i så måtto att en nyordning av samhället står på dagordningen och det är inte frågan om att göra revolution på tjänstetid. Det är inte socialarbetare och forskares sak att genom sina arbeten förändra maktstrukturerna i samhället. Detta arbete åvilar de rent politiska grupperingarna. För att inte samhällsarbetet å andra sidan skall leda in människors protester i ofarliga banor genom att tillgodose vissa smärre behov och samtidigt förespegla makthavarnas vilja till förändring, måste de långsiktiga och principiella målsättningarna för arbetet klargöras. Ett annat sätt är att samhällsarbete utförs inom ramen för rörelseorganisationer typ Hyresgästföreningen eller andra organisationer som relativt sett är fristående från statsapparaten.

IV:2 Diskussionen i grupp 2

Sekreterare i denna grupp var Kerstin Lindholm från Socialhögskolan i Stockholm. Gruppen menade att aktionsforskning kan vara en metod som leder till förändringar i mindre skala, men att metoden även kan användas för manipulering eller avledande manöver i ett område med social oro.

Är samhällsarbete och aktionsforskning synonyma begrepp?

Gruppen tyckte också att man ofta alltför enkelt satte likhetstecken mellan aktionsforskning och samhällsarbete. Gruppen menade att aktionsforskare som inte deltar i samhällsarbete eller handling för förändring inte är aktionsforskare, men att samhällsarbetare kan arbeta utan att vara aktionsforskare. Det innebär att ett seriöst samhällsarbete inte kan bedrivas utan långsiktiga mål, systematik och medvetenhet och försök att bedöma resultatet av arbetet. En del i gruppen ansåg dock att aktionsforskning lättare kan ge vidare ramar och fungera tvärfackligt och lättare kan vidmakthålla de långsiktiga målen, vilket var svårt att märka på en hel del samhällsarbetsprojekt inom socialvården som kallar sitt arbete samhällsarbete. Man kom emellertid fram till att skillnaden mellan aktionsforskning och samhällsarbete mer bestod i olika förutsättningar och "arbete på olika arenor". Etablerade yrken som arkitekter och forskare kan innebära fler och andra kanaler till makthavarna än dem som vanliga socialarbetare har. Forskare - även aktionsforskare - har status och kan användas som statusskapande i olika utvecklingsprojekt.

Samhällsarbetets strategi

Gruppen menade att det kan vara bra med allmänna direktiv och med uttryckligt formulerade mål i samhällsarbetet, men att detaljreglering ej hörde hemma där. För att åstadkomma förändringar måste samtliga faktorer i en situation vid en viss tidpunkt bedömas och vägas mot varann utan att man tappar de långsiktiga målen ur sikte. Kanske är det svårare att identifiera motparten i ett bostadsområde än på en arbetsplats. Samhällsarbete består i att erbjuda de boende de instrument dessa efterfrågar för att kunna förändra sin situation.

Därför kan det vara nödvändigt att först nå en förändring t ex i den lokala skötseln i ett bostadsområde, såsom ett gripbart kort-siktigt mål, för att kunna sikta längre bort senare. Men först måste kanske läraren (samhällsarbetaren/forskaren) undervisas av de boende ... Gruppen frågade sig också varför inte svenska bildningsförbund tar sig an problem på detta sätt istället för att fortsätta att erbjuda färdiga, centralt planerade kurser i paket. Skall "samhällsarbete" byta namn för att en del associerar ordet med samhällsomstörtning? I varje fall skall det erkännas att det är ett praktiskt arbete i vid bemärkelse, liksom allt det sociala arbete som tjänstemän utför, d v s att det också kan ske utifrån egna värderingar eller på grundval av politiskt fattade beslut.

IV:3 Diskussionen i grupp 3

Sekreterare för denna grupp var Göte Rudvall från Lärarhögskolan i Malmö.

Vad är samhällsarbete?

Den allmänna meningen i gruppen var att såväl av befolkningen själv initierad som myndighetsinitierad verksamhet kan räknas som samhällsarbete. Samhällsarbetarna behöver inte vara anställda av någon offentlig institution utan kan även vara avlönade på annat sätt. För att man skall kunna tala om samhällsarbete anser gruppen dock att det måste finnas personer som mer eller mindre på heltid kan arbeta med uppgiften att tillsammans med eftersatta grupper förbättra deras situation. För att avgränsa samhällsarbetet mot annat arbete som avser social förbättring förordade man följande karaktäristik: Samhällsarbetet har främst förebyggande karaktär. Det riktar sig mer till gruppen än till enskilda individer. Det utgår från grundsynen att människor har resurser att förbättra sin egen situation och syftar till att mobilisera dessa resurser. Verksamheten bedrivs bland grupper som har speciella svårigheter och sker på deras villkor. Ett helhetsperspektiv anlägges så att man beaktar hela miljösituationen. Återföring av information till de berörda är ett viktigt inslag i metodiken. Verksamheten och frågeställningarna måste därför förändras efterhand som nya synpunkter kommer fram.

Samhällsarbete och aktionsforskning

Man fann det svårt att avgränsa samhällsarbete och aktionsforskning från varandra. Både målsättning och arbetsmetoder är likartade, men i aktionsforskningen, som vanligen har anknytning till en vetenskaplig institution, spelar kunskapsproduktionen genom nära koppling mellan teori och praktik en stor roll. Samhällsarbete kan bedrivas utan att dokumentation av vad som sker och utvärderingen av effekterna behöver vara så omfattande.

Samhällsarbete och aktionsforskning som metod för förändring

Deltagarna betonar svårigheten att avgöra om en verksamhet lyckats åstadkomma en verklig förändring. Ett projekt kan misslyckas så att verksamheten måste nedläggas utan att lämna några synbara yttre spår, men det kan ändå ha påverkat många människor på ett genomgripande sätt, har ökat deras självtillit och medvetandegjort dem om samhälls-
liga mekanismer. Ett projekt kan misslyckas med att uppnå de mål man uppställt, men kan i stället ha påverkat den allmänna debatten om de eftersatta gruppernas bristande inflytande i samhället. Det är alltså viktigt att inte ha ett alltför kortsiktigt och begränsat perspektiv, varken när det gäller påverkan på de direkt berörda människorna eller när det gäller inverkan på samhällsutvecklingen mera i stort.

Man bedömde det som viktigt att informera beslutsfattare som berörs av samhällsarbete om svårgripbara innovationseffekter, så att de inte förhastat finner de ekonomiska insatserna bortkastade om ett projekt inte ger de avsedda resultaten på kort sikt.

Det måste också framgå att den kollektiva mobiliseringen av resurs-
svaga grupper som eftersträvas står i motsättning till starka ekonomiska krafter i samhället och en på konkurrens och individualism inriktad människosyn. Frågan om i vad mån samhällsarbetare därför måste omfatta en socialistisk samhällssyn blev föremål för delade meningar i gruppen, bland annat med tanke på den värdeladdning av motstridig art som finns i ordet socialism.

IV:4 Diskussionen i grupp 4

Sekreterare i gruppen var Sören Olsson från Fyrklöverprojektet i Göteborg.

Hur skiljer sig aktionsforskning från traditionell forskning?

En fråga som ständigt återkom var om inte den status och den respekt som är förknippad med traditionell forskning överförs till aktionsforskning utan att elementära krav på vetenskaplighet uppfylls? Mest konkret diskuterades detta i termer av generalitet, systematik, trovärdighet och analysförmåga.

Ger verkligen aktionsforskning generella kunskaper, som är överflyttbara i tid och rum? Blir inte inriktningen mot handling så dominerande, att forskningen blir detaljerad på ett för andra situationer trivialt och betydelselöst sätt? Gruppen uppfattade å andra sidan vikten av att aktionsforskaren får förståelse av ett sammanhang. Forskaren tvingas att engagera sig och producera relevant kunskap för handlingen. Dessutom uppfattade flera deltagare att de rapporter, som presenteras av aktionsforskare - Östergårdsrapporten, Aspuddenrapporten m fl - gett kunskaper som varit användbara i andra sammanhang än just det de handlar om. Tvingas då inte aktionsforskaren att göra ofullständiga datainsamlingar och analyser? Den risken finns, men bör ställas mot att aktionsforskning innebär möjligheter att påverka, att få en snabb koppling mellan kunskap och handling, vilket inom traditionell samhällsvetenskaplig forskning annars är sällsynt. Vidare är det kanske rimligt att rasera en del uppfattningar att vetenskap är svår och märkvärdig och att vetenskapen har monopol på sanningen.

De flesta i gruppen tyckte dock att aktionsforskning var något användbart och utvecklingsbart men långt ifrån problemfritt. De flesta instämde också i påståendet att både aktionsforskning och traditionell forskning behövdes, och att forskaren som person kanske ibland skulle syssla med den ena typen av forskning och ibland den andra typen av forskning.

Skiljer sig aktionsforskning och samhällsarbete från varandra?

En del i gruppen ansåg att det inte förelåg någon större skillnad mellan de båda typerna av arbete i bostadsområdena. I båda typerna av arbete gällde det att förändra och påverka så att underprioriterade grupper får en bättre situation. Inte heller med avseende på kunskapsproduktionen bör man skilja på samhällsarbete och aktionsforskning. En del deltagare menade dock att aktionsforskaren och samhällsarbetaren har olika bakgrund, vilket tenderar att präglade deras arbete.

Många i gruppen ansåg att det var bra både för forskningen och samhällsarbetet om dess företrädare hade närkontakt med varandra. Forskningen skulle bli mer verklighetsanknuten och samhällsarbetet skulle utrustas med effektivare metoder för förändring.

Leder aktionsforskning och samhällsarbete till några egentliga resultat?

Arbete att medvetandegöra människor i bostadsområden är inte lätt. Skolan och massmedia har under lång tid indoktrinerat en falsk verklighetsuppfattning som inte kan ersättas i en handvändning. Arbetet med samhällsarbete och medvetandegöring hotar också andra etablerade uppfattningar och står ofta i strid med de stora politiska partiernas och näringslivets intressen. Förändringsarbetet innebär ofta en långsam och svår väg och misslyckanden kan leda till att människors mod slås ner och att de istället väljer andra, individuella handlingsvägar. Kanske måste aktionsforskning och samhällsarbete förankra sig mer än för närvarande i politiska partier, kommunala förvaltningar och intresseorganisationer? Å andra sidan existerar det ofta motsattningsförhållanden mellan dessa organisationer och de intressen som aktionsforskning och samhällsarbete säger sig företräda: de underprivilegerades. I balansgången mellan å den ena sidan uppbindenhet till maktcentra och möjligheterna till påverkan och å andra sidan lojalitet i förhållande till de underprivilegerade måste kanske aktionsforskning och samhällsarbete finna sin väg.

IV:5 Diskussionen i grupp 5

Gruppsekreterare: Per Nyberg från Dalby Vårdcentral

Aktionsforskningens och samhällsarbetets relation till beslutsfattarna

Gruppen ansåg det vara av stor vikt att aktionsforskningsprogram och dess anknytning till kommunala förrättningar och anslagsbeviljande myndigheter resulterade i att projekt fick ett verkligt stöd och kunde upprätthålla en nödvändig kontinuitet i arbetet. Denna förankring måste ske på en "tillräckligt hög nivå", så att projektarbetarna slipper lägga ner alltför mycket arbete på att ordna försörjningen för framtiden. För att lokala grupper skall kunna fortleva någon längre tid krävs det att man förankrar arbetet hos etablerade organisationer med närliggande ideologisk inställning. Problemet är dock att ledningen för vissa av dessa organisationer, t ex hyresgästföreningarna är negativt inställda till samhällsarbete. Deltagarna var därför pessimistiska till denna typ av organisation. För att aktionsforskning skall kunna uppnå eftersträfvade resultat måste den komma in tidigt i beslutsprocesserna. I annat fall hamnar man i en alltmer låst relation till myndigheterna, ju längre aktionsforskningen pågår. I ett visst stadium bör man därför "överlåta" en del av arbetet till de partipolitiker, som bäst kan förväntas uppfylla problemlösningsförväntningarna.

Relationen mellan aktionsforskarna och övriga deltagare i aktionsprogrammet

Till de grupper, som kan genomföra aktionsforskning eller samhällsarbete hör framför allt de med gemensam boendemiljö och gemensam arbetsplats, men också olika missbrukargrupper. Den viktigaste förutsättningen är dock en gemensam ideologi. Aktionsforskare och socialarbetare får inte fungera som självutnämnda talesmän för befolkningen, utan de skall enbart verka understödande. Man bör inte heller dra alltför hårda slutsatser från resonemang om de hinder, som man stött på under arbetet alltför långt.

Aktionsforskaren får inte vara neutral. Han har ett ansvar för den process han satt igång och för att de erfarenheter som frambringats i arbetet återförs till de inblandade och nyttiggörs av dem. Samhällsarbete innebär att på ett tidigt stadium medvetandegöra berörda grupper om påverkbara beslut. Den behöver inte vara forskningsförknippad.

Målsättningen för aktionsforskning och samhällsarbete

Aktionsforskning och samhällsarbete bör syfta till att på längre sikt åstadkomma en politisk medvetenhet. I arbetet med medvetandegöring bör man komma fram till var gränserna för en verksamhet går och vad som är möjligt att åstadkomma. Aktionsforskning och samhällsarbete kan enbart uppnå begränsade resultat, t ex "vi-känsla". För att nå längre måste verksamheten kanaliseras till existerande organisationer. Aktionsforskning och samhällsarbete kan ge ökad makt åt underprivilegierade grupper - inte genom att samhället förändras utan genom att beslutsfattare börjar lyssna mer till dessa grupper.

IV:6 Diskussionen i grupp 6

I denna grupp var Eva Hedman från Sociologiska Institutionen i Umeå sekreterare.

Vilken relation har aktionsforskning och samhällsarbete till varandra?

Gruppens mening var den att aktionsforskning och samhällsarbete rör sig om skilda verksamheter, vars föreningspunkt är att de båda om än ofta på ett diffust sätt, kopplas till ett aktivt arbete för en förändring, som går ut på att förbättra de "resurssvagas" situation.

För att åstadkomma medvetna och genomgripande förändringar krävs, schematiskt uttryckt, både kunskap och handling. Kunskap krävs om problemens orsaker och vad som behöver göras för att lösa dem. Handling i sin tur krävs för att det ska kunna bli tal om förändringar. Samtidigt förutsätter de varandra. Handling utan kunskap kan leda vartsomhelst. Kunskap utan handling leder ingenstans alls. Kunskap inhämtar människor ständigt genom sin dagliga verksamhet. Viss kunskap är dock mer svårtillgänglig än annan och kräver därför mera tid och begrundan. Ofta gäller det att få grepp om det som sker i det som synes ske. Detta skulle man allmänt kunna ställa som forskningens uppgift. Att forskning och aktiveringsarbete båda är lika nödvändiga för en medvetet styrd samhällelig förändring, innebär inte att de kan sammanblandas. Respektive verksamhet har sin huvudmålsättning - produktion av ny kunskap respektive aktivering. De kan bedrivas parallellt, dock inte i samma ögonblick av en och samma person. I den mån en och samma person bedriver både forskning och samhällsarbete, så gäller det att göra klart för sig vad man prioriterar i den rådande stunden.

Begreppet aktionsforskning har en mångskiftande användning

Begreppet aktionsforskning kan ges en mängd olika tolkningar. Det kan uppfattas i betydelsen forskning för aktioner, forskning genom aktioner likväl som forskning om aktioner. Andra tolkningar betraktar det som en metod för kunskapsöverföring (forskning åt någon) eller

att forskaren tar del i en aktion för något (forskning med någon). Aktionsforskning kan också betyda forskning, som söker kunskap om processer och inte bara om tillstånd.

Frågan är om inte aktionsforskning i hög grad framspringer ur forskarnas frustration över sin samhällseliga roll eller brist på samhällseliga roll, när det gäller att medverka till förändringar av de "svagas" situation i samhället. Det gäller att bena upp vad man egentligen är frustrerad över, vad som är fel och varför. Först då blir det möjligt att bli klar över vad man vill göra och om aktionsforskning är ett fruktbart begrepp för något av det man vill göra.

Om samhällsarbete

Olika förväntningar tycks ställas på aktiviteter benämnda samhällsarbete. De sträcker sig från att det ska leda till konkreta, effektiva lösningar på praktiska problem, till att det ska fungera som ett led i mera genomgripande samhällseliga förändringar. På denna konferens tycktes det förhärskande synsättet vara att uppfatta samhällsarbete som ett sätt att verka för självaktivitet bland de boende i ett bostadsområde. Det noterades att samhällsarbete möter motstånd hos bl a förvaltningar och politiska organ och att utomparlamentariska aktioner ofta upplevs som irritationsmoment av "etablissemangen", som något som "rubbar cirklarna". Samtidigt tycks förvaltningarna tillskriva sig en viss radikalitet och lyfter gärna ut och tillskriver sig själva de "goda" bitarna. Man noterade också att folkrörelserna (framförallt hyresgästföreningen) ofta ser det som pinsamt, när det framgår att det finns frågor man själv inte klarar av.

En invändning som ibland framförs mot samhällsarbete är att projekten sällan leder till självaktivitet. Aktionsprogrammen dör ut efter det att projektgruppen dragit sig tillbaka. En synpunkt på detta är att anslagsperioderna är för korta och att projektgruppen måste lägga ner en betydande del av sin tid och kraft på att få projektet att ekonomiskt överleva. Dessutom känner man inte från början till hur länge projektet skall pågå, så man vet inte när och hur man ska lägga upp "överlämningen" till de boende.

Avslutningsvis diskuterades mera principiella resonemang kring fenomenet samhällsarbete. En frågeställning i detta sammanhang var om samhällsarbete löser problem eller om samhällsarbete döljer de verkliga problemen?

IV:7 Diskussionen i grupp 7

Gruppsekreterare: Ulla Björnberg från Sociologiska Institutionen i Göteborg.

Aktionsforskningens förhållande till traditionell forskning

I diskussionen om aktionsforskningens förhållande till traditionell forskning framhölls följande synpunkter: Skillnaderna mellan traditionell forskning och aktionsforskning ligger i att de bygger på olika människo- och samhällssyn och olika vetenskapsteori. Aktionsforskningen respektive den traditionella forskningen skiljer sig beträffande hur man i forskningen förhåller sig till de olika parter som är involverade i de sociala skeenden som forskaren studerar. Aktionsforskaren är inte värdeneutral i förhållande till de människor som han studerar. Aktionsforskaren eftersträvar att identifiera olika parter och de intressen som dessa representerar. Han måste vidare ta ställning till vilken part som han representerar och utgå från den problemsyn som denne har. Härigenom kan aktionsforskning sägas betona ett konfliktperspektiv i sin teori. Aktionsforskaren tar ställning för de svaga och maktlösa grupperna i samhället.

Aktionsforskningens människosyn betonar den aktiva människan som själv skapar sin verklighet. Människosynen i den traditionella forskningen är människan mer som utifrån styrd. Människan anpassar sig till samhällsförhållanden och har små möjligheter att aktivt styra sina livsvillkor. I den traditionella forskningens samhällssyn ses samhället som ett system eller en organism där olika beståndsdelar och sociala skeenden påverkar varandra ömsesidigt. Forskaren är en utomstående "objektiv" observatör av de sociala skeenden, som han/hon studerar. Han/hon deltar inte i dem.

Aktionsforskningen har en "fenomenologisk" ansats till skillnad från den traditionella forskningens analytiska eller systemteoretiska, där forskarens bild av den studerade verkligheten dominerar. I den "fenomenologiska" ansatsen försöker forskaren förstå de studerade

människornas verklighet och strävar efter att göra människorna medvetna om sin situation och att ändra på den.

I aktionsforskning är det ett huvudsyfte att uppnå insikt och aktion, inte att få fram så mycket data som möjligt med kravet att kunna generalisera. Både aktionsforskning och traditionell tillämpad forskning är beroende av teoretisk forskning som på en grund att stå på. Liksom den traditionella tillämpade forskningen sysslar aktionsforskningen med en avgränsad och specifik bit av en verklighet. Kraven på generaliserbarhet och dataproduktion är dock inte lika höga i aktionsforskning som i traditionell forskning.

Aktionsforskning och samhällsarbete har en ny och mer medveten roll i förhållande till uppdragsgivare/politiker/medborgare. Den för fram ansvarsfördelningen i ljuset på ett sätt som inte har varit vanligt i traditionell forskning. I den traditionella forskningen tar forskaren fram kunskap som han som forskare inte har något ansvar för. Kunskapen vidarebefordras till politiker och beslutsfattare som drar sina slutsatser och gör sina bedömningar om lämpliga åtgärder. All kunskapsproduktion leder dock på ett eller annat sätt till aktion, även om forskaren inte tar aktiv del i den processen. Att avstå från aktion är också aktion. Därför kan det meningsfulla i att skilja ut aktionsforskning från annan forskning ifrågasättas, menade några. Det viktiga i dagens utveckling av forskningen är att forskaren vågar stå för sina resultat och dra ut slutsatser och konsekvenser av dessa. Härigenom blir den viktiga frågan hur man relaterar sin forskning till maktstrukturer i samhället och vem man solidariserar sig med.

Diskussion av problem och svårigheter i aktionsforskning och samhällsarbete

En ökad politisering av forskning och samhällsarbete är nödvändigt, menade flera deltagare. Det starka samhället måste tåla kritik och en från politisk debatt. Att verka för mobilisering av underprivilegierade är en förutsättning och ett krav för att vitalisera demokratin.

Aktionsforskaren/samhällsarvetaren kan ses som deltagare i en politisk process, menade man vidare. Det betyder att de bör bekänna ideologisk färg i förhållande till uppdragsgivare och det politiska systemet. Däremot kan det vara svårt att arbeta partipolitiskt eller genom etablerade organisationer. Det finns många frågor som skär genom alla partier.

Graden av samarbete med etablerade organisationer blir beroende av vilken ambitionsnivå beträffande befolkningens mobilisering som man har. Det finns såväl inom fackföreningar som hyresgästföreningar m fl en risk att ledningen går emot medlemmar på gräsrotsnivå och självständigt artikulerar krav och intressen. Det kan då bli en risk att människors deltagande och engagemang avtar. Man kan också riskera att vissa grupper av boende, t ex mycket underprivilegierade eller grupper med avvikande politiskt åskådning, stöts bort av de "etablerade". Problem av den här arten redovisades vid plenarmötena i seminariet.

Ett samhällsarbete kan, menade några, arbeta på att eliminera sådana problem. Samhällsarbetaren arbetar på att tillsammans med organisationen analysera problem jämte hinder och målsättningar för att lösa problemen samt att definiera problem. Många samhällsarbetare arbetar i dag genom föreningar och organisationer. Man vill stimulera föreningsaktivitet, få föreningar att etablera sig i bostadsområden och värva nya medlemmar. Några menade att detta arbetssätt har mera karaktären av grannskapsarbete - man försöker skapa ökad gemenskap och sysselsättning bland de boende. Samhällsarbetet kan mer sägas vara inriktat mot att mobilisera hela befolkningen i ett bostadsområde till att uppnå en gemensam problemupplevelse, att engagera sig för att lösa problemen gemensamt och att ställa krav. Oavsett hur aktionsforskaren/samhällsarbetaren väljer att arbeta praktiskt framförde många ståndpunkten att man måste arbeta under öppet visir. Politiker måste ha kontroll över arbetet eftersom de ofta bär det yttersta ansvaret för resultaten. Genom att arbeta med klara redovisningar för vad man står för kan samhällsarbetaren/samhällsforskaren undvika missuppfattningar och ryktesspridningar om sitt arbetes "färlighet". Det blir lättare att få till stånd åtgärder och hävda synpunkter. Det ger en plattform att stå på.

I aktionsforskning/samhällsarbete kan således forskarrollen och den politiska rollen vara svåra att särskilja. Det är dock viktigt, framhöll många, att aktionsforskaren/samhällsarbetaren slår vakt om sin roll som professionell och fackman. Aktionsforskningen måste syfta till att skapa en fördjupad förståelse för hur problem hänger samman på olika nivåer. Som fackmän måste aktionsforskare eftersträva att förklara för de berörda varför förhållanden ser ut som de gör och varför eventuella misslyckanden sker. Detta är också ett etiskt krav som måste ställas på aktionsforskning och andra arbeten som går ut på att mobilisera en lokal befolkning. Många aktionsforsknings- och samhällsarbetsprojekt har arbetat med administrativa, praktiska och ekonomiska problem. Flera exempel redovisades vid seminariets plenarmöten.

I gruppdiskussioner framhölls att samhällsarbetare och aktionsforskare måste upprätta ordentliga avtal med uppdragsgivare. Arbetsvillkoren för samhällsarbetare, jämte uppdragsgivares skyldigheter, bör stipuleras noggrant från början av arbetet. Ett stort problem, framhölls det, är dock att samhällsarbetaren/forskaren kan så litet om hur det administrativa systemet fungerar. Det innebär att administratörer och politiker kan förhandla i överläge, t ex strunta i att protokollföra överenskommelser eller formulera dessa så vagt att tolkningsutrymmet efter någon tid kan bli mycket rymligt. Man menade att förvaltningar har en känsla för ingångna avtal och att de har ett stort kunnande i förvaltningsrättsliga frågor. Forskaren bör ta kontakt med folk som är kunniga på området och skriva ordentliga avtal. Det skulle eliminera en rad svårigheter, trodde man. Några menade dock att det kan vara svårt att i detalj förutse kommande svårigheter och kunna bemöta dessa avtalsvägen. Seminariet har emellertid visat att flera problem har varit gemensamma för de flesta projekt och att det därför finns anledning att ta till vara dessa erfarenheter i framtida projekt.

Politikerna måste ha det yttersta ansvaret, påpekades det, och projekt måste kunna avbrytas. Men man måste kunna arbeta med ett givet tidsperspektiv om 3-4 år och med ekonomiska garantier för dessa år. Projekt måste dock kunna avbrytas om de misslyckas. Några menade

dock att man kan ifrågasätta om politiker skall ha det yttersta ansvaret. Politiker väljs på tre år och ansvarar i praktiken bara för valperioden. Ingen kan komma åt politikerna efteråt. Politikerna kan avsäga sig sina uppdrag och då vara fria från allt ansvar.

En annan viktig erfarenhet var att projekt inte alltid tycks ha förankrat sina problem hos sin huvudman. Samarbetsrelationerna har brustit och huvudmannen har inte känt sig tillräckligt "medvetandegjord" om projektarbetarens och befolkningens syn på problemen. Man ansåg att projektarbetare måste arbeta mer på att "sälja" både en problemupplevelse och ett ansvar till sin huvudman.

I diskussionerna drogs slutsatsen att samhällsarbetaren/aktionsforskaren har ett svagt mandat. Dels är han/hon svag i förhållande till det administrativa systemet - han/hon kan inte tala för sina rättigheter. Dels är han/hon svag i sin egenskap av representant för en svag disciplin. Samhällsvetenskap har en svag ställning i samhället i jämförelse med vad teknologisk eller medicinsk vetenskap har. Man måste verka för att förstärka samhällsarbetarens/forskarens mandat. Det måste bli mer naturligt att arbeta för förändringar i samhället.

SAMHÄLLSSTYRT OCH GRÄSROTSSTYRT FÖRÄNDRINGSARBETE

Reseberättelse från en studieresa till Canada,
USA och Columbia i april 1977

Harald Swedner

INNEHÅLL

1. Inledning	183
2. "Citizen participation" i Canada	187
3. Framväxten av idén om "The Community Health Center" i Canada ("animation sociale")	192
4. Planerna för saneringen av St Lawrenceområdet i Toronto ("mixed neighbourhoods")	197
5. Problemorienterade analyser av den socioekonomiska och etniska boendesegregationen i USA	203
5.1 "The Urban League" i Chicago	203
5.2 "The Urban Institute" i Washington, D.C.	208
5.3 "Center for Equal Education" vid "Northwestern University" i Evanston, Ill.	210
6. "The Woodlawn Organization" (TWO) i negerghettot i "South Side" i Chicago	213
7. "National Center for Urban Ethnic Affairs" (NCUEA) i Washington, D.C.	218
8. Samhällsstyrda fältexperiment ("social experimentation") på nationell nivå i USA	220
8.1 "The Income Maintenance Experiment"	220
8.2 "The Experimental Housing Allowance Program"	223
8.3 "The Health Insurance Experiment"	224
8.4 Metodproblem i samband med fältexperiment på nationell nivå ("social experimentation")	225
9. "Investigacion activa" och investigacion militante" i Colombia	229
10. Samhällsarbete ("community education") bland negrerna i kustbandet vid Cartagena (Pasacaballos)	236
11. Sammanfattande resumé	239
12. Litteraturreferenser	242

1. Inledning

Den studieresa, som jag företog våren 1977 med stöd av anslag från BFR, DSF och organisationskommittéen för aktionsforskningskonferensen i Cartagena i Colombia, syftade till att göra det möjligt att studera intressanta former för aktionsforskning i USA, Canada och Latinamerika. I denna reserapport har jag valt att redovisa erfarenheter av och synpunkter på samhälleligt förändringsarbete under följande rubriker:

"Citizen Participation" i Canada

Framväxten av idéerna om "The Community Health Centre" och "Animation sociale" i Canada

Planerna för sanering av St. Lawrenceområdet i Toronto

Problemorienterad analys av den socioekonomiska och etniska boendesegregationen i USA ("The Urban League" i Chicago, "The Urban Institute" i Washington, D.C. och "Center for integrated Education" vid North Western University i Evanston, Ill.)

"The Woodlawn Organization" i negerghettot i South Side i Chicago

"National Center for Urban Ethnic Affairs" (NCUEA) i Washington, D.C.

Några samhällsstyrda fältexperiment på nationell nivå i USA

- (a) "The Income Maintenance Experiment"
- (b) "The Experimental Housing Allowance Program"
- (c) "The Health Insurance Experiment"

Cartagenakonferensen om aktionsforskning

Samhällsarbete bland negrerna i kustbandet vid Cartagena (Pasacaballos)

Studieresan gav mig alltså möjlighet att studera en rad olika former av samhälleligt förändringsarbete, som täckte ett brett spektrum av projekt och mera stabiliserade verksamheter. En del av dem kan karakteriseras som samhällsstyrda fältexperiment på nationell nivå (som "The Income Maintenance Project" i USA), medan andra bestod i gräsrotsstyrda aktiviteter (som utvecklingsarbetet i den lilla byn Pasacaballos utanför Cartagena i Colombia). De studerade projekten varierade också i hög grad vad beträffar kostnaderna för åtgärdsprogrammen och vad beträffar de utnyttjade utvärderingsmetoderna.

Jag upplevde denna resa som ovanligt stimulerande och berikande. Det berodde till stor del på att många forskare och administratörer lade ner mycket arbete på att förbereda mina studiebesök och på att ge mig viktig bakgrundsinformation. Jag vill för detta särskilt tacka William Michelson i Toronto, Meyer Weinberg i Chicago, Charles Field i Washington, D.C., och Orlando Fals Borda, Raffael Geney och Herlinda Moises i Colombia.

Rapportarbetet har försvårats och försenats genom att en stor del av de dokument, som jag postade i Washington, D.C. inte kom fram till min adress i Lund. Tyvärr inledde posten i Lund trots upprepade anmälningar från min sida inte sitt letande efter dessa förkomna försändelser förrän lång tid förflutit. De lyckades inte heller bringa någon klarhet i vad som hänt med dem. Lyckligtvis har jag i efterhand - i samband med ett besök i Toronto sommaren 1979 - lyckats få tag i nya exemplar av en del av de svårersättnings dokument som på detta sätt försvann.

Lund i juli 1980

Harald Swedner

Resroute för Harald Swedner under studieresan i april 1977

Chicago 6-10 april

Toronto 10-13 april

Washington, D.C. 13-15 april

Mexico City 16-17 april

Cartagena 17-23 april

Besökta institutioner och verksamheter (intervjuade personer anges inom parentes)

"Center for Urban Studies" vid Northwestern University i Evanston
(Leonard W. Rubenowits)

"Integrated Education Center" vid Northwestern University
(Meyer Weinberg)

"Center for Urban Studies" vid Northwestern University
(Robert Boruch)

"The Urban League" i Chicago (James W. Compton och Barnard Lacour)

"The Woodlawn Organization" i Chicago (Joseph C. Gardner)

"Roosevelt University" i Chicago (Ferdinand Kolager)

"The Child in the City" vid University of Toronto (William Michelson)

"The Housing Department" för "The Province of Ontario"

"The Planning Office" i staden Toronto

Forskare med inriktning på förändringsarbete inom hälso- och sjukvård
vid "Population Research Foundation" (Edward B. Harvey)

Brookings Institution, Washington, D.C. (Larry Orr)

Rand Corporation, Washington, D.C. (Michael Tinpane, Tom Kingley)

Experimental Housing Allowance Program Staff, Washington, D.C.
(Terry Cornell)

Department of Housing and Urban Development, Washington, D.C.
(Charles Field)

National Center for Urban Ethnic Affairs, NCUEA (Geno Baroni)

Urban Institute, Washington, D.C. (Mort Isler)

Department of Sociology, University of North Carolina, Chapel Hill,
N.C. (Robert Wilson)

Konferens om aktionsforskning i Cartagena (Orlando Fals Borda,
Enrico Rojas m fl)

Community Development Project i byn Pasacaballos utanför Cartagena
(Herlinda Moises och Raffael Geney)

2. "Citizen Participation" i Canada

Mina studiebesök på stadsbyggnadskontoret i Toronto och i några nysanerade bostadsområden i utkanterna av det centrala Toronto gav vid handen att problemen kring invånarnas - hyresgästernas och småhusägarnas - inflytande på planeringsarbetet var en mycket viktig fråga för de planerande organen i Toronto. Att den har blivit särskilt viktig i Toronto hänger troligen samman med att många stadsdelar i de "saneringsmogna" delarna i det inre av Toronto bebos av medlemmar av arbetarklassen och av etniska minoriteter, som är väl medvetna om att saneringsprojekten hotar deras intressen.

Toronto är den stad i Canada, där man har de största erfarenheterna av genomförandet av stora slumsaneringsprojekt. De kallades tidigare ofta för "slum-clearance projects" och döptes senare om till "urban redevelopment projects" men kallas nu vanligen för "urban renewal projects".

Till att börja med - mot slutet av 1930-talet och under det andra världskriget - var det dominerande motivet för genomförandet av dessa projekt att myndigheterna ville riva ner ohygieniska och ner slitna bostadsmiljöer.

Redan under 1940-talet kunde man i Toronto finna en hel del exempel på "citizen participation" i samband med planeringen av sådana projekt. Men det var huvudsakligen personer ur de högre socioekonomiska skikten i de "fina" bostadsområdena, som deltog i arbetet på att hävda invånarnas intressen i dessa sammanhang. I regel gjorde de detta genom att uppträda som representanter för lokala organisationer (hem- och skola-organisationer, lokala religiösa grupper, välgörenhetsorganisationer och lokala sammanslutningar för affärsmän och hantverkare). Men i arbetardistriktet i Toronto fanns det få sådana organisationer, och invånarna i dessa områden hade därför svårt att hävda sina intressen i dessa sammanhang. Under 1960-talet växte det fram ett ökat intresse för frågan om värdet av olika former av "citizen participation", och man diskuterade ivrigt förutsättningarna för "citizen participation" i olika typer av bostads-

områden. Denna fråga ökade i betydelse, när det började stå klart för envar att "urban renewal" i praktiken nästan alltid innebar att de fattiga invånarna i de berörda slumområdena i stadens inre delar tvingades att flytta därifrån.

Till de forskare, som tidigt analyserade denna utveckling, hörde Albert Rose. Han har i en forskningsrapport från år 1974 ("Citizen Participation in Urban Renewal", Toronto 1974, 229 sidor plus bilaga) beskrivit hur "citizen participation" har vuxit fram och utformats i Toronto och redovisat resultatet av empiriska studier, som visar hur förutsättningarna för och strukturen hos "citizen participation" i stadsplaneringsarbetet hänger samman med den socioekonomiska strukturen inom de berörda bostadsområdena.

Albert Rose fann att det var en mycket liten andel av invånarna i de "hotade" bostadsområdena, som deltog aktivt i de organiserade försöken att påverka förändringsarbetet i det område, där de bodde. "It can be argued that participation was a fact for a few well organized, well managed and determined residents of half-a-dozen or more neighbourhoods."¹ Han konstaterar också att representanterna för invånarnas kamporganisationer ofta uppträdde på ett högljutt, demonstrativt och arrogant sätt och att politikerna och administratörerna ofta inte visste hur de skulle uppträda, när de konfronterades med dem.

Albert Rose är i stort sett besviken på vad som kommit till stånd genom "citizen participation" i samband med stadsförnyelseprojekt. Till hans kritiska synpunkter hör bland annat:

"All the potential gains of urban renewal - improved housekeeping, rational street patterns, additional social and recreational facilities, housing rehabilitation, more adequate urban planning - were promised and may even have been delivered, but they were not delivered to those who apparently fought for

¹ Albert Rose, "Citizen Participation in Urban Renewal", Toronto, 1974, s. 224.

them against very severe opposition a few years ago."¹

"It can be argued that citizen participation is a form of social therapy available to a privileged few and not to the mass of neighbours in improvement areas."²

"There have been many suggestions during the past two years that the whole process of (citizen) participation was a vehicle whereby certain aspirants to public office achieved success."³

Dessa tre sarkastiska formuleringar ger en klar antydning om att Albert Rose ser skeptiskt på den sociala företeelse, som i Canada kallas för "citizen participation" - åtminstone vad beträffar dess möjligheter i samband med slumsaneringsprojekt. (I Sverige talar vi i detta sammanhang gärna om "hyresgästinflytande" i stället för "medborgaraktiviteter".)

Den skeptiska hållningen hos Albert Rose till detta sociala fenomen dominerar inte i den canadensiska litteraturen på detta område. År 1975 publicerade Artur Stinson, Roner Shaffran och Bruce Jefferson en bibliografi över "citizen action projects", som dokumenterats i skriftlig form. De ger uttryck åt en betydligt mera hoppfull syn på möjligheterna för "vanliga människor" att göra påtagliga insatser i samhälleligt förändringsarbete.

Bibliografien beskriver innehållet i 132 dokument om "citizen action projects" från olika delar av Canada. Av dem handlar 24 om "citizen action" i samband med "urban development projects". Sju av dessa tjugofyra skrifter handlar om "projekt" i Toronto, vilket är fler än vad som rapporterats från något annat håll i Canada.

¹Op. cit., s. 225.

²Op. cit., s. 219-220.

³Op. cit., s. 224.

Skriften präglas av en stark övertygelse om att "citizen action" skapar möjligheter till framsteg i riktning mot ett bättre fungerande samhälle: "It is the efforts of citizens through collective action to have some impact on change, either to slow it, stop it, redirect it or control it, which we are seeking to understand in collecting and analyzing case studies. Generally we would argue that these efforts usually reflect a more humane, more compassionate set of values than those represented in the forces which they contend. This leads us to speculate as to whether such efforts are indicative of a movement, albeit fragmented and disorganized, on which we may base some hope for a fundamental shift in values."¹

I denna skrift gör man ett intressant försök att särskilja olika typer av projekt med utgångspunkt från vilken grupp i samhället, som initierar och "styr" projektet och vad som är målet för projektet. De resonemang, som författarna för om de olika projekttyperna, kan summariskt formuleras så här:

<u>Projekttyp</u>	<u>Initiativtagare och "styrande" grupp, institution etc</u>	<u>Mål för projekt</u>
"Citizen action" (medborgaraktioner) är ett resultat av:		
(1) "indigenous organization"	Gruppens, institutionens etc egna medlemmar	Att förverkliga mål som formulerats av medlemmar av gruppen, institutionen etc
(2) "agency outreach"	Samhälleliga institutioner	Att pröva nya arbetsmetoder, t ex genom sociala experiment
(3) "government invitation to participate"	Samhälleliga institutioner	Att pröva sociala program
(4) "social advocacy"	Samhälleliga institutioner	Att hjälpa resursfattiga grupper och individer att hävda sina rättigheter

(forts)

¹Arthur Stinson (ed), "Citizen Action: An Annotated Bibliography of Canadian Case Studies", Ottawa 1975.

<u>Projekttyp</u>	<u>Initiativtagare och "styrande" grupp, institution etc</u>	<u>Mål för projekt</u>
"Citizen action" (medborgaraktioner) är ett resultat av:		
(5) "community development"	Samhälleliga institutioner	Att lära människor att lösa problem i samarbete med varand- ra med hjälp av sina egna resurser
(6) "community organizing"	Speciella organisa- tioner i samarbete med gruppens, insti- tutionens etc egna medlemmar	Att hjälpa gruppens, institutionens etc egna medlemmar

Denna klassifikation ger en antydning om hur mångfacetterad den canadensiska "citizen-action"-rörelsen är. Den rymmer både gräsrotsstyrda och myndighetsstyrda projekt, den rymmer både projekt som betonar värdet av samarbete mellan olika samhälleliga organ och institutioner och projekt där man talar om det ofrånkomliga i att ta upp kampen mot samhälleliga organ och institutioner som dominerar och "förtrycker" medborgare.

3. Framväxten av idén om "The Community Health Center" i Canada
("animation sociale")

I Canada pågår sedan början av sjuttio-talet en intressant debatt om möjligheterna att bygga upp "community health centers" för att möta behovet av en bättre fungerande primärvård. Både i USA och Canada är man medveten om att den existerande formen för primärvård ("ambulatory care") inte fungerar tillfredsställande. De vanligaste formerna för primärvård av patienter med lindrigare åkommor och av personer som befinner sig i en inledande fas av en åkomma, som hotar att leda till en allvarlig sjukdom eller ett mera permanent insufficienstillstånd, består i speciella mottagningsrum på sjukhusen ("emergency rooms") och mottagningar för "ute-patienter" ("out patient departments"). Det står emellertid klar för alla bedömare att dessa institutioner inte fungerar tillfredsställande för befolkningen i isolerade landsbygdsområden och i storstädernas slumområden.

Så här resonerar David D. Rutstein i en lärobok från år 1974:

"... ambulatory care has been provided in disadvantaged areas by the extension, sometimes called the "outreach", of existing outpatient hospital services. These efforts have been relatively unsuccessful because of the limitations that are intrinsic to the usual hospital out-patient department."¹ Rutsteins resonemang gäller i första hand för USA, där det är ett välkänt faktum att primärvården - och sjukvården och hälsovården som en helhet - fungerar mycket dåligt i bland annat negerdistrikten i storstäderna i norr, men det gäller också i rätt hög grad för Canada.²

I Canada har man sedan slutet av 1960-talet sett på "community health center"-idén som en tänkbar lösning på detta problem, och den canadensiska regeringen gav i juli 1971 en grupp administratörer och forskare i uppdrag att utreda om denna lösning var användbar. Denna

¹ David D. Rutstein, "Blueprint for Medical Care", Cambridge, Mass., 1974, s. 89.

² Se Jan Eriksson, "Sjukvård i USA", Lund 1977, 64 sidor (stencilrad). Denna trebetygsuppsats ger en kritisk inblick i hur amerikansk sjukvård fungerar.

grupp, ledd av läkaren John E.F. Hastings, satte igång ett omfattande utredningsarbete, som redan året därpå resulterade i publicerandet av tre rapporter om "community health centers". En av volymerna innehåller gruppens huvudsynpunkter och rekommendationer, en andra rapport innehåller försök att redovisa ekonomiska karakteristika för "community health centers" och en tredje rapport summerar de omfattande diskussioner om tänkbara utvecklingslinjer för "community health centers", som förekom vid seminarier och forskarträffar som ordnades av John Hastings arbetsgrupp.

I sina rekommendationer (i del I av rapportserien) föreslår Hastingskommittén att den canadensiska regeringen skulle stödja byggandet av ett betydande antal "community health centers". Detta bör ske i samarbete mellan politiska organ och organisationer för de yrkesgrupper som arbetar inom sjukvården. De bör utformas som "non-profit corporate bodies in a fully integrated health services system".¹

I volym III i rapportserien, som innehåller den mest inträngande analysen av problemen kring "community health centers", talar man inledningsvis om de typer av "community health centers", som växte upp i Sovjetunionen under tiden strax efter revolutionen år 1917. Även i USA och Storbritannien diskuterade man byggandet av sådana centra under 1920-talet. De första kända försöken att förverkliga dessa idéer i den västdominerade världen gjordes på Ceylon år 1926. Dessa idéer har senare tagits upp på nytt, gång på gång, bland annat i Frankrike, Storbritannien och USA, men det var först på sextio-talet som man på allvar började förverkliga idén med "community health centers" i västvärldens demokratier, och då först i Storbritannien. En av anledningarna till den långsamma utvecklingen har varit motståndet bland de allmänpraktiserande läkarna: "General practitioners were particularly hostile to health centers, which, they seemed to think, would take away some of their autonomy."²

¹ John E.F. Hastings, "The Community Health Center in Canada", volume I, Ottawa 1973 (citat från förordet).

² Op. cit., sida 2:4.

I sin redogörelse för de tankar, som är förknippade med diskussionen om "community health centers", säger Hastings och hans medarbetare att vissa idéer i diskussionerna om hälsocentraler ("health centers") gäller generellt för sådana institutioner medan andra gäller mera specifikt för "community health centers". Till de förra hör:

"that each center is part of a total system of health care with each part linked to the others"

"that one major objective is to keep people out of hospitals"

och

"that health professionals have to work in teams in health centers"

Specifikt för "community health centers" är bland annat:

"that they stress "whole patient medicine" which implies concern about psychosocial need and continuing care"

that they emphasize family care"

"that they attempt to counter urban or rural alienation from the national society by emphasizing community development through community development programs or animation sociale"

och

"that they try to build up a communication system for the sifting of the problems and careful referrals to appropriate professionals".

De flesta av dessa mål och arbetsregler påminner i hög grad om de grundtankar som legat bakom uppbyggandet av vårdcentralerna i Sverige. En viktig skillnad består dock i den vikt, som man i Canada tillmäter de metoder för förändringsarbete, som man i texten ovan kallar för "community development" (i den franska delen av Canada

talar man om "animation sociale")¹

"Community-development"-tänkandet har under beteckningen "animation sociale" haft sitt starkaste fäste i den fransktalande provinsen Quebec, där man bland annat har lagt fram förslag om att invånarna i vårdcentralernas verksamhetsområden bör medverka som "rådgivare" genom att delta i regelbundet arrangerade sammankomster med personalen. Arbetsgrupperna vid de lokala hälsovårdscentralerna skall enligt deras förslag bestå av läkare, sjuksköterskor och socialarbetare.

Samtidigt som man alltså i en del sammanhang - och speciellt i det franska Canada - betonar vårdcentralernas roll i uppbyggnaden av fungerande och integrerade lokalsamhällen - så framgår det av direktiven till utredningen att ett av de viktigaste motiven för satsningen på "community health center"-idén består i att man räknar med att en satsning på den skall dämpa ökningen av kostnaderna för sjukvården, genom att minska behovet av dyrbar lasarettsvård.

Det mest progressiva arbetet på att bygga upp "community health centers" - det som pågår i provinsen Quebec - har emellertid betydligt mera långtsyftande ambitioner. "Because the centers have to be responsive to local needs it is important that communication networks are good. The staff in the centers must be aware not only of the local milieu but also be able to communicate well with the health service system generally about these needs and how to resolve them. In order to discover what are the local needs there must be liaison with other institutions - schools, the welfare department, etc. It is important, then, to try to ensure that regional districts are the same for all services - health, education, welfare, municipal government. this emphasis on community will challenge the power of professionals as it now exists. They will be expected to hand over some of their power to semi-professionals and consumers."

Ovanstående citat har hämtats från en redogörelse för innehållet i en uppsats av J.P. Alix som handlar om målsättningen för hälsovårds-

¹ Det franska begreppet "animation sociale" har en något vidare betydelse än "community development" och täcker även det man i Canada och USA kallar för "Community organization".

centralerna i provinsen Quebec. J.P. Alix resonerar mera uttryckligt än andra citerade författare i John Hastings utredning med utgångspunkt från de arbetsprinciper, som gäller för "animation sociale". I överensstämmelse med dem betonar han bland annat att "strategin för förändringsarbetet är lika viktigt som målet för förändringsarbetet."¹

¹Op. cit., s. 10:22 - 10:25.

4. Planerna för sanering av St Lawrenceområdet i Toronto

De diskussioner om "citizen participation", "community development" och "animation sociale" som har spelat en stor roll i canadensisk samhällsdebatt under de senaste tio - femton åren, har på sina håll satt påtagliga spår i tänkandet kring samhällsplanering och samhällsbyggande i dagens Canada. Det märks bland annat i det grundliga förberedelsearbetet för vitaliseringen av ett nedslitet och förslummat industriområde i Torontos centrala delar. Detta område, St Lawrenceområdet, som ligger i direkt anslutning till det centrala Torontos kontorsskyskrapor, jättehottell och magnifika administrationsbyggnader, är nu fyllt av nerslitna fabriksbyggnader och lagerlokaler. Där vill man nu snabbt och resolut bygga upp ett funktionellt bostadsområde för 8.000 - 10.000 invånare.

Till de vägledande idéerna i planerna för detta nya bostadsområde, som publicerats i ett femtontal utförliga plandokument under de senaste två - tre åren (1975 - 1977), hör tanken att man skall kunna styra inflyttningen till området mot en i förväg bestämd socioekonomisk struktur. Planerna bygger på att man i princip skall kunna "utestänga" hushåll tillhörande de högsta inkomstskikten (den högsta inkomstkvartilen) och på att man skall uppmuntra en inflyttning, som ger en jämn fördelning mellan de tre övriga kvartilerna. Man siktar mot följande fördelning av hushållen:

<u>Inkomstfördelning</u>	<u>Familjehushåll</u>	<u>Hushåll med ensamstående</u>
Högsta kvartilen	-	-
Tredje kvartilen	25 %	40 %
Andra kvartilen	25 %	40 %
Lägsta kvartilen	50 %	20 %

Siffrorna är approximativa, och fördelningen på de båda hushållstyperna anges inte.¹

¹Meyer Brownstone m fl, "Social Services Study St Lawrence", Toronto 1975, s. 17.

Styrningen av inflyttningen skall ske genom en medveten uppdelning av de uppförda lägenheterna på olika lägenhetstyper och ägandeformer. När det gäller ägandeformerna, skiljer man mellan privatägda fastigheter för uthyrning, kommunalt finansierat bostadsbyggande ("public housing") och stiftelsefinansierat bostadsbyggande (t ex genom "non-profit"-organisationer av typen YMCA - KFUM).

Denna medvetna strävan mot att bygga "mixed urban communities" är ett intressant socialt faktum i dagens Canada. Man har i växande grad blivit medveten om att en hård socioekonomisk segregation - förknippad med byggandet av stora sammanhängande "public housing districts" leder till framväxten av "slumfickor" med svårbemästrade sociala problem. Svårartade konsekvenser av ett sådant byggande har man möjlighet att iaktta på nära håll, i storstäderna i norra USA (som Chicago och Detroit). Även i Toronto har man gjort erfarenheter av liknande slag. De försök att komma till rätta med dessa problem genom olika slag av "community development programs" och genom att uppmuntra till "citizen participation" har gett negativa erfarenheter (det gäller t ex för saneringsarbetet i det område som kallas för Regent Park och som spelade en viktig roll som erfarenhetsbas i den studie av Albert Rose, som jag tidigare refererat till). Så här resonerar författarna till planskriften för "den sociala servicen" i det planerade bostadsområdet St Lawrence: "By definition, a mixed community avoids the problem of creating a homogeneous community concentrated in the lowest income levels. Experience in places such as Regent Park suggest that this situation ought to be avoided and that it is not realistic to expect that social service alone can solve the problems such a community could create."¹

Denna konklusion föregås av intressanta diskussioner av vad man kan väntas vinna genom att främja framväxten av "mixed communities" och vilka negativa effekter som kan väntas följa med en sådan boendemiljö. Resonemanget inledes med att man räknar upp en rad fördelar med "mixed communities":

¹Op. cit., s. 16.

- (1) "Mixed communities" provide variety and enriches people's lives by exposing them to different groups and values.
- (2) "Mixed communities" promote tolerance of social and cultural differences, particularly among children.
- (3) "Mixed communities" expose the poor to alternative life styles and presumably encourage them to acquire a middle-class orientation towards upward mobility.
- (4) "Mixed communities" provide the housing area (and the poor?) with middle class leadership.
- (5) "Mixed communities" will not give rise to the atmosphere of "no choice, no hope" that will prevail in ghettos for lower income people and the concomitant concentration of social problems.

Sedan tar man emellertid upp en rad omständigheter, som gör att man måste resonera mycket försiktigt om effekterna av "mixed housing"; det är inte alls säkert - menar man - att man vinner särskilt mycket.

- (1) Det finns inga belägg på att "mixed neighbourhoods", som rymmer alla sociala grupper och inkomstskikt, ger ett egalitärt samhälle, där dessa befolkningsgrupper tolererar varandra. Tvärtom verkar det som om sådana "mixed communities" leder till "socially destructive community infighting". Man bör därför inte genom planering och byggande föra samman befolkningsgrupper med markerat stora skillnader i inkomst och kultur.
- (2) Konflikter och motsättningar i dessa områden gör sig ofta mycket märkbara när det gäller barnens uppfostran. "People with high income may feel that their children are being disadvantaged by exposure to lower-income neighbours, and the latter may resent the lifestyle of their wealthier friends".
- (3) Man tror inte heller på att "mixed communities" automatiskt leder till att barn från olika samhällsklasser och etniska grupper förstår varandra bättre. "Visual contact or exposure

may not necessarily lead to a greater understanding, although a more active community education program to encourage contact might have some success."

- (4) Man bör heller inte föreställa sig att fattiga människor kommer att börja avancera socialt därför att de kan lära sig att klättra och leva på ett nytt sätt genom att iakta sina medelklassgrannar. "This paternalistic view ignores the structural reasons for the "cycle" of poverty: poor educational opportunities, lack of job skills, and high employment."
- (5) Medelklassens hushåll ställer andra anspråk på sin boendemiljö och sitt samhälle än de hushåll som har låg inkomst, vilket kan leda till att de fattiga inte kommer att kunna hävda sina intressen. "Middle class leadership can become middle class control of community activities, because middle class groups typically have more resources (both financial and expertise) to devote to these activities than lower income groups."

Trots denna rad av reservationer mynnar dock rapportförfattarnas resonemang ut i en rekommendation av en "begränsad" form av "incoming mixing" - de vill ju i viss mån "utestänga" överklassen och förordar en viss fördelning av områdets befolkning på olika inkomstskikt, på det sätt som vi tidigare beskrivit. Men räcker det för att åstadkomma de goda effekter man hoppas på?

Man är i Canada - som jag redan nämnt - i stor utsträckning positivt inställd till "community development"-arbete och "citizen participation" som metoder för samhälleligt förändringsarbete. Denna inställning markerar man i skrifterna om planerna för St Lawrence-området genom att ange "arbetsregler" för planeringsarbetet. Men vill förverkliga "citizen participation in its most developed form", vilket är liktydigt med "selfmanagement or control by citizens of their community life." Viktigt för dem, som planerar St Lawrence-området blir därför "to bring about the design and implementation of a process that provides for citizen participation

in planning, design and management of the neighbourhood."¹

Invånarna skall delta i planeringen av olika typer av serviceanläggningar inne i bostadskvarteren, och särskilt då de offentliga serviceanläggningarna. Sådana bör finnas i alla stadsdelar - och inte enbart i stadsdelar med privatägda hyreshus. Invånarna skall ges möjlighet att påverka utformningen av och verksamheten inom sådana institutioner som "the health clinic" och "the social service centre". Man föreslår också, i linje med resonemangen i Hastingsutredningen om "the community health centre", att dessa två institutioner skall integreras lokalmässigt: "To facilitate integration of services, it is recommended that the health clinic be a part of a personal service centre, which houses other social and welfare services as well as health services."²

Invånarnas möjligheter att påverka utformningen av och verksamheten inom institutioner av detta slag är ett ständigt återkommande tema i de många utredningarna om St Lawrence. Man konstaterar att erfarenheterna från tidigare "urban renewal projects" i Toronto, som det i Regent Park, har visat att det är svårt för personer, som hör hemma i de lägsta inkomstskikten och som själva har drabbats av allvarliga sociala problem, att ta initiativ av den typ som erfordras. "Typically, the people who are most likely to benefit from a personal service unit, those faced with multiple problems compounded by low-income, are also people with the least confidence and motivation to take the required initiatives on their own."³

I detta sammanhang betonar man åter vikten av att denna medverkan förbereds genom olika former av "community organization activities". Inflytandet från den fransktalande Quebec-provinsen märks bland annat i att man ofta använder uttryck av typen "social animation activities". "It is for reasons such as the above that an animation component has traditionally been a critical enabling factor, assisting residents to organize to the point where they can approach

¹Op. cit., s. 6-7.

²Op. cit., s. 137 och 141.

³Op. cit., s. 159.

agencies and the planning process with a degree of confidence and in an informal way. It is also for these reasons that an animation process will likely be essential in St Lawrence, where no sense of organized community yet exists."

Språkbruket här och annorstädes - understrykningarna är mina - visar att de som skrivit denna rapport är väl medvetna om den syn på samhälleligt förändringsarbete, som formulerats av de aktiva förespråkarna för de former av "animation sociale", som utvecklats i den franskspråkiga canadensiska provinsen Quebec.

5. Problemorienterade analyser av den socioekonomiska och etniska boendesegregationen i USA

Detta avsnitt innehåller en redogörelse för den segregationsforskning som bedrivs inom tre intressanta centra för samhällsforskning i USA: "The Urban League" i Chicago, "The Urban Institute" i Washington, D.C. och "Center for Equal Education" vid Northwestern University i Evanston, Ill.

5.1 "The Urban League" i Chicago

Till de institutioner, som jag besökte i Chicago, hörde lokalavdelningen av "The Urban League". Särskilt i Chicago har denna organisation, som ända sedan år 1916 har ägnat sig åt att hävda minoritetsgruppernas intressen i storstäderna i USA, gjort värdefulla insatser genom att finansiera och leda vetenskapliga studier, i vilka man belyst viktiga sociala problem i sin lokala miljö. Under 1960-talets "civil-rights"-aktiviteter spelade denna organisation en mycket viktig roll i Chicago som en förmedlande länk mellan de universitetsanknutna forskarna och de aktionsgrupper, som agerade på ett mera militant sätt, i nära samverkan med negerledare som Martin Luther King, Ralph Abernathy, Dick Gregory och Jesse James. Efter en nedgångsperiod i början av sjuttio-talet har organisationen på nytt gjort energiska insatser för att belysa minoritetsgruppernas situation i Chicago och speciellt då negrernas förhållanden. Under 1960-talet spelade Edward G. Berry en ledande och pådrivande roll i "Chicago Urban League". Han förefaller nu att ha fått en efterträdare med en liknande position och samma höga arbetskapacitet, James W. Compton.

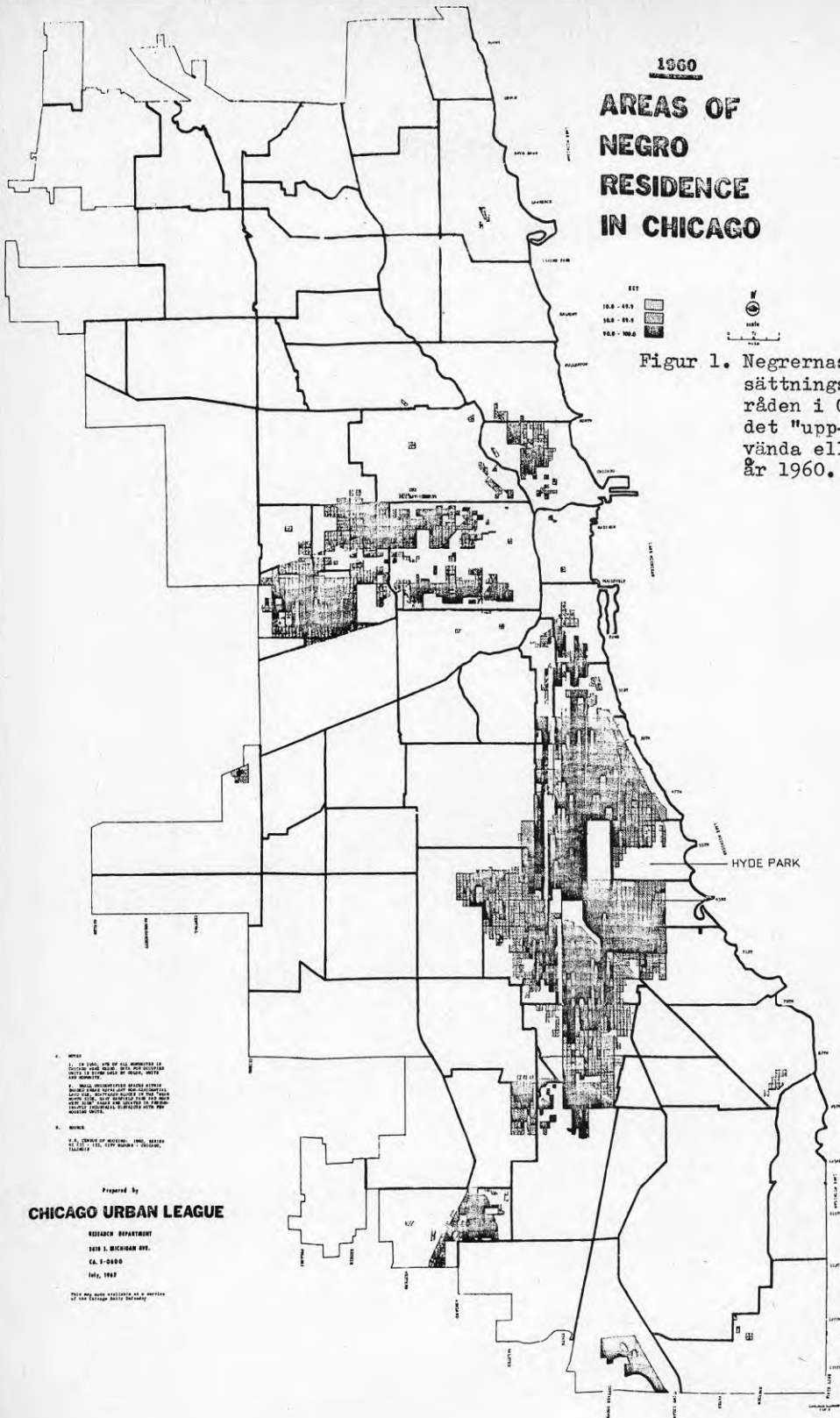
Fram till år 1970 gick utvecklingen i USA i riktning mot minskande skillnader i inkomstnivå mellan "black families" och "white families". År 1964 tjänade en negerfamilj i genomsnitt något mer än hälften mot en vit familj (54 %). Åren 1969 och 1970 hade denna procentsiffra stigit till 61 %, men den hade år 1974 åter sjunkit ner till 58 %. Denna utveckling torde i stort sett gälla även för Chicagos del, med den skillnaden att utvecklingen där gick både

brantare uppåt under "de goda åren" mot slutet av sextiotalet och brantare neråt under "de hårda åren" i början av 1970-talet.

Följande information bygger på innehållet i rapporter från "The Urban League" i Chicago. Totalt bor något mer än 1.100.000 negrer i Chicago och de utgör ungefär 33 % av stadens befolkning. Huvudparten av dessa negrer i Chicago bodde år 1970 i nitton av stadens 76 stadsdelar ("community areas"). I dessa nitton stadsdelar bodde vid denna tidpunkt 77,5 % av negrerna i staden. I tolv av dessa stadsdelar, i kärnan av "negerghettot" i "South Side" och "West Side", var minst 95 % av invånarna negrer. I de övriga sju av dessa stadsdelar var negrernas andel lägre, men den var dock i ingen av dem lägre än 68 % av det totala antalet invånare.

Dessa stadsdelar bildar ett "upp-och-nervänt" "ell" (7) på en karta över Chicago. De fattigaste av de nitton stadsdelar, som ingår i detta upp-och-nervända "ell" (7) ligger (a) i de yttersta ändarna på detta "ells" båda skänklar, i ytterändan av "South Side" ("Riverdale") och i ytterändan av "West Side" (i västra delen av "Garfield Park") och (b) i den del av staden där de båda skänklarna möts. I dessa områden hade mellan 33 % och 43 % av hushållen år 1950 en inkomst som inte nådde upp till vad som vid denna tidpunkt bedömdes som nödvändigt för att klara ofrånkomliga utgifter för uppehållet för en familj av en viss storlek (cirka 2.000 dollar för ett enpersonshushåll, cirka 4.000 dollar för ett hushåll på fyra personer). Motsvarande siffra för samtliga negerfamiljer i Chicago var betydligt lägre (21 %). Endast 6 % av de vita familjerna i Chicago hade en inkomst, som låg under denna "fattigdomsgräns". Huvudparten av de negerfamiljer, som har en relativt hög inkomst, tillhör de negerfamiljer, som har flyttat till bostadsområden inne i eller intill områden, där vita familjer dominerar bland invånarna.

Det är också värt att notera att de vita familjerna hade rätt stora inkomster från kapital och fastigheter (4,9 % av deras inkomster kom från denna inkomstkälla, mot 0,7 % för negerfamiljernas del), medan negerfamiljernas inkomster till rätt stor del kom i form av bidrag från socialvården (5,9 %). För de vita familjernas del uppgick denna inkomstpost endast till 0,8 % av deras totala inkomster.

1960
AREAS OF
NEGRO
RESIDENCE
IN CHICAGO

EST
 10.0 - 15.0
 15.0 - 25.0
 25.0 - 30.0

Figur 1. Negrernas bo-
 sättningsom-
 råden i Chicago -
 det "upp-och-ned-
 vända ell-et" -
 år 1960.

NOTES
 1. The data are of the population in Chicago and Negro population in Chicago in 1960, based on the 1960 Census of Chicago, Illinois.
 2. The population density is based on the 1960 Census of Chicago, Illinois.
 3. The population density is based on the 1960 Census of Chicago, Illinois.
 4. The population density is based on the 1960 Census of Chicago, Illinois.

Prepared by
CHICAGO URBAN LEAGUE
 RESEARCH DEPARTMENT
 1018 S. MICHIGAN AVE.
 CH. 5-0400
 Feb., 1962

This map was prepared as a service of the Chicago Urban League.

Arbetslösheten i Chicago brukar normalt vara något lägre än i USA i sin helhet, men under den "depression", som blev starkt markerad år 1975, var den för första gången större i Chicago än i nationen som helhet. Andelen arbetslösa av alla dem, som hade eller sökte arbete, uppgick år 1973 till 8,3 % bland negrerna i staden, mot 2,9 % bland de vita. Särskilt stor var skillnaden i arbetslöshet mellan negrer och vita bland ungdomar i åldern 16 - 24 år:

Ålder	Män		Kvinnor	
	Vita	Svarta	Vita	Svarta
16-19 år	10,8 %	53,0 %	8,6 %	33,3 %
20-24 år	5,3 %	23,1 %	2,9 %	18,9 %

Arbetslösheten i dessa ålders- och könsgrupper är alltså fyra till sex gånger så hög bland de svarta som bland de vita och var bland de manliga negerungdomarna i åldern 16-19 år så alarmerande hög som 53 %.

Arbetslöshetssiffrorna för Chicago nådde en höjdpunkt i oktober 1975. Vid denna tidpunkt uppgick den till 11,9 % för Chicago i sin helhet (mot 8,7 % två år tidigare). I de hårdast drabbade stadsdelarna i negrernas del av staden (i stadsdelen Oakland nära "the Loop" och i Riverdale i South Sides södra ände) var 32 % respektive 30 % av samtliga de negrer som räknades till "the labour force" arbetslösa.

Detta arbetslöshetsproblem bland negrerna i "negerbältet" är desto allvarligare som en mycket stor del av de arbetslösa har en så bristfällig skolning och arbetslivserfarenhet, att det är svårt att finna lämpliga arbeten för dem. Till detta kommer att de bor i stadsdelar, där antalet arbetsplatser snabbt minskar och att de har små möjligheter att flytta ut till de delar av Chicago och dess omland, där det växer upp nya arbetsplatser.

Utvecklingen pekar mot att negrerna i Chicago även i fortsättningen kommer att vara en markant låginkomstgrupp och att andelen arbetslösa bland dem även i fortsättningen kommer att ligga högt över de

procentsiffror som gäller för den vita befolkningens i Chicago. Detta gäller speciellt för de negrer, som bor i det svarta bältet - och som i stort sett är piskade att bo kvar där. Särskilt svår är situationen för de negrer, som bor i "slumfickorna" i det svarta bältet (det upp-och-nervända "ellet" strax söder om stadens centrala del), i "the Loop" och i ytterändarna av L:ets båda skänklar.

I den rapport från "The Urban League", där jag hämtat huvudparten av dessa data om negerproblematiken i Chicago ("The Current Economic Status of Chicagos Black Community", Chicago 1977), försöker rapportförfattarna att förklara hur denna situation har vuxit fram. De betonar att det inte är fråga om någon tillfällig nedgång för det centrala Chicagos del utan att utvecklingen hänger samman med att både invånarna och företagen sedan länge har varit i färd med att överge det inre av Chicago; de betecknar denna socioekonomiska process som "area abandonment and disinvestment". I praktiken är det det svarta bältet, som mest berörs av denna negativa utveckling. Beslutsfattarna inom de samhällseliga institutionerna och inom företagen anser - med viss rätt - att deras beslut i denna riktning är "ekonomiskt rationella": "That is, if a company can operate more efficiently in another region, in the suburbs, or in another part of the city - anywhere but the ghetto - that company should withdraw its resources from the inner city both in immediate self-interest and ultimately in the interest of the larger economy".¹

Att ingripa i och motverka denna utveckling är utomordentligt svårt. De som ger sig i väg - med sina resurser - gör det åtminstone delvis för att de inte vill dela sina existensvillkor med den resursfattiga del av befolkningen, som de lämnar kvar i ghattot. Och de fattiga i ghattot har inte de resurser som behövs för att ge sig i väg. Den enda möjligheten att motverka denna utveckling består i att myndigheterna satsar sina ekonomiska resurser på att ge resurser till dem som lever i ghattot, t ex genom att subventionera företag som väljer att stanna kvar eller flytta in i ghattot.

¹The Urban League in Chicago, "The Current Economic Status of Chicagos Black Community", Chicago 1977, p. 121.

Diskrimineringen av negrer när det gäller bostäder och arbete, förvärrar denna situation. Boendesegregationen underlättar diskrimineringen genom att öka skillnaden i tillgångar till olika typer av samhällseliga resurser mellan vita och icke-vita. "As blacks and other minorities increasingly move toward becoming the primary inhabitants of central cities, inequities in educational quality, in job opportunities, in housing stock, in health care and social services availability, and so on, can readily be expected to expand."¹

Detta måste motverkas genom "selective and intensive community development". Myndigheterna måste satsa resurser på områden med svag ekonomi och bristfälligt fungerande lokala institutioner, om de skall kunna reducera utflyttningen av de negrer, som har en relativt god ekonomi och som måste förmås att stanna kvar i negerbältet, om man skall få se livsdugliga samhällen växa upp där. Parallellt härmed måste de se till att gällande regler mot diskriminering när det gäller utbildning, bostäder, sjukvård, socialvård och rättsväsende verkligen efterlevs.

Den citerade skriften ger utmärkta exempel på hur man i "The Urban League" genom inträngande analyser av negrernas sociala problematik försöker påverka besluten hos mäktiga politiker och administratörer. Men organisationen agerar själv inte på den politiska scenen. Det skulle troligen äventyra det ekonomiska stöd till verksamheten, som nu kommer från "upplysta" representanter för de stora industriföretagen och från affärsvärlden.

5.2 "The Urban Institute" i Washington, D.C.

Resultaten av ovanstående analys av negrernas situation från "The Urban League" stämmer väl med det som kommer fram i liknande rapporter från andra problemorienterade forskningsinstitutioner som "The Urban Institute" och "Center for Integrated Education".

Chicago är utan tvivel en av de städer i USA, där negrerna bor mest

¹Op. cit., s. 120.

segregerat. I en nyligen genomförd analys av segregationen mellan vita och negrer i 238 storstadsområden i USA, publicerad av "The Urban Institute", redovisas ett segregationsindex, som är baserat på data för "census tracts" - små områden med i genomsnitt 4.000 invånare. Det segregationsindex, som man räknade fram i denna studie för år 1970, gav värdet 0,8316 för Chicago (motsvarande värde för år 1960 var 0,8144). Det var år 1970 det näst högsta värdet för de 238 storstadsområdena. Det enda värde som var högre var det för storstadsområdet Fort Lauderdale-Hollywood i Florida (0,5882). De därefter högsta värdena hade Cleveland i Ohio (0,7696), Detroit i Michigan (0,7598) och en storstadsregion strax sydost om Chicago i Indiana, Gary-Hammond-East Chicago (0,7656). Alla dessa fyra storstadsområden ligger i det inre av nordöstra USA.

Studien visar bland annat att utvecklingen under åren 1960-1970 gått i riktning mot att negrerna har kommit att bo mera isolerade från vita, medan de vita kommit att leva något mindre isolerade från negrer - även om en dominerande huvudpart av de vita invånarna i USA år 1970 bodde i "census tracts" där mindre än 1 % av invånarna var negrer.

När man analyserade segregationen i låginkomstområden, medelinkomstområden och höginkomstområden var för sig i de 238 storstadsområdena, visade det sig att Chicago utan jämförelse var den stad, där negrerna i låginkomstområdena hade minst chans att träffa vita invånare (indexet för "black exposure to whites" var i Chicagos låginkomstområden så låg som 0,0963). De näst lägsta värdena fick man för låginkomstområdena i Dallas (0,1664) och Detroit (0,1756). Även för medelinkomstområdena och höginkomstområdena var detta index för "black exposure to whites" relativt lågt; i Chicago var det 0,2855, respektive 0,5735.

Författaren till denna rapport från "The Urban Institute", Ann B. Schnare, har också försökt fastställa om det finns några egenskaper hos befolkningen och bostadsmarknaden i de studerade storstadsområdena, som är karakteristiska för de mest segregerade bostadsområdena.

Resultaten av analysen visar att rassegregationen är kopplad till områden med en stor och snabbt växande svart befolkning, med låga boendekostnader, med stora skillnader i inkomstnivå mellan svarta och vita och med begränsade möjligheter att köpa privatägda bostäder. Detta är faktorer, som alla är tillfinnandes i stora delar av Chicago. Samtidigt råder det inget tvivel om att den starka segregationen i Chicago också beror på att det både bland beslutsfattarna på bostadsmarknaden (husbyggnadsföretagen, bostadsadministratörerna och mäklarna) och inom den vita delen av befolkningen i denna stad existerar en attityd, som gynnar framväxten av och fortbeståndet av en markant boendesegregation.¹

5.3 "Center for Equal Education" vid "Northwestern University" i Evanston, Ill.

En stark boendesegregation leder i praktiken oundvikligen till en stark skolsegregation. Följaktligen är skolsegregationen i Chicago mycket markerad. Troligen är den starkare där än i någon annan amerikansk storstad. Gränserna för upptagningsområdena för de offentliga skolorna ("the public schools") är överlag dragna på ett sådant sätt att de flesta av stadens skolor har nästan enbart vita eller nästan enbart icke-vita elever. Många vita föräldrar, som bor i närheten av skolor med en elevkader, som domineras av svarta eller icke-vita barn, sänder av detta skäl sina barn till stadens katolska privatskolor (med relativt låga terminsavgifter) eller till någon konfessionslös privatskola (dessa har i regel mycket höga elevavgifter).

Chicago tillhör de kommuner i USA, som ännu inte desegregerat sitt skolsystem. Detta är ett obestridligt faktum, trots att lagarna i delstaten Illinois förbjuder att de offentliga skolorna är segregerade. En studie, som utförts av skolstyrelsen i Chicago, visade att antalet vita elever i "the public schools" i Chicago endast var 26,8 %. Denna siffra bör ses mot bakgrunden av det faktum att de vita utgör cirka två tredjedelar av stadens befolkning. Negereleverna

¹ Detta avsnitt bygger på Ann B. Schnare, "Residential Segregation by Race i U.S. Metropolitan Areas", The Urban Institute, Washington D.C., 1977 (stencilerad rapport).

utgör 58,4 % och de spansktalande eleverna 13,7 % av det totala elevantalet i "the public schools". Endast 5 % av skolorna i Chicago har enligt denna studie en elevstruktur, som gör att den enligt gällande lagstiftning kan betecknas som icke-segregerad.

"Integrated Education", en tidskrift som publiceras av "Center for Equal Education" vid Northwestern University i Evanston (med Mayer Weinberg som en utomordentligt kunnig redaktör) följer debatten kring skolsegregationen i Chicago mycket noga. I början av år 1966 lade skolchefen i Chicago fram en plan för skolstyrelsen som skulle leda till att svarta lärare i stadens skolsystem skulle bli tvungna att tjänstgöra i vita skolor (och vice versa). Förslaget skulle få en mycket begränsad effekt, eftersom det inte gällde för lärare med ordinarie tjänst utan endast för tillfälligt anställda lärare. Förkämparna för en desegregation av stadens skolor vägrade att godkänna planen, men skolstyrelsen antog den med sex röster mot tre. Skolchefen, Joseph P. Hannan, försvarade planen med att stadens lärare hade blivit lovade rätt att välja tjänstgöringsskola när de fick ordinarie anställning och med att invånarna i skolornas upptagningsområden ville ha en lärarkader, som ur rassynpunkt motsvarade den sammansättning som elevkåren har.

Skolstyrelsen i delstaten Illinois konstaterade några dagar senare i ett officiellt uttalande att skolstyrelsen i Chicago hade brutit mot gällande lag genom detta beslut, men delstatens skolstyrelse hade uppenbarligen inte någon möjlighet att driva igenom sin uppfattning. Skolmyndigheten i staden Chicago svarade på detta genom att i en rapport framföra uppfattningen att en desegregation av stadens skolor skulle leda till "a white flight", vilket helt enkelt betyder att de vita invånarna skulle "fly" från staden Chicago ut till de vita förortskommunerna. Skolchefen Joseph P. Hannan, argumenterade i denna situation - som många andra amerikanska skolledare - att det var viktigare att ordna "quality education" än "racial equity".

Debatten, som jag här återgett med hjälp av ett referat i tidskriften "Integrated Education" i numret för maj och juni år 1976, visar hur infekterat och svårmanövrerat skolsegregationsproblemet är i Chicago,

USAs mest segregerade storstad. Tidskriften "Integrated Education" och den övriga publikationsverksamheten inom "Center for Equal Education" är ytterligare ett exempel på att det existerar en rad forskningsorienterade institutioner, som analyserar och diskuterar sociala problem på ett engagerat och handlingsorienterat sätt, utan att direkt agera på den politiska scenen.¹

¹"Center for Equal Education" flyttade år 1978 till Amherst University i Massachussets och tidskriften "Integrated Education" publiceras nu därifrån.

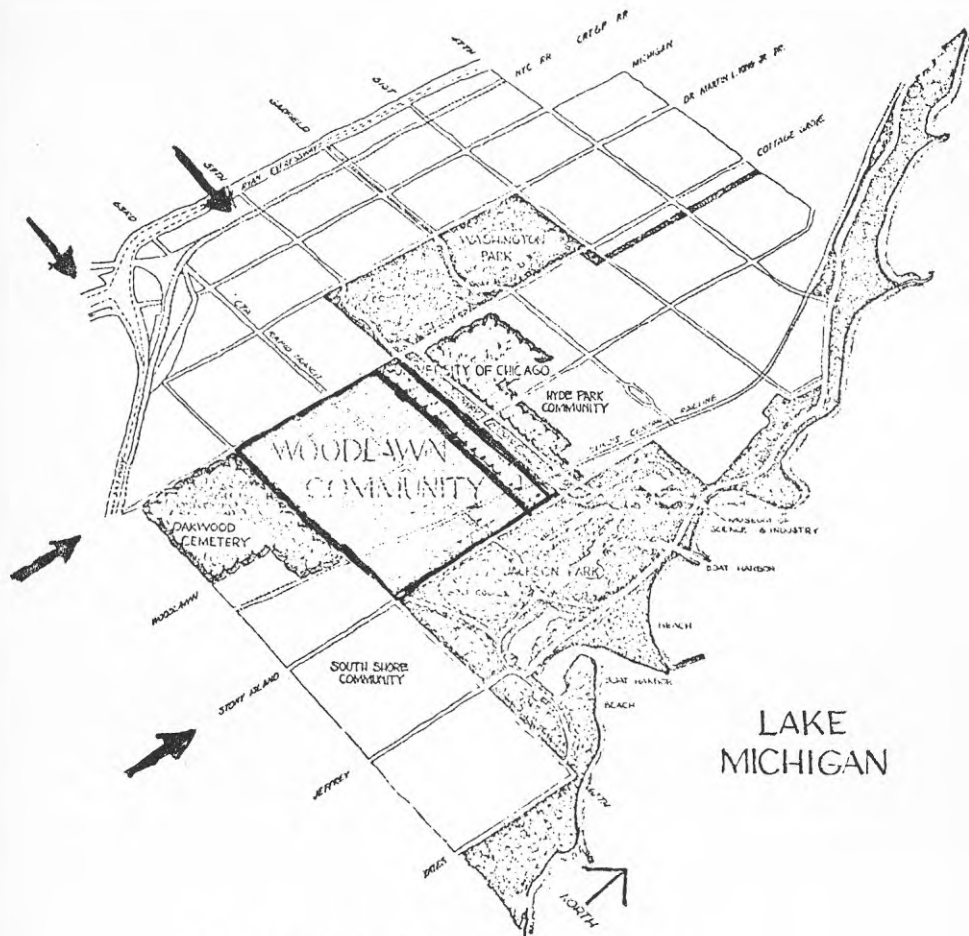
6. "The Woodlawn Organization" i negerghettot i "South Side" i Chicago

Woodlawn är en av de nitton "community areas", som ingår i "the Black Belt" i Chicago. Området ligger rätt långt ner i det upp-och-nervända och bakvända "ellets" södra skänkel. Området hade år 1970 omkring 54.000 invånare. I dagligt tal menar man dock med Woodlawn inte hela det område som i Chicagos officiella statistikredovisningar kallas för Woodlawn utan endast områdets centrala del, mellan Cottage Grove i öster och Stoney Island i väster och mellan 60:e gatan i norr och 67:e gatan i söder.

Woodlawn växte upp som en förort runt ändstationen till den förortsjärnväg och de hotell och det affärsliv, som följde i spåren av världsutställningen i Chicago år 1893. Woodlawn blev aldrig en verkligt fashionabel förort på samma sätt som Hyde Park och Kenwood omedelbart norr om Woodlawn. Dessa stadsdelar låg något närmare University of Chicago, som grundlades vid samma tid och som kom att präglas av de lärare och elever vid denna stora institution som bosatte sig där. Woodlawn blev i stället i stort sett en arbetarstadsdel.

Fram till andra världskrigets slut var Woodlawn en "vit" stadsdel, men stadsdelen blev sedan snabbt en del av det svarta Chicago. I det centrala Woodlawn fanns det år 1960 omkring 24.000 invånare. Av dem var 80 % negrer. En stor del av invånarna (30 %) levde på en nivå under existensminimum. Andelen arbetslösa bland de vuxna Woodlawn-borna uppgick till 14 %. Woodlawn hade vid denna tidpunkt definitivt hunnit bli en del av "det svarta ghattot" i Chicago.

År 1960 bildade 115 föreningar i Woodlawn ett slags samarbetsorganisation, "The Woodlawn Organization", som såg det som sin uppgift att bygga upp en stark, oberoende och "gräsrotsstyrd" organisation ("a powerful, indigenous, grass-roots community organization"). Organisationen sätt att arbeta byggde på de principer, som formulerats av Saul Alinsky, en sociolog som under många år arbetat på att bygga upp gräsrotsorganisationer inom bland annat polska och italienska arbetarstadsdelar i Chicago. Han hävdade som ett resultat av sina erfarenheter från arbetet för dessa grupper att den enda möjliga vägen att

COMMUNITY SETTING WOODLAWN COMMUNITY DEVELOPMENT PROGRAM

Woodlawn Community Development Corporation
Carlton Aschman Associates, Inc.

Figur 2. Bilden visar Woodlawns läge i södra Chicago strax söder om Univeristy of Chicago och Hyde Park.

stoppa en pågående förslumningsprocess med åtföljande arbetslöshet och exploatering av de fattiga sluminvånarna var att ge invånarna möjlighet att själva hävda sina rättigheter.

Saul Alinsky praktiserade i Woodlawn med betydande framgång den "konfrontationsteknik", som han tidigare prövat i andra sammanhang. Den naturlige motståndaren blev "University of Chicago", som under ledning av den hårdhänte universitetsadministratören Julian Levy försökte förvandla Woodlawn till en universitetsdominerad medelklassstadsdel. Han drev en energisk saneringspolitik, som tog sikte på att öppna stadsdelen för hushåll med goda inkomster och med anspråk på en god boendemiljö. Ett förverkligande av denna politik skulle i praktiken innebära att man körde bort många av områdets svarta invånare ("urban renewal is negro removal"). Konflikten med "University of Chicago" kom under hela sextiotalet att sätta sin prägel på arbetet inom "The Woodlawn Organization" (TWO).

År 1973 publicerade John Hall Fish en bok med titeln "Black Power/White Control" med underrubriken "The Struggle of The Woodlawn Organization in Chicago". Den beskriver hur TWO agerade under sina första tio år. Samtidigt som ledarna hävdade att områdets invånare måste ta itu med områdets problem med hjälp av sina egna "inneboende" resurser, så byggde man i praktiken sin verksamhet på pengar, som kom utifrån. Ledarna för TWO var i själva verket utomordentlig framgångsrika i sitt arbete på att dra ekonomiska resurser till sin organisation. I praktiken innebar detta att de byggde sitt arbete på resurser, som kom utifrån. Man förnekade med eftertryck att Woodlawn var ett "sjukt samhälle", men man försökte ändå bota det med massor av anslag utifrån, från statliga organ och privata institutioner.

I början av år 1972 insåg man inom TWO att man inte kunde genomföra ett uppbyggnadsprogram i Woodlawn inom ramen för den organisation, som år 1960 hade skapats för att leda en proteströrelse. I det läget beslöt man att bilda en kompletterande organisation, "The Woodlawn Community Development Corporation" (WCDC), som skulle arbeta som ett affärsdrivande företag med inriktning på att bygga bostäder och på att driva olika typer av serviceanläggningar.

WCDC är nu ansvarigt för driften av två stora bostadsområden, "Woodlawn Gardens" med 504 lägenheter, uppfört år 1967-1968, och "Jackson Park Terraces" med 322 lägenheter, uppfört år 1973-1974, och man har börjat arbeta på ett tredje bostadsområde, "Park Shore East", som kommer att uppföras i omedelbar närhet av "Jackson Park Terraces".

Styrelsen för WCDC består av tretton representanter för TWO och av tre representanter för viktiga institutioner i Chicago (bland annat University of Chicago). Verksamheten består inte enbart i att bygga och förvalta bostäder utan man rustar också upp äldre bostadshus. En stor hotellbyggnad, "Southmoor Hotel", skulle enligt uppdragna planer ha förvandlats till bostadshotell för pensionärer, men dessa planer har man måst ge upp på grund av alltför stora ombyggnadskostnader.

Till de aktiviteter, som leds och organiseras av TWO och WCDC, hör bland annat rådgivning och yrkesutbildning för arbetslösa invånare i Woodlawn och utgivandet av en stadsdelstidning ("The Observer"). Man driver också ett vaktbolag, en biograf och ett par livsmedelsbutiker. Man har också byggt upp nya former för social service, för rekrytering och handledning av fosterföräldrar och för stödverksamhet bland ungdomar som har ställts inför rätta för mindre förbrytelser. Man driver ett barnhem och ett fritidshem för skolungdomar. Man ordnar avlönade jobb för pensionärer och medverkar till att invånarna registrerar sig hos valmyndigheter (och därmed får möjlighet att delta i de politiska valen).

Till de viktiga arbetsuppgifterna som TWO och WCDC tagit på sig under senare år är utarbetandet av en "tjugoårsplan" för Woodlawnområdet. Den blev färdig i april 1976, och har den ambitiösa rubriken "A twenty year comprehensive plan for the Woodlawn Community".

Planen utarbetades under ledning av Arthur M. Brazier, en av dem som lade grunden till TWO i början av sextiotalet. Den inleds med en summarisk beskrivning av vad som TWO (och WCDC) åstadkommit under de cirka 16 år som organisationen har existerat när det gäller

bostadsbyggande, hälsovård, socialvård, barn- och ungdomsvård, yrkesutbildning och kommersiell service (två snabbköpsbutiker, en biograf, ett vakttjänstbolag). Man redovisar sedan utförligt målsättningen för WCDC. Den övergripande målsättningen är att arbeta för "the physical, social and economic renaissance of the Woodlawn area".

I den följande "målkatalogen" tar man bland annat upp följande delmål:

- att skapa ett bostadsområde av högsta kvalitet
- att bygga på invånarnas egna resurser
- att utarbeta utvecklingsplaner som tillgodoser behoven hos olika invånargrupper i Woodlawn
- att se till att så många som möjligt av Woodlawns nuvarande invånare kan bo kvar efter saneringen (alltså inget "negro removal")
- att bygga upp fungerande kommersiella knutpunkter
- att förbättra områdets trafikmiljö
- och
- att se till att det finns gott om arbetsplatser och goda möjligheter för ett blomstrande affärsliv i Woodlawn.

Det är inte mycket av de militanta kraven från kampåren under 1960-talet, som man skymtar i denna målförteckning. Det enda påtagliga, som finns kvar från kampåren, är en mild formulering av motståndet mot "negro removal". Det är karaktäristiskt för nuläget att styrelsen för WCDC sedan en tid tillbaka har medlemmar som representerar de forna motståndarna. Rektor Julian Levy sitter till exempel med i styrelsen som representant för ärkefienden under sextio-talets kampår, "University of Chicago". Det gäller inte längre att attackera och försvara sig mot det vita etablissemanget i Chicago utan att finna former för samarbete.

7. "National Center for Urban Ethnic Affairs" (NCUEA) i Washington, D.C.

Det sätt att arbeta, som sedan början av sjuttio-talet satt sin prägel på verksamheten inom "The Woodlawn Organization" och dess systerorganisation "The Woodlawn Community Development Corporation" - med sin starka inriktning på att vitalisera en förslummad stadsdel genom att bygga på utnyttjandet av resurserna hos stadsdelens egen befolkning i ett intimt samarbete med stadens makthavare och det nationella etablissemangets organ och institutioner - är idag en allmänt accepterad modell för utvecklingsarbetet inom förslummade storstadsdistrikt i USA. Detta gäller oberoende av vilken etnisk grupp som dominerar i ett sådant område. I praktiken har man därmed tagit avstånd från Saul Alinskys konfrontationstaktik - även om hans sätt att tänka och agera inte blir föremål för direkt kritik av de aktiva ledarna för TWO och WCDC, som ju en gång skapades på grundval av Alinskys tankar.

Det finns en amerikansk organisation, som har gjort detta nya sätt att arbeta på som sin ledande grundprincip. Det är "The National Center for Urban Ethnic Affairs" (NCUEA). Dess ledare, Geno C. Baroni, har knutits till Jimmy Carters regering som rådgivare när det gäller "neighbourhood revitalization". Till hans organisation hör ett stort antal stadsdelsorganisationer i framför allt den mellersta och östra delen av norra USA (i bland annat Baltimore, Buffalo, Chicago, Cincinnati, Cleveland, Detroit, Milwaukee, New York, Philadelphia, Pittsburgh, St Louis och Washington, D.C.). Huvudparten av de organisationer, som tillhör NCUEA, representerar katolska minoritetsgrupper (italienare, polacker etc). Det är iögonfallande att TWO eller WCDC inte är med i NCUEA. De skulle rimligen kunna vara det, eftersom Baronis idéer liknar dem som TWO och WCDC har praktiserat med stor framgång under 1970-talet. Organisationens målsättning och motiv framgår klart av följande citat, som hämtats från en av deras programskrifter: "The literature and the political theory of development implies a comprehensive, planned approach to meeting the entire range of maintenance and improvements required by cities. ONDI does not believe that such an approach either exists now or is politically possible in the immediate future due to the immense scale of urban life. It is essential to conceive of development at the practical scale of the neighbourhood."

Simultaneous with the recognition by the mass of the people of this lack of policy came the decentralization of responsibility for development from the Federal to the municipal levels at a time of growing resource shortages. It is the problem posed by these trends that the initiated activity of neighbourhood controlled development is addressing.

Revenue sharing, block grants, and the decentralization of many federal programs have expanded the opportunity for community groups to become partners with the public and private sectors in the process of setting local priorities and increasing citizen's roles and participation in a complex urban society. But the equality of this partnership will depend largely on the ability of citizen groups to participate fully in local development and planning decisions through access to sound technical and professional knowledge."

Att "The Woodlawn Organization" (TWO) inte har så lätt att samarbeta med NCUEA beror naturligtvis på TWOs historia som en militant organisation för negrer. NCUEA är definitivt inte en militant organisation, och dess bas är de katolska och vita minoriteterna i USAs storstäder i norr. TWO kan inte förneka sin historia. Men att det finns tendenser till samverkan och samspel är uppenbart.

8. Samhällsstyrda fältexperiment ("social experimentation") på nationell nivå i USA

Under mitt besök i Washington, D.C. ägnade jag huvudparten av min tid åt studiebesök på institutioner, som var engagerade i genomförandet av en rad omfattande "fältexperiment" på uppdrag av bostadsdepartementet ("Department of Housing and Urban Development", HUD) och socialdepartementet ("Department of Health, Education and Welfare, HEW) och med dem samverkande nationella organ, som "Office of Economic Opportunity" (OEO) och "National Institute of Education" (NIE).

Fältexperiment av denna typ har som huvudsyfte att mäta effekter av reformer, som skall genomföras på nationell nivå. De liknar den typ av fältexperiment som - i mindre skala - ibland genomförs av statliga utredningar i Sverige. Dessa "fältexperiment" har i USA en kort men intressant historia, och ett stort antal tjänstemän inom de nämnda institutionerna är för närvarande engagerade i genomförandet av dem. De fältexperiment som tilldragit sig störst uppmärksamhet är

"The Income Maintenance Experiment",
 "The Housing Allowance Experiment" och
 "The Health Insurance Experiment".

De är intressanta exempel på den metod för samhällsstyrt förändringsarbete, som i USA ofta kallas för "social experimentation".

Jag skall först - ganska kortfattat - berätta om målsättningen för och uppläggningsen av dessa tre omfattande "fältexperiment" och sedan redogöra för den kritik som de utsatts för och det sätt på vilket deras förespråkare - med uppjudande av en betydande sakkunskap vad beträffar planering och genomförande av sådana fältexperiment - försvarar sig mot denna kritik.

8.1 "The Income Maintenance Experiment"

"The Income Maintenance Experiment" syftade till att fastställa effekten av en "negativ inkomstskatt" - det vill säga utbetalningar av "transfer payments" ("tilläggslöner") till hushåll med låg inkomst. Dessa "transfer payments" är högst för hushåll utan någon som helst

inkomst och minskar sedan successivt med växande inkomst för familjen (den kan till exempel vara 3 000 dollar för familjer utan inkomst och sedan sjunka successivt så att den blir 0 för ett hushåll som tjänar totalt 6 000 dollar. Följande tabell visar hur ett sådant system kan se ut:

Familjeinkomst i dollar	Beskattning av bas- bidraget (procent av familjeinkomst som dras av från 3 000 dollar)	"Transfer payment" i dollar	Total famil- jeinkomst i dollar
(A)	(B)	(C)	(A) + (C)
0	50 %	3.000	3.000
10	50 %	2.995	3.005
100	50 %	2.950	3.050
1.000	50 %	2.500	3.500
2.000	50 %	2.000	4.000
3.000	50 %	1.500	4.500
6.000	50 %	0	6.000

Sedan år 1962 har man studerat effekterna av utbetalningen av detta slag av "transfer payments" genom att genomföra "fältexperiment" i tre städer i New Jersey (Trenton, Paterson-Passaic och Jersey City) och en stad i Pennsylvania (Scranton). Man valde ut de studerade familjerna från en förteckning på invånare i fattiga stadsdelar ("poverty districts") i dessa fyra områden. 725 av dessa familjer var villiga att delta i experimentet. De fördelades slumpmässigt i nio grupper, som fick månatliga "tilläggslöner" med utgångspunkt från ett visst basbidrag (dettas storlek varierade från lägst 1.650 dollar till högst 4.125 dollar; en viss summa drogs av för varje intjänt dollar, lägst 50 cent och högst 1,25 dollar). Dessa 725 familjer intervjuades en gång var tredje månad om hur mycket familjemedlemmarna arbetade och tjänade men också om sina fritidsvanor och sin livsföring i övrigt. På samma sätt intervjuades en slumpmässigt vald kontrollgrupp på totalt 632 hushåll.

Resultaten av studien sammanfattas i en rapport så här: "The most striking feature of the findings is that the observed changes in labor supply in response to the experimental payments were generally

quite small." Reduktionen av arbetsinsatsen berodde på att de som fick bidragen arbetade färre timmar, men man fick inga som helst belägg på att männen i familjerna helt och hållet slutade att arbeta på grund av att de fick dessa bidrag. Procentandelen hustrur som arbetade minskade starkt, men eftersom hustrurna tidigare i regel endast hade arbetat några få timmar per vecka, så påverkade detta faktum inte familjeinkomsten särskilt mycket. Man kunde härutöver konstatera att utbetalningen av bidrag inte påverkade hushållsmedlemmarnas attityder och fritidsvanor särskilt mycket.

En liknande studie genomfördes några år senare i ett par landsbygdsdistrikt, ett i Iowa (med enbart vita invånare) och ett i North Carolina (med både vita och svarta invånare). Totalt studerade man under en tid av tre år omkring 800 familjer, fördelade på fem experimentgrupper (med var sitt bidragssystem) och en kontrollgrupp. Studien genomfördes på samma sätt som den redan beskrivna av familjer i fyra städer i New Jersey och Pennsylvania.

Resultaten av denna studie av "income maintenance" bland landsbygdsbor liknar i hög grad dem som man fick i studierna av de fattiga familjerna i några städer i New Jersey och Pennsylvania. Männen i experimentfamiljerna fortsatte i stort sett att arbeta som tidigare. Kvinnorna däremot minskade liksom i städerna i New Jersey och Pennsylvania i avsevärd utsträckning sina arbetsinsatser. Detta gällde i ännu högre grad för barnen i experimenthushållen. Men fann också att skoleleverna i experimentfamiljerna fick bättre föda och presterade bättre i skolorna under den tid experimentet pågick. Resultaten för lantbrukare med egna jordbruksfastigheter visade sig vara svårtolkade. De tydde på att dessa lantbrukare rapporterade lägre inkomster än de faktiskt hade. En del av de extraresurser som de fick genom "lönetilläggen" använde de till "dolda" investeringar i sin lantbruksrörelse.

Liknande studier av olika typer av "income maintenance program" har senare genomförts i staden Gary (i Indiana) och i städerna Seattle och Denver. Resultatet från dessa studier har jag ej haft tillgång till.

8.2 "The Experimental Housing Allowance Program"

Syftet med "The Experimental Housing Allowance Program" (EHAP) är att ta reda på lämpliga och effektiva metoder att betala ut bostadsbidrag till fattiga familjer - metoder som verkligen ökar deras möjligheter att få tag i goda bostäder. Det är ett mycket omfattande experiment, som genomföres i tolv större städer i USA spridda över hela nationen.

I två av städerna (Pittsburgh och Phoenix) har man på vardera 250 hushåll provat sjutton olika former för utbetalandet av bostadsbidrag för att se efter hur dessa olika typer av bostadsbidrag påverkar bland annat familjernas bostadsval och tillfredshet med sina bostäder (detta kallas för "the demand experiment"). I två av städerna (Green Bay och South Bend) studerar man hur de som styr bostadsmarknaden (husägare, husbyggare, banker, mäklare etc) reagerar inför ett "full-scale"-program för bostadsbidrag (detta kallar man för "the supply experiment").

I de övriga åtta städerna har man gett olika kommunala organ (två kommunala bostadsföretag, två "county governmental agencies" i storstadsregioner, två planerings- och utvecklingsinstitutioner på delstatsnivå och två socialförvaltningar) i uppdrag att organisera genomförandet av ett system för utbetalande av bostadsbidrag (detta kallar man för "the administrative agency experiment"). I var och en av de åtta städerna betalas bostadsbidrag ut till mellan 1.100 och 900 hushåll under tre år.

EHAP är utan tvivel ett av de största och mest komplexa sociala experiment, som någonsin iscensatts.

I en rapport som redovisar läget i februari 1976 (efter det att programmet hade pågått i tre år) diskuterar man tre typer av "preliminära" slutsatser. Det har bland annat visat sig att en stor del (ca en tredjedel) av de hushåll, som enligt reglerna har rätt till de fastställda bostadsbidragen och som informerats om denna rätt genom individuella besök, inte bryr sig om att ansöka om detta bidrag. Detta gäller i hög grad för de äldre hushållen.

Ett annat faktum som rapportförfattarna lägger stor vikt vid är att det visat sig vara möjligt att administrera ett bostadsbidragssystem på ett relativt effektivt sätt. De betonar till exempel att det i regel är möjligt för dem som sökt bostadsbidrag att få tag i en bostad som kunnat godkännas av myndigheterna eller att rusta upp sitt hus på ett sätt som kunnat godkännas - vilket man ofta tvivlade på när projektet planerades. Det visade sig också vara möjligt för de ansvariga administratörerna att övertyga "den lokala opinionen" i de berörda kommunerna om att ett bostadsbidragssystem var en positiv företeelse, även om programmet på flera håll inledningsvis möttes av motstånd från vissa invånargrupper.

Den vikt som man i rapporten lägger vid dessa preliminära resultat, måste ses mot bakgrunden av den utbredda hållningen hos stora delar av USAs befolkning mot generella sociala stödåtgärder till den fattiga delen av befolkningen.

I en rapport som summerar utvecklingen av projektarbetet i en stad i norra Indiana, South Bend, som har en stor negerbefolkning och en omfattande bostadsslum, konstaterar författarna avslutningsvis, att projektet i viss mån har lyckats att nå sitt huvudmål. De betonar att projektet har gett de hushåll som deltagit i programmet möjligheter att skaffa sig goda, brandsäkra och hygieniska bostäder utan att eftersätta andra rimliga konsumtionsbehov. Men det är fortfarande osäkert om programmet kommer att leda till de mål som de som initierade det "sociala experimentet" eftersträvar på samhällsnivå: påtagliga förbättringar av miljön i förslummade bostadsområden och en social integration av olika rasgrupper och etniska grupper i bostadsområdena.

8.3 "The Health Insurance Experiment"

Det tredje av de stora "sociala experimenten" i sextiotalets och sjuttiotalets USA är "the Health Insurance Experiment". Där jämför man användbarheten av olika typer av sjukförsäkringssystem rent administrativt men framförallt deras inflytande på utnyttjandet av den service som hälsovårdsinstitutionerna ger och deras betydelse för invånarnas hälsotillstånd.

Studien skall genomföras i fyra samhällen. I vart och ett av dem består experimentgrupperna av ungefär 500 familjer och kontrollgrupperna av 300 familjer. Ungefär hälften av familjerna kommer att följas under fem år och hälften under tre år. Studien har förberetts under flera år och datainsamlingen har pågått sedan år 1974. Studien genomföres i fyra samhällen: Dayton (i Ohio), Seattle (i Washington), Titchburg-Franklin Counties (i Massachusetts) och Charleston-Georgetown County (i South Carolina). De deltagande familjerna fördelas slumpmässigt mellan nio olika typer av "health insurance programs". Under förberedelsearbetet och inledningsskedet har den blivit föremål för kritiska anmärkningar, både av experter och av representanter för de amerikanska läkarna, bland annat därför att det ansågs vara "the thin end of the wedge of "socialized medicine".¹ Experimentet är under alla förhållanden väl värt att följa.

8.4 Metodproblem i samband med fältexperiment på nationell nivå ("social experimentation")

Dessa tre stora fältexperiment - och en rad mindre studier av samma typ, ofta på delstatsnivå - har skapat förutsättningarna för en intensiv metoddebatt om "sociala fältexperiment". En hel del av argumenten i den debatten har summerats i två viktiga skrifter, av Henry W. Riecken m fl, "Social Experimentation: A Method for Planning and Evaluating Social Programs" (New York 1974) och Robert F. Boruch och Henry W. Riecken, "Experimental Testing of Public Policy", Boulder, Col. (1976). Båda dessa böcker är ett slags "stridsskrifter", som hävdar värdet av denna typ av fältstudier i det nationella reformarbetet. Båda skrifterna tar upp de argument, som anföres mot denna dyrbara form av förberedelser för viktiga sociala reformer, som redan år 1975 hade fått anslag på betydligt mer än 400 miljoner dollar (häri ingår de tre program som jag ovan beskrivit kortfattat men också liknande fältexperiment på utbildningsområdet och för att bekämpa arbetslöshet).

¹Charles G. Field och Larry Orr, "Organizations for Social Experimentation" i Robert F. Boruch och Henry W. Riecken (red.), "Experimental Testing of Public Policy", Boulder, Col., 1975, s 78.

Det skulle föra alltför långt att här gå in på en detaljdiskussion av alla de metodproblem som tas upp i dessa böcker. En artikel av Charles Field och Larry Orr förtjänar dock att framhåvas för att den tar upp de problem som är speciella för de mycket omfattande och dyrbara fältexperimenten på nationell nivå - problem som man knappast stöter på i "vanliga fältexperiment" i mera begränsad skala.¹ Dessa stora "fältexperiment" genomföres i USA i regel i samarbete mellan sex viktiga "rollinnehavare":

Initiativtagarna - oftast ett regeringsorgan på nationell nivå

Finansiärerna - oftast ett av ministerierna i Washington D.C.
(som HUD eller HEW)

Forskarna - oftast en stor konsultorganisation som Rand Corporation, The Institute of Poverty Research, Stanford Research Institute etc

Programskrivarna - som drar upp riktlinjerna för åtgärdsarbetet i regler, anvisningar och handböcker

Administratörerna som har ansvaret för åtgärderna på fältet - vanligen en grupp offentligt anställda tjänstemän inom statliga och kommunala organ

och

Rapportläsarna - som består av både politiker och en intresserad allmänhet och av forskarna kritiskt inriktade forskarkollegor.

Artikeln ägnas åt en kritisk analys av samspelet mellan dessa sex rollinnehavare och särskilt då inom de redan nämnda stora fältexperimenten. Författarna diskuterar bland annat den roll som den finansierande institutionen - ministeriet - fyller i detta samspel. I sin summerande sammanfattning formulerar Field och Orr ett antal "rekommendationer", som framförallt riktar sig till dessa finansierande regeringsorgan:

- (1) Det behövs en institution som specialiserar sig på att bedöma och värdera genomförandet av omfattande fältexperiment.

¹Charles Field och Larry Orr, "Organization for Social Experimentation", i Boruch - Riecken (red.), "Experimental Testing of Public Policy", Boulder, Col., 1975, s. 67-99.

- (2) Kongressen måste ta ställning och formulera riktlinjer och mål för de stora fältexperimenten.
- (3) Regeringen måste garantera slutförandet av igångsatta fältexperiment under den förutsedda tidsperioden - det är en förutsättning för att man skall kunna förmå de berörda institutionerna, individerna och familjerna att medverka i dessa fältexperiment.
- (4) Den finansierande institutionen måste ha tillgång till personal som kan bedöma det arbete som utföres under fältexperimentet - i hela dess omfattning och i alla huvuddrag - och som kan ingripa om det hela inte fungerar.
- (5) Fältexperimenten måste ofta "skyddas" från kritik från andra offentliga organ genom att regeringen ger dem uttrycklig rätt att pröva metoder och åtgärder som strider mot gängse praxis.
- (6) Regeringen måste se till att de individdata som samlas in i samband med genomförandet av fältexperiment blir behandlade på ett strikt konfidentiellt sätt och inte kan utnyttjas av myndigheter och andra mot de individer det gäller.

Tydligare än i någon annan av uppsatserna i boken tar författarna här fram det specifika i problematiken kring den myndighetsinitierade, myndighetsfinansierade och myndighetsdirigerade forskningen på det vida arbetsfält, där forskningsarbetet kräver tillgång till detaljerad information om mängder av individer, familjer och hushåll. Det är en forskning, där de som berörs av åtgärdsprogrammet har all anledning att intressera sig för syftet med undersökningen och för dess resultat, men där de flesta av dessa personer i praktiken inte kan, hinner och/eller orkar sätta sig in i vad "projektet" handlar om och där han eller hon ännu mindre har någon möjlighet att påverka utformningen av projektet. De enda som kan göra detta är en liten grupp av politiker, administratörer och forskare.

Det finns enligt min mening en rad anledningar att se kritiskt på hur denna utvärderingsmetod - "social experimentation" - användes.

Man kan bland annat peka på att en noggrann utvärdering av tämligen omfattande pilotprojekt ibland fungerar som en ursäkt för att politikerna skjuter upp förändringar och reformer, som uppenbarligen pockar på sitt förverkligande - som en genomgripande förändring av bostadspolitikerna och en sjukvårdsreform.

Ett annat kritiskt faktum är att man genom att tilldela ett pilotprojekt otillräckliga resurser lätt kan få fram argument mot åtgärder, som i ett mera generöst finansierat och mera genomtänkt projekt, och i ett projekt med djärvare utformning än den som prövas i "experimentet" skulle få mycket väsentliga och värdefulla effekter. Hur skulle till exempel en negativt bedömd alfabetiseringskampanj i ett negerghetto ha utfallit, om arbetet hade baserats på en strävan att medvetandegöra slummens invånare om den historiska process, som hade lett fram till den apati-präglade och alienerade situation som de befinner sig i? Och hur skulle projektet ha utvecklats om man på allvar utnyttjat sluminvanarnas egna resurser? Eller misslyckades alfabetiseringskampanjen kanske därför att de involverade politikerna och administratörerna med avsikt ställde så begränsade materiella och personella resurser till förfogande att de idéer som skulle prövas i experimentet med till visshet gränsande sannolikhet skulle bli misskrediterade?

9. "Investigacion activa" och "investigacion militante" i Colombia

Konferensen om "Action Research and Scientific Analysis" i Cartagena, som pågick under tiden 18-22 april 1977, blev en intressant och givande upplevelse ur flera synpunkter. Huvudparten av deltagarna var från olika delar av Latinamerika, men bland deltagarna fanns även forskare och politiskt verksamma akademiker med kunskaper om olika typer av aktionsforskning från andra delar av världen (bland annat från Egypten, Etiopien, Filippinerna, Nya Zeeland, Liberia, Vietnam och Indien). Det bidrog i hög grad till att diskussionerna blev mångfacetterade.

Viktigare var emellertid att många av föredragen var av stort intresse rent innehållsligt. Rent generellt har jag intrycket att denna konferens, som ordnades i regi av Internationella Sociologförbundet ("International Sociological Association", ISA), betydde ett genombrott för ett nytt och viktigt sätt att tänka inom samhällsvetenskapen. Den förebådade och inledde ett paradigmbyte, om man vill uttrycka sig lite djärvt. Överraskande många av föreläsarna menade åtminstone att detta var fallet. Eftersom jag själv sedan ett par år tillbaka har sett på relationen mellan åskådartänkandet och aktörtänkandet inom samhällsvetenskaperna på detta sätt - som frågan om ett slags perspektivbyte eller paradigmbyte - kände jag mig stimulerad och uppmuntrad av diskussionerna under konferensen.

Jag måste här nöja mig med att berätta om huvudtankarna i några av de mest intresseväckande av de cirka trettio uppsatser, som presenterades vid plenarsammanträdena och under gruppsammankomsten.

Jag börjar med den programskrift, som presenterades av konferensens initiativtagare och ledare, Orlando Fals Borda från Colombia. Den hade den suggestiva rubriken "For Praxis: The Problem of How to Investigate Reality in Order to Transform It".

Orlando Fals Borda berättar i denna uppsats på ett engagerande sätt om hur han och några forskarkollegor under åren 1970-1976 försökte introducera en form av aktionsforskning i Colombia ("investigacion activa") genom att hjälpa grupper av underprivilegierade och exploa-

terade arbetare, jordbrukare och indianer att hävda sina rättigheter genom att själva formulera sina krav i böcker, i sånger, i artiklar och i uppsatser, som publicerades i en av dem själva redigerad tidskrift ("Alternativa"). Detta arbete bedrevs i fem landsbygdsdistrikt och två städer i Colombia och leddes och stöddes av forskare och intellektuella. Dessa representerade inte på ett direkt sätt något politiskt parti eller någon politisk grupp. De förenades dock i accepterandet av en rad teoretiska resonemang. Till dem hörde en kritisk syn på traditionell positivistisk sociologi med dess "sterila" kausalitetstänkande och dess bristande kontakt med den kunskapsbas som finns ute bland "folket". Intervjuer och annan datainsamling skulle ske i ett ömsesidigt givande och tagande mellan forskaren och dem han samarbetar med. De fakta som var viktiga var de som var betydelsefulla för de människor, som man samarbetade med i sin aktionsinriktade forskning. Man talade om "things-for-us" i motsats till "things-in-themselves", om en ständig bearbetning och utveckling av viktiga begrepp på grundval av erfarenheter från fältarbetet ("ad-hoc-statemants") och om ett starkt betonande av den historiska bakgrunden till dagens problemladdade förhållanden i Colombia och Latinamerika.

Dessa idéer försökte man förverkliga i en praxis, med vilket man menade en kombination av teori och praktik. Praxis var "the dialectical unit formed by theory and practise, in which practice is cyclically determinant."¹ Som ett exempel på arbetssättet berättar Orlando Fals Borda: "With preliminary information on the Vietnamese experience, it was decided to encourage "the cultural front" in a region where popular music held a strong foothold. As a result of this attempt, groups were formed which altered traditional, romantic music, giving it a content of revolutionary protest which served in mobilizing and politicizing the masses of peasant workers in that region."² Han citerar Enrico Gramsci som framhållit att det existerar en "spontan filosofi" i språket, i "common sense" och i folkets trosföreställningar och berättelser. Även om den består av osammanhängande

¹Orlando Fals Borda, "For Praxis", stencil, 1977 (s. 22).

²Op. cit., s. 24.

och disparata element, är den av värde genom att den artikulerar praxis på ett lättfattligt sätt.¹

Orlando Fals Borda är definitivt inte någon revolutionär ledare utan tvärtom en man som är ganska väl förankrad i etablissemang i Colombia, men han formulerade i denna uppsats överraskande radikala synpunkter och hållningar. Avslutningsvis skriver han så här: "As is already known, without the organized masses, revolutionary change and the construction of the future are not possible, nor without them is it possible to acquire the scientific knowledge necessary for such a vital task. However, for the good or the bad, this responsibility continues to fall (mainly?) to the scientists. Evidently, there will be more consistent, efficient and productive scientists, if they maintain the balance, the rhythm and the dialectic of this position, and if the political organization encourages, admits and respects the scientists as such." Jag vill gärna markera att det är en grundsyn som jag själv delar och som Orlando Fals Borda här har formulerat på ett spännande och uppfordrande sätt.

Heinz Moser (från Schweiz) kommenterade insiktsfullt Orlando Fals Bordas uppsats i ett välskrivet papper, där han ställde en del av hans djärvaste teser under kritisk granskning. Historiska analyser har ingen mening "i sig". Praktiskt arbete behövs för att göra de historiska aspekterna av ett socialt problem relevanta för förändringsarbetet. Vi skall ta kunskapen hos "folket" på allvar, men vi kan inte alltid lita på den. Skall aktionsforskaren själv försöka forma de grupper ("cadres") som han skall samarbeta med eller skall han samarbeta med redan existerande grupper? Måste inte aktionsforskarna samarbeta med etablerade grupper i samhället, om deras arbete skall spela en roll för utvecklingen i samhället. Aktionsforskaren och dem han forskar tillsammans med kan inte - åtminstone i början av ett gemensamt projekt - jobba tillsammans på lika villkor. Det är ett faktum att de går in i det gemensamma arbetet med olika förutsättningar när det gäller kunskaper och erfarenheter.

¹ Op. cit., s. 29.

I sin egen uppsats om "Action Research as a New Paradigm on the Social Sciences" tar Heinz Moser upp framför allt idéer i Kurt Levins aktionsforskningstänkande, som han vidareutvecklar i riktning mot ett pedagogiskt synsätt. Han refererar här Paulo Freires tankar om "medvetandegörande", som han riktigt nog ser som en pedagogisk metod men utan att tillräckligt starkt markera hur långt bort från traditionell pedagogik som Freires grundsyn faktiskt leder. Men att aktionsforskningen leder in i ett nytt paradigm för vetenskapligt arbete, därom tvekar Moser inte. Samtidigt betonar han att han använder ordet paradigm i en annan mening än Thomas S. Kuhn, som myntade detta begrepp. Heinz Moser använder det som en beteckning på ett sätt att se på kunskapsproduktion rent generellt, och han ser det enbart inte som ett sätt att resonera om produktion av vetenskaplig kunskap.

Canadensaren Michel Bodeman höll en intressant föreläsning över ämnet "Critiques and Paradigms of Sociological Practice". Han kritiserar i sin uppsats den traditionella formen för deltagarobservation och visar hur denna form av datainsamling - som den beskrivits och bedrivits av bland annat Herbert Gans - accepterar en värde-neutral syn på forskningsarbetet, som begränsar forskarens möjligheter att fungera på fältet på ett meningsfullt sätt. Han ställer sig också kritisk till det sätt på vilket av Max Weber influerade sociologer och socialantropologer diskuterar och använder deltagarobservationsmetoden. Han kräver själv i nära anknytning till en tankegång hos socialpsykologen Kurt H. Wolff att deltagarobservatören - som ofta tillhör en annan folkgrupp och/eller samhällsklass än den grupp av människor som han studerar - skall "underkasta sig" ("surrender") den grupp av människor som han studerar. Först då kan han agera tillsammans med dem han studerar - med dem och för dem. Som ett exempel på denna typ av forskning för han - en smula överraskande men inte alls på ett orimligt sätt - fram Karl Marx och hans välkända (?) "Enquete Ouvrière". Denna enkät skickade Marx år 1880 genom en tidning ut till arbetare i Frankrike, i syfte att få fram data om deras levnadsförhållanden. Det framgick av frågornas formulering tydligt att den som ställde frågorna såg på arbetarnas situation på det sätt, som linjerats upp i "Das Kapital" och "Det kommunistiska manifestet". Den som besvarade frågorna tvingades ovillkorligen

att lära sig en hel del om Marx sätt att tänka. Den man - Karl Marx - som har utarbetat detta formulär är enligt Michel Bodeman aktionsforskare, och han är det i den meningen att han har underkastat sig det arbetande folket - därför att han vill producera kunskap i samarbete med arbetarklassen för arbetarklassen.

Paul Oqvists uppsats om "The Epistemology of Action Research" var nog den som analyserade aktionsforskningens status på det mest djupgående sättet. Han visade i en noggrann och insiktsfull analys att traditionella empirister, logiska positivister och strukturalister (som Althusser) avvisar grundtankarna bakom aktionsforskningstraditionen, medan pragmatister (som Dewey) och dialektiska marxister (som Marx) tänker på ett sätt som är förenligt med aktionsforskningstraditionen. Detta kommer han fram till genom att ställa fyra frågor om relationen mellan "knowledge" och "reality" till typiska representanter för dessa fem forskningstraditioner:

- Hur producerar människor kunskap?
- Hur kontrollerar människor att en viss kunskap är korrekt ("the justification problem")?
- Vilken är relationen mellan kunskap och praktik ("knowledge and practice")?
- Vilken är relationen mellan ideologi och vetenskap?

På grundval av omsorgsfullt genomarbetade "svar" på dessa frågor kommer Paul Oqvist fram till ett svar på den huvudfråga som han ställt sig. Svaret har vi redan gett. Pragmatiker (som Dewey) och dialektiska marxister (som Marx) tänker i motsats till de andra på ett sätt som är förenligt med aktionsforskningstraditionen.

Det intressantaste i hans resultat av detta arbete är den klara boskillnaden mellan den franska nymarxismens (= Althusser) syn på aktionsforskning och den som Karl Marx och den dialektiska marxismen implicit står för. Den förra säger nej, den senare ja, i god överensstämmelse med vad man kan konstatera när man studerar hur olika marxistiska skolor resonerar och fungerar i praktiken.

James F. Petras, en amerikansk sociolog, som under många år bedrivit sociologiska studier i Latinamerika, först i Chile och senare bland annat i Argentina, höll en föreläsning, där han gav uttryck för en mycket pessimistisk syn på möjligheterna att bedriva aktionsforskning i Latinamerika, i syfte att stödja undertryckta och exploaterade folkgrupper. Han formulerade sig inledningsvis mycket fränt: "Present circumstances in Latin America has done little to facilitate the union of theory and practice. Under the aegis of a series of quasi-totalitarian U.S.-supported military dictatorships, the major research and teaching centres in Latin America have been dismantled and their personnel ejected, jailed, exiled and assassinated. Intellectuals with a vocation for conducting action research have no place in today's Latin America. In Uruguay, Argentine, Chile, Brazil, Bolivia, Paraguay and, increasingly, in Peru the social scientists have been purged and, in some cases, whole departments abolished. Under contemporary conditions of struggle the social scientist must function as a guerilla, carrying on a clandestine existence which does not permit for the freedom of research."

Den typen av forskning, som James F. Petras här syftar på - forskare som arbetar inom motståndsrörelsen - har i Latinamerika fått sitt eget namn, "investigacion militante". De ger ut en egen tidning, "Espesanerto". Tryckorten är i Caracas, huvudstad i Venezuela, som sedan rätt lång tid tillbaka är ett av de få länder i Latinamerika som tolererar en kritisk forskning. De övriga är Mexico och Costa Rica - men den friheten är inte heller i dessa tre länder utan sina restriktioner. Många latinamerikanska samhällsforskare har under senare år förenat sig med de politiska aktivisterna - och pliktat med livet, som Ernesto Guevara, Camilo Torres och Luis Cabanas för att nämna endast tre av de tolv, som James F. Petras nämnde vid namn i sitt föredrag.

Huvuddelen av hans uppsats berättar om de problem som han själv stött på som ledare för en rad forskningsprojekt i Chile och Argentina. Hans huvudtes är att forskarna inte kan göra någon meningsfull insats i revolutionsarbetet, bland annat därför att de inte kan eller vill göra sig kvitt möjligheten att göra akademisk karriär.

Men revolutionskampens politiska ledare tycks inte heller ha något emot att de radikala forskarna håller sig borta från det revolutionära arbetet - de accepterar att forskarna lever i ett slags "relativ autonomi" vid sidan av, men i samförstånd med motståndsrörelsen - som en latent stödjepunkt, som ett slags trojansk häst inne i det samhälle som skall erövrast.

I en uppmärksammas föreläsning ställde sig uppsalaprofessorn Ulf Himmelstrand avvisande till den syn på aktionsforskning som ett nytt paradig för vetenskapligt tänkande, som låg bakom de uppsatser som jag har berättat om. Hans synsätt avvek radikalt från det som till exempel Orlando Fals Borda stod upp för. Han utgick från att en dialektisk modell för samhällsforskning behövs när man studerar sociala motsättningar. En fullt utvecklade dialektisk modell måste enligt hans sätt att se bygga på en kombination av (a) positivistisk forskningsmetod när det gäller objektiva förhållanden i samhället, (b) hermeneutisk forskningsmetod när det gäller att fastställa hur de exploaterade och undertryckta grupperna upplever sin situation och (c) aktionsforskningsmetoder för att finna vägar att "befria" de exploaterade och undertryckta grupperna "mentalt" och "materiellt". Denna additiva grundsyn blev föremål för en hård kritik från många håll och avvisades av många som ett uttryck för en traditionell positivistisk syn på förhållandet mellan kunskap och aktion och som ett försvarstal för en traditionell tillämpad forskning. Att han själv såg på aktionsforskning på detta sätt framgår av den inledande meningen i hans uppsats: "Action Research could be conceived as an example of applied social science". Hans uppsats blev livligt debatterad och bidrog till det stimulerande meningsutbytet under konferensen genom att den formulerade en traditionell ståndpunkt på ett klart och tydligt sätt.

10. Samhällsarbete ("community education") bland negrerna i kustlandet vid Cartagena (Pasacaballos)

Min vistelse i Cartagena berikades på ett oväntat sätt genom att jag under konferensens gång blev bekant med en österrikisk nunna i femtioårsåldern, Herlinda Moises, som sedan ett tiotal år tillbaka är engagerad i ett samhällsarbetsprojekt i den lilla byn Pasacaballos utanför Cartagena. Hon deltog i konferensen utan att höra till de inbjudna deltagarna. Sedan hon förstätt att jag var intresserad av arbetet i Pasacaballos, bjöd hon mig att besöka byn. Jag tillbringade mot slutet av konferensen en hel del av min "fritid" ute i Pasacaballos eller eljest tillsammans med Herlina Moises och hennes medarbetare, och då i första hand byprojektets ledare, en katolsk präst vid namn Raffael Geney.

Pasacaballos ligger ungefär 15 km väster om Cartagena och är en av de många byar längs den karibiska kusten, vars befolkning består av ättlingar till de slavar som under 1600- och 1700-talen skeppades till denna del av världen från Västafrika. Där arbetade byprästen Raffael Geney och nunnan Herlinda Moises (som är österrikisk medborgare) och utöver dem ytterligare några nunnor i ett projektarbete i en by, som växt upp kring den katolska församlingskyrkan. Arbetet leddes av Raffael Geney, med Herlinda Moises som ett slags biträdande ledare.

Verksamheten i projektet, som fick ett visst ekonomiskt stöd från katolska kyrkan men också från privata givare i Europa - bl a från institutioner och organisationer i Herlinda Moises hemland Österrike - hade bl a lett till (a) att man byggt upp en väl fungerande skola för barnen från byn och dess omgivning, (b) att man kunde ge invånarna viss hjälp i form av läkemedel och sjukvård och (c) att man utbildade unga kvinnor från byn i hemkunskap och dylikt. Därutöver hade framför allt byprästen Raffael Geney fungerat som rådgivare till byborna i deras kamp för att hävda sina rättigheter mot de spanska jordägarna, som nu vill driva bort den svarta bondebefolkningen i dessa byar från de markområden, som deras förfäder gjort odlingsbara och som deras ättlingar och de själva sedan brukat

under ett par hundra år. Dessa krav baserar de spanska jordägarna på att de kan uppvisa lagfarter från kolonisationstiden. De bortser, när de hävdar sin juridiska rätt, helt från att slavättlingarna i kustbandet brukat marken i ett par århundraden (utan att formellt äga den).

Under perioden från december 1976 till mars 1977 hade Raffael Geney och Herlinda Moises varit fängslade på grund av att de misstänktes för att ha uppviglat byborna. Man anklagade dem bland annat för att ha tillåtit upprorsmän att gömma vapen i bykyrkan. Av allt att döma saknade anklagelserna om en vapengömma i bykyrkan all grund. Bakgrunden till anklagelsen tycktes vara att de berörda jordägarna såg mycket kritiskt på det medvetandegöringsarbete som projektgruppen kring byprästen ägnade sig åt i Pasacaballos.

Raffael Geney och Herlinda Moises befriades (hösten 1978) från dessa misstankar genom domstolsutslag. Detta till trots avskedades Raffael Geney under år 1978 från sin prästtjänst och tvingades därmed att lämna sitt arbete i Pasacaballos. Herlinda Moises och de övriga nunnorna i arbetsgruppen tycks dock kunna fortsätta med sitt arbete där. Raffael Geney har sedan arbetat - på eget initiativ - i en arbetarstadsdel i Cartagena, som huvudsakligen bebos av inflyttade svarta från byarna längs kustbandet. Arbetet där har i stort sett samma breda målsättning som det arbete, som han tidigare bedrev i Pasacaballos - med de skillnader som betingas av skillnaden i befolkningsstruktur och socioekonomisk struktur.

I samarbete med Jorge Angel, som är född i Colombia och är doktorand i sociologi vid sociologiska institutionen i Lund, har jag fram till våren 1979 kunnat upprätthålla kontakten med Raffael Geney och hans grupp i Cartagena.

Jag fick under mina studiebesök och mina samtal med latinamerikanska forskare klart för mig att problemen för kustbefolkningen i Cartagenatrakten i många avseenden liknar de problem, som drabbat befolkningen i andra delar av den karibiska världen och i kustbandet där. Det finns ett stort behov av en övergripande analys av de ekonomiska

och sociala processer, som ligger bakom slavättlingarnas ofta prekära situation. En sådan analys behövs för att ge den nödvändiga kunskapsgrunden till ett praktiskt inriktat arbete med anknytning till den verksamhet som redan pågår i Pasacaballos och den som Raffael Geney nyligen inlett i La Bahia (en förort till Cartagena). Det skulle utan tvekan bli av stor betydelse om en internationell forskargrupp kunde få till uppgift att genom datainsamling och analytiskt arbete studera den ekonomiska och sociala utvecklingen inom den karibiska regionen - med speciell tonvikt lagd på den situation som de cirka 10 - 12 miljoner slavättlingarna där befinner sig i. Jag kommer att fortsätta det arbete som jag och Jorge Angel inlett för att få till stånd sådan forskning.

11. Sammanfattande resumé

Min tre veckor långa studieresa gav mig oväntat stora möjligheter att träffa företrädare för olika typer av "myndighetsstyrt" och "gräsrotsstyrt" förändringsarbete i USA, Canada och Latinamerika.

I Washington D.C. fick jag möjlighet att tränga in i arbetet kring en rad stora fältexperiment på nationell nivå, som bedrivs med ett enormt uppbåd av ekonomiska och personella resurser, som helt finansieras med skattemedel och som i stort sett är totalt myndighetsstyrda (som "the income maintenance project"). Den analytiska verksamhet som bedrivs inom bland annat "The Urban League" i Chicago och som syftar till att belysa negrernas situation i den mest rassegregerade storstaden i USA, bedrivs med hjälp av anslag från "business- and government"-etablissemangen i USA. Det liknar, trots skillnaden i finansieringssätt, i hög grad den typ av utredningsarbete som i Sverige bedrivs inom ramen för statliga och kommunala utredningar. Genom att publicera och ställa sig som garantier för ibland mycket alarmerande och uppseendeväckande resultat kan dessa forsknings- och utredningsinstitutioner påverka samhällseliga organ att ta forskningsresultaten till utgångspunkt för långsiktigt reformarbete. I så måtto är denna forskning i viss mån handlingsorienterad.

NCUEA med sin starka förankring i de amerikanska storstädernas katolska minoriteter - polacker, italienare, portugiser - driver en analytisk verksamhet och en propagandistisk verksamhet som i hög grad påminner om den som "The Urban League" i Chicago sysslar med - men framför allt för att främja intressen och behov hos katolska och vita minoritetsgrupper. Förknippningen med business- och governmentetablissemangen är också här påtaglig, och det egna politiska engagemangen är ännu tydligare.

På liknande sätt arbetar man i dag inom "The Woodlawn Organization" (TWO) i Chicago. Eftersom NCUEA i princip står öppen även för negrernas organisationer i storstäderna, skulle TWO i princip kunna tillhöra denna nationella organisation. Att den inte gör så, hänger inte enbart samman med att Woodlawn bebos av negrer som är protestanter - och inte av vita katoliker - utan också med att TWO från

början var en militant negerorganisation, som arbetade i frän opposition mot myndighetsetablissemang i Chicago, bestående av stadens styrelsemän, ledarna för "University of Chicago" och fastighetsägaregrupperna. I dag är TWO i praktiken själv en del av detta etablissemang, med starka försänkningar i det politiska ledarskiktet i Chicago och i ledningen för "University of Chicago". TWO driver nu självt en omfattande verksamhet som husbyggare och affärsdrivande institution. TWO har i dag de facto adopterats av myndighetsetablissemang och bedriver nu - med betydande framgång - sitt förändringsarbete som en del av detta etablissemang.

Citizen-participation-idén i Canada - sådan den utvecklats framför allt i samband med slumsaneringsprojekt i Toronto - är förknippad med föreställningen att myndigheterna kan och bör underlätta för samhällets medborgare att själva delta i den samhälleliga beslutsprocessen och att det är särskilt viktigt att man stödjer en utveckling i riktning mot en sådan "citizen participation" inom de lägsta inkomstskikten och bland dem som bor i problemdrabbade bostadsområden (särskilt kända är försöken i denna riktning i stadsdelen Regent Park). Även när det gäller planerna på att bygga sådana specialiserade institutioner som "community health centres" och "social service centres" i lokala miljöer tar man i Canada i stor utsträckning upp tanken att verksamhetsområdets invånare skall delta i utformningen av verksamheten och att de skall ha ett reellt inflytande över den. Dessa idéer tycks ha en särskilt god jordmån i den fransktalande provinsen Quebec, där man driver rätt radikala tankar om "gräsrotsstyrning" av institutiner av detta slag med utgångspunkt från de tankar om förändringsarbete som där sammanfattas av begreppet "animation sociale".

I Colombia har sociologen Orlando Fals Borda under sjuttioalet gjort sig till talesman för ett radikalt förändringsarbete, som knyter an till Enrico Gramscis tankegångar om en genomgripande omgestaltning av samhället på basis av de kunskaper och de insikter som finns hos de förtryckta folkgrupperna i de kapitalistiska samhällena. Ett viktigt medel i den kamp för medvetandegöring, som han och hans medarbetare strävar efter, är utnyttjandet av konst-

närliga uttrycksmedel (musik, poesi) och publiceringen av kritisk och informativ litteratur. Dessa forskare har lancerat "aktiv forskning" ("investigacion activa") som en beteckning på sin verksamhet. De har därmed i viss mån kommit att förknippas med anglosaxiska idéer om en kritisk och förändringsinriktad aktionsforskning ("action research" i Kurt Levins mening).

Många politiskt engagerade forskare i Latinamerika har emellertid föga till övers för en sådan försiktig medverkan i det förändringsarbete på det ekonomiska, sociala och politiska planet, som de upplever det som en bjudande plikt att medverka i. En rad intellektuella och samhällsforskare har i praktiken förenat sig med de militanta gerillagrupperna (Guevara, Torres, Cabanas) och talar om en militant forskning i gerillans och upprorsrörelsens tjänst - som en motvikt mot allt det forskningsarbete som utföres av forskare som är direkt knutna till makthavarna och myndighetsetablissemangen.

Forskare och intellektuella med en sådan kritisk hållning till makthavarna i Latinamerika har engagerat sig i ett intensivt medvetandegöringsarbete ute i de små byarna på landsbygden och i arbetarkvarteren i städerna. De sysslar ofta med "community education" av det slag som Paulo Freire ägnade sig åt i Brasilien och Chile och som är ett slags förberedelsearbete för en radikal omgestaltning av det latinamerikanska samhället.

Mina möten under denna studieresa innebar alltså att jag kom i kontakt med en rad olika typer av attackerande och integrativt förändringsarbete, från hårt myndighetsstyrda projekt av mycket stor omfattning till radikala och långsyftande aktioner i samarbete med och till försvar för undertryckta och hunsade folkgrupper.

LITTERATURREFERENSER

Donald O Anderson och Anne O J Chrichton, "What Price Group Practice?"
Vancouver, British Columbia, 1973

Abt Associates Inc, "Housing Allowance Demand Experiment: Fourth Annual
Report", Cambridge, Mass, 1977

Y Michal Bodemann, "Critiques and Paradigms of Sociological Parctice",
Cartagena, 1977 (stencil)

Orlando Fals Borda, "For Praxis: The Problem of How to Investigate Reality
in Order to Transform It", Cartagena, 1977 (stencil)

Robert F Boruch' and Henry W Riecken, "Experimental Testing of Public
Policy", Boulder, Col, 1975

Joseph M Check, "Urban Counterinsurgency and the University of Chicago",
"Community", nr 3:1973, s 8-13

Claude Castonguay, Gérard Nepveu m fl, "Report of Commission of Inquiry
on Health and Social Welfare", volym I, II, III, IV, V, VI, VII:1 och
VII:2, Quebec, 1970

City Council of Toronto, "St Lawrence", volym 1-16, Toronto, 1977-1979
(stencil)

Congressional Budget Office, Congress of the United States, "Housing
Assistance for Low- and Moderate-Income Families", Washington DC, 1977
(stencil)

Jan Eriksson, "Sjukvård i USA", Lund, 1977 (stencil)

Leon D Finney Jr, "T W O for TWO Decades", Chicago, 1979 (stencil)

Leon D Finney Jr, "Neighbourhood Economic Development: Myth or Fact",
1979 (stencil)

Leon D Finney Jr, "A Twenty Year Comprehensive Plan for the Woodlawn
Community", Chicago, 1976 (stencil)

Ford Foundation, "The Emergence of Community Development Cooperations",
Washington, DC, 1973

Jacques Gotbout och Jean-Pierre Colin, "Les Organisons Populaires en
Milieu Urbain: Contre Pouvoir ou Nouvelle Pratique Professionelle",
Institute National de la Recherche Scientifique, Montreal, 1977

Joseph E Gardner och Carolyn A Fortier, "Interim Report of the Woodlawn
Urban Restoration Conservation Corps", Chicago, 1979

Budd L Hall, "Creating Knowledge: Breaking the Monopoly", Cartagena,
1977 (stencil)

John E F Hastings, "The Community Health Center in Canada", volym I-III,
Ottawa, 1973

John D Heinberg, Joanne D Culbertson and James P Zais, "The Missing Piece
to the Puzzle? Housing Allowances and the Welfare System", Working Paper
216-4 from "The Urban Institute", Washington DC, 1974 (stencil)

- Ulf Himmelstrand, "Action Research as Applied Social Science: Scientific Value, Practical Benefits and Abuses", Cartagena, 1977 (Stencil)
- Marc Lalonde, "A New Perspective on the Health of Canadians", Ottawa, 1974
- Chicago Urban League, "The Sixtieth Year", Chicago, 1976
- Heinz Moser, "Commentary on 'For Praxis' by Orlando Fals Borda", Cartagena, 1977 (stencil)
- Heinz Moser, "Action Research as a New Research Paradigm in the Social Sciences", Cartagena, 1977 (stencil)
- Arthur J Naparstek, "Policy Options for Neighbourhood Empowerment", Washington, DC, 1976
- Arthur J Naparstek and Gale Cincotta, "Urban Disinvestment: New Implications for Community Organizations, Research and Public Policy", Washington DC, 1977
- Joseph P Newhouse och Rae W Archibald, "Overview of Health Insurance Study Publications", Rand Corporation, Santa Monica, 1978
- Larry L Orr, "The Health Insurance Study; Experimentation and Health Financing Policy", i "Inquiry", volym XI:1, Mars 1974 (detta nummer av "Inquiry" innehåller ytterligare fyra uppsatser om "The Health Insurance Experiment")
- Paul Oquist, "The Epistemology of Action Research", Cartagena, 1977 (stencil)
- James Petras, "The Divergence between Scientific Work and Political Actions", Cartagena, 1977 (stencil)
- James P Pitts, "The Community Service Voucher Program: An Experiment in Community Access to University Resources", Center for Urban Affairs, Northwestern University, Evanston, Ill., 1975
- Rand Corporation, "Fourth Annual Report of the Housing Assistance Supply Experiment", Santa Monica, 1978
- Rand Corporation, "Health Insurance Study, Annual Report 1 July 1977 - 30 June 1978", Rand Corporation, Santa Monica, Ca., 1979
- Albert Rose, "Citizen Participation in Urban Renewal", Toronto, 1974
- David D Rutstein, "Blueprint for Medical Care", Cambridge, Mass, 1974
- Ann B Schnare, "Residential Segregation by Race in U S Metropolitan Areas", The Urban Institute, Washington DC, 1977
- William R Simms, "The Urban League Story 1910-60", New York, 1961
- Marvin M Smith, "Conference on the Rural Negative Income Tax", Washington DC, 1977 (stencil)

Arthur Stinson (red), "Citizen Action: An Annotated Bibliography of Canadian Case Studies", Ottawa, 1975

Harald Swedner, "Deficiencies in Action Research and Community Work", Cartagena, 1977 (stencil)

Michael Timpane, "Federal Aid to Education: Prologue and Projects", Rand Corporation, Santa Monica, Ca, 1977

The Urban League in Chicago, "The Current Economic Status of Chicago's Black Community", Chicago, 1977

U S Commission on Civil Rights, "T W O's Model Cities' Plan", Washington DC, 1969

U S Department of Health, Education and Welfare, "Summary Report: New Jersey Graduated Work Incentive Experiment", 1973 (stencil)

U S Department of Health, Education and Welfare, "Summary Report: The Rural Income Maintenance Experiment", Washington DC 1976 (stencil)

U S Department of Health, Education and Welfare, "Summary Report: Seattle-Denver Income Maintenance Experiment", 1978 (stencil)

U S Department of Housing and Urban Development (Office of Policy Development and Research), "Experimental Housing Allowances: The 1976 Congress Report", 1976 (stencil)

U S Department of Housing and Urban Development (Office of Policy Development and Research), "A Summary Report of Current Findings from The Experimental Housing Allowance Program", 1978 (stencil)

Paul W Wortman, "The First Year of the Educational Voucher Demonstration: A Secondary Analysis of Student Achievement Scores", Northwestern University, Evanston, Ill., 1977

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 751007,
770322-4 och 780817-7 från Statens råd för byggnadsforskning
till Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Lund.

R19: 1981

ISBN 91-540-3445-0

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6700319

Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering

Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm

Cirkapris: 50 kr exkl moms